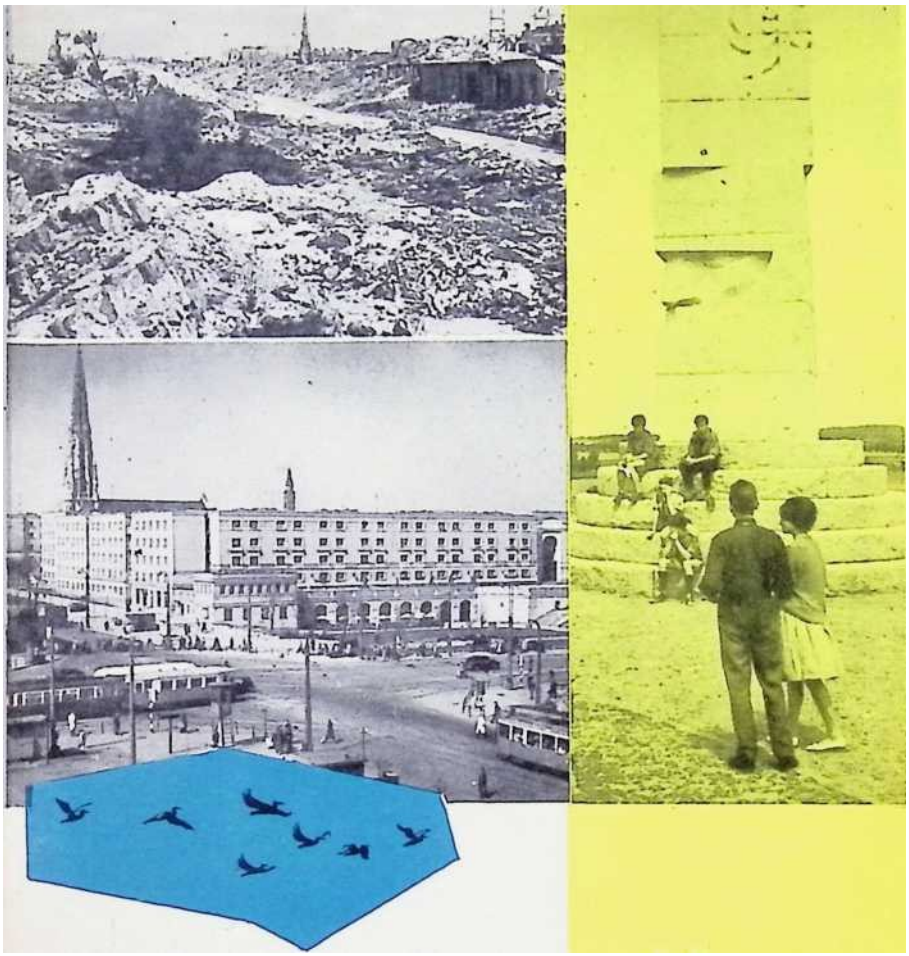

PASAREA FENIX

Colecţia * În jurul lumii*
EDITURA TINERETULUI
IOAN GRIGORESCU
PASAREA nvix
EDITURA TINERETULUI

»Pasărea Fénix este, după* »Obsesia**, cea de. a doua carte scrisă de loan Grigorescu pe un material de viaţă cules in timpul şederii sale in R.P. Polonă, in anii 1956 – 1958, in calitate'de corespondent al ziarului «Scîn- teia*[4] şi al «Agenţiei Romine de Presă*[4]. Cartea e Închinată ţării prietene, oamenilor ei minunaţi, oraşelor ei, precum şi unor în- timplari de seamă din istoria apropiată a poporului polonez.**

Autorul ne dezvăluie comorile materiale şi spirituale ale unei ţări in mijlocul căreia a trăit o vreme. Pătrunzînd in culisele diplomaţiei burgheze din preajma izbucnirii celui de al doilea război mondial, scriitorul reaminteşte adevăratele motive ale invadării Poloniei de către fascişti în septembrie 1939 («Acolo unde a fost asasinată pasărea Fénix*[4]). Cutreierînd nordul păminturilor mazuriene descoperă oraşul subteran din fier şi beton de unde Hitler a dirijat agresiune^ fascistă, asupra Uniunii Sovietice («Pa-
ranoia în beton armat*[4]), sau, asistînd la răsunătorul proces al lui Erich Koch, ne înfăţişează un fragment din finalul aventurii hitleriste („La zid”).

„Pasărea Fenix” e un simbol. În cele cincisprezece schiţe şi reportaje din cartea sa, scriitorul a ţinut să demonstreze, în primul rînd invincibilitatea demnităţii umane, vitalitatea unui popor care întocmai ca pasarea mitologică s-a întrupat din propria sa cenuşă.

Perceperea cu sensibilitate şi inteligenţă a semnelor lăsate de un trecut crîncen de luptă, sau a profilului noului în viaţa poporului polonez, a permis scriitorului să reconstituie artistic drame din trecut ori izbînzi din viaţa contemporană a ţării prietene, refăcînd şi închcgînd imagini şi tablouri ' cu atîta

plasticitate, putere de sugestie şi veridicitate, încît să confere reportajelor şi povestirilor sale o valoare generalizatoare.
În jurul lumii *
RĂSĂREA FE XIX Doi ani în Polonia populară

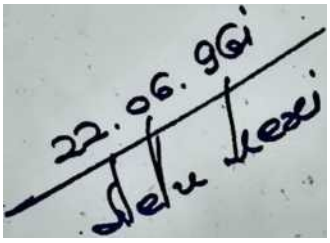

IOAN GRIGORESCU
EDITURA TINERETULUI.
ACOLO UNDE A FOST
ASASINATA PASĂREA FENIX

V>adrul era auster, dezolant. Ruinele, sute de case tocate de război, se aş temeau pe cîleva zeci de hectare, exasperînd cu sîngcriul şters al cărămizilor fărîmate. Cît cuprindea ochiul, acelaşi nesfirşit maidan peste care oraşul de altădată se răvăşise. Se răvăşise stropşit de bombe şi obuze, înroşind cu prăbuşirea sa pămîntul. Acum, tot ce mai rămăsese, nu forma decît o „mină de cărămizi vechi", unul din acele ciudate şi anacronice şantiere (cu toată prezenţa lor în contemporaneitate) deschise pretutindeni în oraşele poloneze imediat după cel de al doilea război mondial.

Era la apusul soarelui. Briza bătea dinspre larg înlocuind mirosul de uscăciune şi ziduri încinse de peste zi, cu cel de alge şi sare marină. În jur, la acel sfîrşit de zi, nici ţipenie. Doar în depărtare oraşul reclădit zimţuia vineţiu cerul pe care se învîrtoşeau tot mai grave negurile înserării.

Si în toată această pustietate, pe una din stivele de cărămizi care punctau haotica revărsare roşiclică, un singur lucru ne amintea de OM. De Om cu majuscule. Pe acea stivă se afla o scurtătură dintr-o seîndură de
brad proaspăt geluită, iar pe ca crau scrise cu creionul chimic următoarele cuvinte i „Nu îl uitaţi pe Mirski".

Nu îl uitaţi pe Mirski! Atît. Nu puteam întreba pe nimeni cine era Mirski şi de ce nu trebuia uitat. Stivele de cărămidă se înălţau ici, colo, solitare şi taci-
5
lunie, şi doar una singură purta o inscripţie atît de lungă, sunînd ca o poruncă. Celelalte aveau numai cîtc un nume: Dolatov, Paderewski, Kowalski, Januşevici... Şi doar una cerca ceva: „Nu îl uitaţi pe Mirski!" .şi nimic mai mult.

„Nu îl vom uita pe Mirski !" am strigat spre ruinele mute. Dar de ce?

Tăcere. Doar umbrele scrii se lăsau tot mai jos În vreme ce în depărtare începeau să clipească luminile oraşului reînviat. În mirajul înserării părea că oraşul se apropie de noi. Nu ne-a răspuns nimeni. Şi am plecat spre oraş.

— înţelegeţi, mi-a spus un arhitect bătrîn – noi am reclădit din nou totul, aşa cum a fost... De la temelii, din ruine şi cenuşă, cărămidă cu cărămidă, am refăcut podoabele Gdanskului, frumoase ca pe vremea lui Zygmund Jagcllo...

Vedeam bine. Un oraş în plină reconstrucţie, al cărui profil ne dovedea că arhitecţii lui s-au transformat în restauratori de artă. Centrul a fost reconstruit în întregime, recăpătîndu-şi aspectul clasic din epoca de înflorire a oraşului (1451—1791) şi păstrat pînă la izbucnirea ultimului război. între „Poarta de Aur şi Poarta Verde", strada numită cochet „Bătrînica" reprodusă în toate manualele de artă şi de arhitectură clasică, a reapărut în toată splendoarea-i de altă dată. Statuile au fost culese dintre ruine, basoreliefurile prăbuşite o dată cu faţadele caselor au fost adunate fragment cu fragment şi reconstituite, s-au restaurat picturile murale, meşterii zugravi au dat din nou sclipire frescelor cu chenare policrómate, a fost ţesută cu dalta în lemn sau piatră dantelăria aurită de pe frontale, iar marmura cu care s-au cîrpit vechile statui, deşi c mai albă, timpul îşi va aşterne peste ea patina sa.
6

— Podoabe... într-adevăr minunate... Faţade scumpe... Şi în jur, încă atitea ruine...

— înţeleg... Dar aşa sîntem noi polonezii... Nu putem altfel. Poate că fără acestea am fi

reconstruit ceva mai mult. Dar cum ar fi arătat Gdanskul?... Oamenii vor să-şi vadă oraşele aşa cum au fost înainte de coşmar, ba încă mai frumoase. E o chestiune de onoare, să ştiţi. N-aţi văzut reconstrucţia Varşoviei sau a Wroclawului ? Crcdcţi-mă, se poate găsi un răspuns în felul cum ne refacem oraşele cu tot ce ele au avut, mai frumos cîndva. E vorba de triumful vieţii asupra morţii ursite de fascism acestor locuri.

— Şi problema locuinţelor?

— Treptat, se rezolvă. Pe lingă construcţiile de stat, construiesc sfaturile populare, cooperativele de locuinţe, şantierul naval şi multe, foarte multe familii îşi ridică singure căsuţele lor. E drept, celelalte cartiere nu au fastul acestuia.

— Şi ce zic oamenii cind văd faţadele acestea aurite?

— Le plac! Ele sînt podoaba şi inîndria Gdanskului... Muncitorii înşişi au sprijinit renaşterea lor!... Au adus fragmente pierdute din statui ori basoreliefuri, cine a avut, a adus fotografii vechi, sau tablouri în care centrul oraşului fusese pictat cu sute de ani în urmă.

Muncitorii de la şantierul naval au reconstruit singuri „Fîntîna lui Ncptun", această podoabă de bronz policrom şi piatră, care pe fondul oraşului distrus ar părea un lux inutil, dar care totuşi bucură inimile atît de mult !... Aici, lingă fîntînă a fost şi a rămas tradiţionalul loc de întîlnire al îndrăgostiţilor din Gdansk...

— Cît de distrus a fost oraşul?

— Centrul, în proporţie de 93 la sută! Cartierele mărginaşe au scăpat numai cu 70 la sută ruini!...

— Dar ştiţi ceva de unul Mirski ?

— Ştiu vreo cîţiva... Adică vreo zece, cincisprezece. Pe care din ei?

— Unul care nu trebuie uitat... Am citit asta pe o inscripţie...

7

— Care nu trebuie uitat?... Staţi... Staţi o clipă, poate-mi aduc aminte...

Sîngcroşii cavaleri ai ordinului teutonic, ,,crucialii" care în noaptea de 11 septembrie 1308 au trecut prin sabie aproape 10.000 de locuitori ai Gdanskului, au fost mai cruţători cu oraşul. Chemaţi de Bogusz, omul regelui polon Wladislaw Lokielek, pentru a da o mina de ajutor în conflictul gdanezilor cu brandemburghezii, teutonii care pe atunci călcau pentru prima dată aceste păniînturi, au măcelărit Gdanskul drept pedeapsă pentru că mercenarii lor nu fuseseră răsplătiţi după tocmeală. De fapt, de la această întîmplare se trage şi destinul urzit mai tîrziu acestor locuri pe care avea să fie asasinată pasărea Fenix. Stabiliţi curînd după groaznica noapte de septembrie la Marienburg, numai la 60 de kilometri de oraş, teutonii au privit cu ochi răi dezvoltarea Gdanskului ca marc centru al breslelor polone şi ca un port din ce În ce mai important la Marca Baltică. Ei au adus în oraş numeroşi colonişti nemţi cărora le-au acordat privilegii însemnate. în 1366 Gdanskul a intrat în faimoasa Uniune a oraşelor hanseatice. Şi asta i-a adus Gdanskului, în cele 15 decenii de vasalitate, încă două scăldări în sîngele vărsat de săbiile călugărilor teutoni. Prima dată atunci cînd regele Ja- gello a primit delegaţia secretă a gdanezilor trimisă la Cracovia pentru a cere ajutor împotriva cruciaţilor, iar a doua oară în 1456 cînd oraşul s-a răsculat şi, cu toate pierderile suferite, a răsturnat jugul teuton. Un an mai tîrziu, după ce cruciaţii din Marienburg suferiseră înfrîngerea ruşinoasă de la Grunwald pe cîmpul unde luptaseră şi moldovenii lui Alexandru cel Bun, la Gdansk, poposea regele Kazimicrz Jagello pentru a consemna actul realipirii oraşului la trupul mereu cio- pîrţit al Poloniei.

Istoria e consemnată şi de actualitate. Pe turnul suplu al primăriei oraşului a fost reînălţată statuia de
bronz a regelui Zygmund. La picioarele turnului, in stradă, un bătrinel cu beretă de marinar face o larmă nemaipomenită, atrăgînd atenţia trecătorilor asupra mărfii sale întinse pe o foaie de ziar :

— Colorate, montate şi demontate ! Cine mai cumpără ?

Pe foaia de ziar se înalţă în zeci de exemplare miniaturile, turnul primăriei cu statuia lui Zygmund turnat în doi centimetri de masă plastică.

*

Gdanskul a cunoscut apoi, după izgonirea crucialilor teutoni, măriri şi decăderi. Portul din ce în ce mai puternic, cu o poziţie cheie pentru coastele sudice ale Balticei, oraşul sclipitor pe unde treceau şi se opreau bogăţii fabuloase, a fost întotdeauna mărul pe care multele guri pofticioase l-au învelit cu veninul discordiei.

Veneticii teutoni, deşi au fost nevoiţi să părăsească numai după 15 decenii de stăpînire aceste pămînturi, au furnizat viitorilor pofticioşi de expansiune germanică, „argumentul” suprem în pretenţiile asupra Gdans- kului.

Înfrîngerea Germaniei în primul război mondial a alimentat speranţa alipirii Gdanskului la Polonia care, după veacuri de fărămiţarc şi vasalitate, îşi recîştiga independenţa. Dar demnitarii burghezi, care au întocmit tratatul de la Vcrsailles, au ţinut mai mult partea agresorilor învinşi decît a Poloniei îndelung martirizate. Gdanskul a fost declarat „Oraş liber” şi trecut sub „tutela” Ligii Naţiunilor. Poloniei i s-a recunoscut doar un „gît” de pămînt spre mare, un coridor pentru ieşirea în Baltică, de numtai 72 de kilometri.

La 24 octombrie 1930 a descins pe peronul gării din Gdansk un bărbat foarte tînăr care, de la ferestrele vagonului, a jurat în faţa ruinelor Marienburgului că le va reînvia fantomele. Era firav, îmbrăcat mai mult decît modest, şi putea fi recunoscut ca „Nazi-Bruder” după şapca şi ciorapii albi, caracteristici. Era acelaşi

9

om care, 15 ani mai tîrziu, după o ascendenţa uluitoare în ierarhia hitleristâ, avea să fugă din acest oraş, paralizat de frică, într-un mod mai mult dccît ruşinos.

Acum, venea la Gdansk cu împuterniciri depline : „Parteigcnossc ALbcrt Forstcr este numit prin prezenta „fuhrer-komisar” pentru teritoriul oraşului liber Gdansk. El dispune de puteri depline faţă de toate organizaţiile politice, ca şi faţă de SA şi SS, în scopul organizării oricărui lucru pe care îl crede de cuviinţă../[1] Semnat : Adolf Ilitler.

În Gdanskul, care trecea forţat printr o „înfrumuseţare brună”, ciracul fuhrcrului venea cunoscînd la perfecţie decalogul hitlerist din care, îndeosebi, îşi propunea realizarea poruncii de căpetenie : „Noi, na- ţional-socialiştii trebuie să avem grijă ca coca ce pentru Germania constituie azi numai o bază !n răsărit, să devină cîndva un front larg şi, mai tîrziu, o marc patrie! („Wass heute im Osten Vorposten ist, einst bre- ite Front, und spăter breite Heimat werden soli!”). Cuvintele acestea au apărut sub semnătura lui Hitler în primul număr al ziarului hitlerist înfiinţat de Forstcr la Gdansk – „Vorposten”.

Teroarea brună dezlănţuită în „Oraşul liber” reedita în forme moderne „teroarea de fier” la care Cavalerii Ordinului Teuton, îmbrăcaţi în armuri medievale, su- puseseră vremelnic, cu şase secole în urmă, Gdanskul polonez. Străzile bătrînului oraş au început să fie mă- surate în zgomotos pas de gîscă sub ritmul marşurilor fasciste. Tot ce era progresist, tot ce nu era de „rasă” ariană, comuniştii, social-dcmocraţii, polonezii şi evreii au devenit ţinta tot mai vădită a ,,nazi-brudcrilor”. Detaşamentele SA şi SS înarmate deocamdată numai cu bîte grele, marşau prin oraş în chip demonstrativ. 0 dată cu întunericul, iar pe măsură ce timpul trecea chiar şi în plină zi, se năpusteau sălbatic asupra oricui era cunoscut ca antifascist.

Patru luni după venirea lui Ilitler la putere, la 28 mai 1933, au avut loc la Gdansk alegeri pentru Volk- stag. Ziua aceasta a fost fatală pentru soarta viitoare

10

a oraşului. După alegeri, Forster, ajuns în fruntea ierarhiei naziste locale, a simulat o reeditare a farsei de la Berlin cu „incendierea” Reichstagului de către... comunişti, şi a scos Partidul Comunist din Gdansk de sub lege. „Po-Po”, adică poliţia politică înfiinţată de el, a trecut la organizarea dictaturii brune piuă atunci anarhică. Rudolf Gramm fost deputat antihitlerist în Volkstagul Gdanskuhii (dizolvat înainte de alegerile din 1933), astăzi locuitor al Sopotului, povesteşte că, auzind ţipetele disperate care răzbăteau prin ferestrele deschise ale sediului Poliţiei fasciste din Gdansk, a telefonat ofiţerului de serviciu şi l-a întrebat dacă nu cumva prin ferestrele acelea suflă curentul. Cei dinăuntru le-au închis în grabă.

Vreme de nouă ani, din 1930 pînă în 1939, a V-a coloană fascistă a urzit cele mai fantastice combinaţii pentru a dovedi lumii că Gdanskul se vrea la „patria mumă”. în urma ci, pe terenul pregătit, în preajma celui dc-al doilea război mondial, au descins camuflate, detaşamentele în vestoane negre cu banderolă pe mî- necă : ,,SS-Danzigcr Heiniwehr”. Au sosit apoi, venind din Reich pe calea apelor, unităţi mecanizate, artilerie grea şi armament. în ajunul zilei fatale, în rada portului a apărut într-o vizită de „curtuazie” cel mai marc crucişător german „Schleswig-Holstein” însoţit de o duzină de contratorpiloare.

Ceea ce mai rămăsese din administraţia poloneză în Gdansk se reducea la serviciile căilor ferate şi ale vămii, la un local de poştă şi la reduta Wcsterplattc aflată pe o fîşic de pămînt între marc şi Vistula, o mică fortificaţie militară «apărată de numai 210 oameni.

în ultimele zile ale' lunii august 1939 portul părea mort. Parcă presimţind războiul, navele străine ocoleau Gdanskul în care patrulau „curtenitor” vasele de război fasciste.

Cei 210 de pe Wcstcrplaltc se aşteptau la orice. În caz de război li se spusese să reziste doar 12 ore, răstimp în care vor sosi la Gdansk nu mai puţin de şase
11
divizii poloneze. Printr-o ciudată nepotrivire, celor 60 de funcţionari ai Poştei Poloneze li se comunicase să reziste numai şase ore, timp după care aveau să primească ajutorul făgăduit. Iluzia era deci proporţională cu numărul celor ce aveau să fie jertfiţi, căci din piaţa Hevelius pînă la Wcsterplatte nu erau decît cîţiva kilometri.

La 1 septembrie, ora 4,45 dimineaţa, „curtenitorul” Schlcswig-Holstein şi-a îndreptat tunurile spre redută. Primele salve au cutremurat oraşul. Simultan, localul Poştei, în care se baricadaseră cei 60 de factori poştali, era atacat de detaşamentele fasciste. 13 vase de război, o divizie SS, un batalion al Wcrmachtului, o escadrilă de bombardiere Luftwaffe s-au năpustit asupra oraşului „liber”.

Fetişismul Danzigului, creat de fascişti, conform căruia, războiul cu Polonia s-a început datorită discordiei asupra acestui oraş, se autodemiasca.

Ziua de 1 septembrie 1939 marca data trecerii de la „cuceririle paşnice” ale celui de-al treilea Reicb, la războiul cald. în ziua aceasta Germania a apucat deschis pe drumul care, consecvent, a dus-o la catastrofa din 1915.

$i, pentru că ne aflăm la Gdansk, în oraşul în care s-a consumat începutul uncia din marile tragodii ale secolului nostru, oraşul însîngcrat de sîngclc oamenilor şi de sîngcriul zidurilor prăbuşite, oraşul reîntrupat apoi din propria sa cenuşă, să facem o scurtă incursiune într-o istorie mai puţin cunoscută. Aceasta va dovedi că asasinatul comis aici a fost îndelung premeditat, şi pus la punct pînă la ultimele amănunte. Iată ce spun documentele :

„Statul german şi puternica sa armată îşi apără numai propria securitate şi onoare. în adînca convingere că nu există un bun mai de preţ pentru Europa decît pacea, statul german va fi întotdeauna un promotor conştient şi de răspundere al ideii păcii în Europa”. (Reichstag 5 noiembrie 1937).
12

În aceeaşi zi, cînd an fost rostite cuvintele acestea, aceiaşi oameni, zeii fascişti setoşi de singe, complotau în taină incendierea lumii. în timpul procesului de la Nürnberg s-a dat citire procesului verbal asupra şedinţei cancelariei Reichului din aceeaşi zi de 5 noiembrie 1937. Intre altele, la această şedinţă s-a spus clar şi răspicat: „Problema germană poate fi rezolvată numai cu ajutorul forţei (...). Dacă nu începem operaţiunile militare înainte de 1913—45, atunci independent de micşorarea rezervelor, fiecare an va accentua criza (...). Nu putem aştepta mai mult. Pe de o parte colosale forţe armate care trebuie întreţinute şi îmbătrînirca conducătorilor mişcării naziste, pe de altă parte perspectiva scăderii nivelului de trai (...). Nu ne mai răinîne nimic altceva decît să acţionăm ofensiv (...). Pentru îmbunătăţirea poziţiei militare, primul nostru scop, în oricare caz de intrare în război, trebuie să fie cucerirea Cehoslovaciei şi Austriei (...). Acordurile noastre cu Polonia ne vor lega doar atît timp, cît forţa Germaniei nu este lezată...”

Toate aceste cuvinte au fost rostite de una şi aceeaşi persoană care se autoportretiza : „Cu toată modestia mea ca factor determinant trebuie să-mi consider persoana de neînlocuit. Nimeni, atît dintre militari cît şi dintre civili nu mă poate înlocui... Sînt profund convins de talentul meu de conducător şi de forţa intelectului meu. în fond, totul depinde de existenţa mea, îndeosebi ţinînd seama de activitatea mea politică... De aceea existenţa persoanei mele este un factor de cea mai mare însemnătate”.

Avea un metru şi şaptezeci de centimetri, mustaţă fluture şi moţ napoleonic. Deşi era vegetarian, avea stomacul mereu deranjat. Preţuia patiseria fină şi în timpul asedierii Berlinului devora munţi întregi de prăjituri. Soarele îl orbea, îi provoca nelinişte, panică, îl excita pînă la furie. întotdeauna a locuit sub un văl de umbră groasă, sau sub păntfnt, ca o cîrtiţă. În bunke- rul său din cartierul general de la Ketrzyn, n-a pătruns niciodată nici o rază de soare. Purta cizme, pantalon
13
r
de călărie, veston cu crucea de fier pe buzunarul sting şi crucea încîrligală pe o banderola

ncagrâ de pe mînecă („din nou mi-am îmbrăcat vestonul, costumul care mi-a fost cel mai drag şi cel mai sfînt. 11 voi dezbrăca numai după victorie...", spunea el la 1 septembrie 1939).

în copilărie i se spunea Dolfi, mai lirziu „nazi-bru- der-ii[u] i-au zis[1] „Wolfi" (Lupul), apoi ciracii l-au supranumit „Grofaz" (prescurtarea titlului de ,,ccl mai mare comandant de oşti al tuturor timpurilor**), dar popoarele, urmărindu-i consecvenţa care l-a dus la fiola de cianură, bidonul cu benzină şi chibrit, i-au păstrat numele ca pe cea mai marc ruşine a istoriei : Ilitler.

„Germania – striga Gocring în februarie 1937 – nu are faţă de Polonia nici un fel de pretenţii, care să-i poată ştirbi acesteia integritatea teritorială – Germania nu va ataca Polonia şi nu arc intenţia de a-i răpi acesteia «Coridorul». Noi nu vrem «Coridorul» ! Declarăm acest lucru absolut sincer şi categoric. «Coridorul» nu ne este cîtuşi de puţin necesar!*'

Dar la 24 noiembrie 1939 Comandamentul General al Forţelor Armate a ordonat armatei germane începerea pregătirilor pentru atacarea Gdanskului. În instrucţiunile respective se puteau citi următoarele : „Ftîhrerul ordonă : trebuie să se realizeze pregătirile care să permită armatei germane ocuparea oraşului liber Gdansk. prin surprindere". Cu toate că numai cu cîtcva luni înainte de declanşarea acestui ordin, la 30 ianuarie 1939 Ilitler declarase în Reichstag : ,.În timpul lunilor de încordare din ultimul an, prietenia germano-polonă s-a dovedit a fi unul din factorii securităţii europene".

Rectificarea s-a făcut cu cîtcva luni mai tîrziu, la 23 mai 1939, cînd Ilitler a spus in cadrul unei conferinţe secrete: „Nu există altă cale de obţinere a spaţiului vital decît invazia asupra altor ţări sau atacul asupra unor bunuri străine (...). Nu poate fi vorba despre cruţarea Poloniei. Decizia este în funcţie numai de momentul potrivit cînd ea poate fi atacată."

Cu o săptămînă înainte de agresiune. Ilitler dă semnalul : „Pentru mine a fost clar că mai devreme ori mai

tîrziu, conflictul cu Poloni« se va produce... Acum nimicirea Poloniei se află pe primul plan (...). Voi oferi propagandei faptele care să motiveze izbucnirea războiului, indiferent dacă acestea vor fi sau nu verosimile. Nimeni nu-l va întreba pe învingător dacă a spus adevărul. Lucrul cel mai important în război nu este justiţia, ci victoria..."

La 1 septembrie 1939 „Fall Weiss" – Planul alb – conform căruia avea să se desfăşoare războiul cu Polonia, intra în faza de realizare. În linii mari, acest plan fusese întocmit cu ani în urmă, dar definitivarea lui s-a produs abia în aprilie 1930. în vreme ce Hitler dădea lumii ultimele sale asigurări de pace.

Invazia s-a produs po trei fronturi. .Aproape simultan, cele mai mari oraşe poloneze au fost bombardate. La Gdansk, tragedia ,,oraşului liber" era în plină dezlănţuire. Se consuma epopeea de la Wcsterplattc unde, o mînă de oameni prost înarmaţi şi fără nici un ajutor din afară, a rezistat focului infernal al artileriei de bord şi bombardamentelor, vreme de şapte zile. Pentru cei ce luptau acolo, au trecut primele şase orc, apoi cele douăsprezece cît li se ordonase să reziste. Reduta Wcsterplattc a fost rasă de pe suprafaţa pămîntului. Curierii, funcţionarii şi birjarii polonezi baricadaţi în localul poştei au rezistat eroic rcspingînd atacurile bit- leristc unul după altul, coborînd etaj după etaj, piuă cînd clădirea a fost complet nimicită de focul artileriei şi al aruncătoarelor de flăcări. După l-l orc dc luptă din cci 60 au mai rămas 3o. Puşi la zid pentru că au îndrăznit să sc opună forţei celui dc-al Hl-lca Reich, eroicii apărători ai poştei din Gdansk au fost îngropaţi într-un loc rămas necunoscut, undeva sub plăcile dc beton ale aeroportului din preajma oraşului.

„Motivele" pentru începerea agresiunii au fost cu promptitudine furnizate dc Führer : Mai întîi s-a invocat refuzul Varşoviei la intenţia nemţilor de a construi o autostradă peste ..Coridorul" polonez, care să lege Prusia dc Reich, apoi Gdanskul a cărui populaţie cerca cu „ardoa-

re[u] realipirea la Reich, manifestîndu-şi această dorinţă prin cele mai năstruşnice modalităţi, între care lipitul afişelor cu ,,Intrarea interzisă polonezilor şi clinilor" era cea mai paşnică. După aceea incidentele provocate la graniţă, după cele afirmate în faţa tribunalului din Nürnberg de generalul-maior hitlerist, fostul adjunct al lui Canaris, Erwin Lahousen, de către „polonezi" care mai tîrziu, la demascarea crimelor de război fasciste, s-au dovedit a fi fost

condamnaţi de drept comun nemţi, din Silezia, îmbrăcaţi în uniforme puse la dispoziţie de serviciul de contraspionaj german. În cele din urmă, atacul „polonezilor” asupra staţiei de radio din Gliwice, înscenat chiar de Lahousen, care nici măcar n-a aşteptat sfîrşitul războiului pentru a face mărturisiri.

„Motivele” cusute cu aţă albă miroseau de la o poştă a minciuni, dar ce conta ? Cine, avea ,.să-l întrebe pe învingător?” Trebuia oare să i se mai amintească asigurările solemne date polonezilor la 5 ianuarie 1939 enunţate textual astfel : ..Guvernul polonez poate fi liniştit şi sigur că în Gdansk nu se vor petrece nici un fel de tulburări care să complice situaţia.”

Pentru cei care mai credeau în mitul Danzigului, din a cărui cauză pasămite s-ar fi dezlănţuit războiul, răspunsul lui Hitler dat în secret la 5 mai 1939 şi aflat de popoare imediat după capitularea Germaniei, din documentele aduse în faţa tribunalului din Nürnberg, a fost categoric :

„Danzigul nu este cîtuşi de puţin obiectul conflictului Se pune pur şi simplu problema expansiunii «Lebcns- raum-ului» nostru spre răsărit...”

Pentru a nu fi întrebaţi nici în viitor de cei ce ar fi putut manifesta pretenţii, prima grijă a ..cuceritorilor” a fost înfiinţarea lagărului de concentrare de la Stutthof unde şi-au găsit moartea 100.000 de locuitori ai Gdan- skului. Forster jurase Führerului său că va germaniza în proporţie de sută la sută regiunea în care guverna.

— O clipă, Herr Forster!... Dumneata nu-l cunoşti pe unul Mirski ?

16

Neptun]a Gdansk

Vasul Katowice la Gdansk

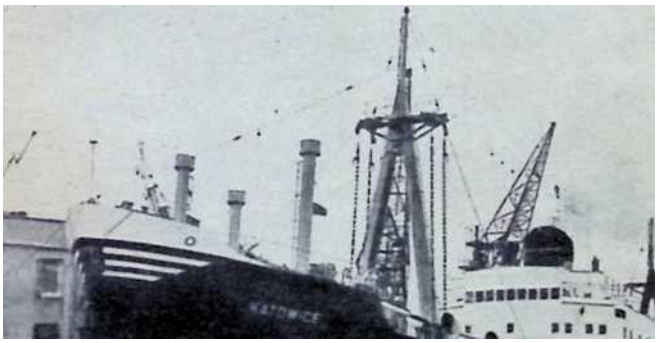

Lansarea primului vas de 6000 tone pe şantierele navale poloneze

Danzigul reconstruit

Star6wka din Gdansk *

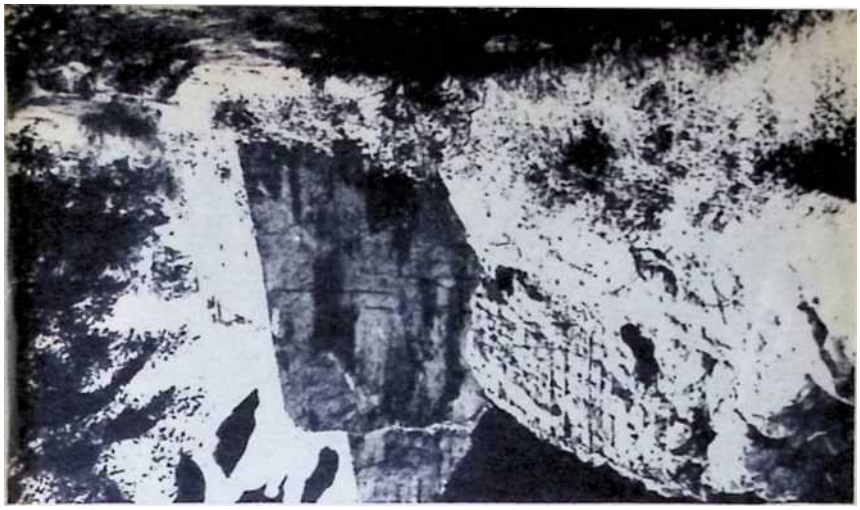

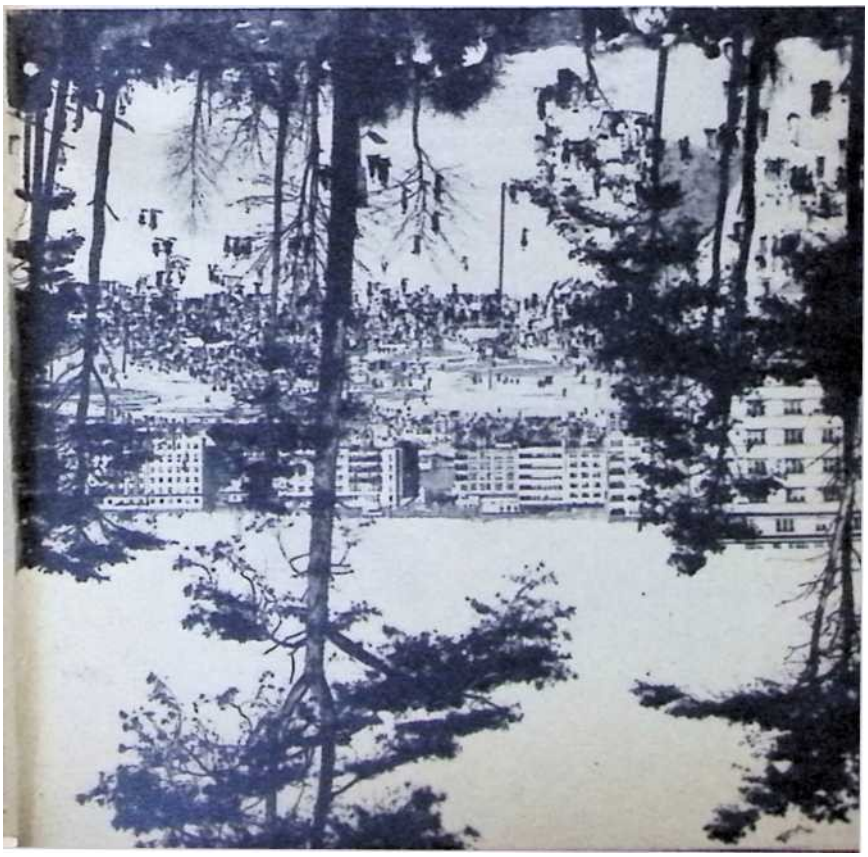

— Was?... Mirski?... „Auch das Kind in der Wiege, das polnisch spricht, muss ausgerottet werden[44]. (Trebuie să fie exterminat pînă şi copilul în leagăn, dacă vorbeşte limba polonă).

Dar a sosit şi ceasul răspunderii. Nimic nu l-a mai putut amina, nici supremul argument folosit de ofiţerii Wcrmachtului care, pentru a potoli spaima subalternilor lor în faţa iureşului armatelor sovietice, spiuzurau de castanii bulevardelor din Gdansk ciorchini de soldaţi hitlcrişti cărora le atîrna pe piept o sinistră inscripţie : „Am fost prea fricos pentru a muri pentru patrie[4]’. Faimoasele divizii care mărşăluiscră în Gdansk sub tactul a sute do marşuri, fugeau în derută, stropşite de focul ucigător al katiuşelor. Fugarii, care înţepeniţi de gerurile iernii lui 19-15, s-au adresat lui Forster pentru adăpost, au primit un răspuns ce a făcut să le îngheţe şi ultima rămăşiţă de sînge din vine : „Pot doar să vă în- mormîntez, acesta e singurul lucru pe care sînt în stare să-l mai fac pentru voi[44].

Cînd, mai tîrziu, în timpul fugii spre Rcich (frumosul „Heim ins Rcich[44]), i s-a comunicat că primul tanc intrat in Gdanskul năruit, pîrjolit pînă în temelii, dar eliberat, a fost unul din tancurile brigăzii blindate „Vcsterplaltc[44], Albcrt Forster care pînă atunci îi uimise pe toţi cu calmul său, a căpătat un atac de isterie. Armatele eliberatoare conduse de tînărul, dar deja legendarul general sovietic Rokosovski, au curăţit oraşul de ultimele resturi fasciste.

În faţa justiţiei, Forster a cerşit, smulgîndu-şi părul, îndurare.

Tancul, caro cel dintîi a intrat în Gdanskul eliberat, a fost înălţat pe piedestal de monument şi poate fi văzut şi azi străjuind unul din vechile bulevarde ale bă- trînului oraş.

În Gdanskul răvăşit la pămînt pe oceanul sîngeriu de ziduri sfărîmatc, au apărut primele stive de cărămizi

vechi, curăţite de moloz, iar pe el inscripţiile vieţii: Dolatov... Paderewski... Kowalski... „Nu îl uitaţi pe Mirski...” Ne întrebăm mereu : Cine e oare acest Mirski ? Şi de ce să nu*l uităm?... Dar nu găsim pe nimeni să ne spună.

Oraşul pe care fasciştii, dacă nu l-au putut stăpîni, l-au ras de pe faţa pămîntuhii, crezînd că astfel nu se va mai reconstrui niciodată, a renăscut. Pentru cei ce-l considerau definitiv culcat la pămînt este neverosimil. Dar am văzut Gdanskul nou. El e real. în fiecare dimineaţă, sirenele din fabrici, din şantierul naval sau din port, trezesc la Gdansk 266.000 'de oameni. O armată de 110.000 muncitori, din care 40.000 femei, pornesc la lucru. Mamele duc la 55 de grădiniţe 6.156 copii. 31.500 şcolari pornesc spre cele 47 şcoli elementare din oraş. 9 licee îşi deschid porţile pentru 2.200 elevi. Alţi 11.200 tineri se îndreaptă spre şcolile tehnice şi profesionale. Auditoriile şi laboratoarele Politehnicii din oraş

se umplu cu cei 5.700 studenţi politchnişti ai Gdansku- lui. 2.228 de viitori medici se îndreaptă spre Facultatea de medicină din oraş. în total 60.000 de tineri. Aproape fiecare al patrulea cetăţean al Gdanskului de 'azi e tînăr şi învaţă.

în ziua cînd am surprins cifric viaţa nouă a Gdanskului. în registrele stării civile s-au înregistrat 18 căsătorii, 24 noi născuţi şi 7 morţi. S-au mîncat 150.000 kg de pîine şi s-au băut 5.200 litri de votcă. S-au coborît schelele din jurul a şase case noi. în port au intrat opt vapoare, venind din opt porturi străine, sub diferite pavilioane. La fîntîna lui Neptun s-au înlîlnit 86 perechi de .îndrăgostiţi. Vînzătorul de lîngâ primărie a vîndut 14 turnuri cu statuia de doi centimetri a regelui Zyg- mund...

— Colorate, demontate şi montate, cine mai cumpără ?

j ii aceeaşi zi, pe şantierul naval Gdansk, airt auzit ras unind mcgafoanclc:

— Atenţiune la irînc ! Atenţiune... Toate (rinele gata pentru destindere ! Acum... Eliberaţi !

Pe şantier încetase orice mişcare. Din cabinele lor, de pe vîrfurile turnurilor metalice, macaragiii şi-au aţintit privirile spre acest loc. O clipă, nu s-a mai auzit nici un zgomot. Apoi deodată, colosul de oţel a început să alunece greoi la vale, fâcînd să iasă fum din tălpile de stejar unse din belşug. Vasul scrîşnca metalic, strident, parcă ncîndurîndu-sc să părăsească pămintul pe care s-a născut, parcă temindu-se de marea verde ce îl ademenea întinzînd spre el ritmic, ca o chemare, o undă cu horbote de spumă. S-a prăvălit pe planul înclinat şi a lovit cu forţa miilor de tone valul pe care marea l-a înălţat în întîinpinarca lui. Oamenii, cîteva mii, l-au privit încordaţi. în clipa cînd vasul a lovit marea, avîntîn- du-sc în apele răscolite, au izbucnit cu toţii în strigăte de bucurie. Fetele au aruncat în urma lui buchete de flori. Marca înspumegată le-a tîrît spre trupul de oţel al colosului. Clipa era solemnă. Vuiau sirenele, sunau trompetele fanfarei, băteau tobele.

Aşa a fost lansat în marc cel de al zecelea vas din scria de vase de cile 10.000 tone fiecare, construite la Gdansk.

Un album cu fotografii din ultimii 14 ani ai şantierului cuprinde in paginile sale imagini istorice : Şantierul complet devastat de război. Reconstrucţia. /Mături de muncitorii polonezi, ostaşii sovietici întorşi de la Berlin, purtînd încă chipiurilc pe care le-au zvîrlit în aer la cucerirea Reichstagului. Primul vas de marc tonaj construit aici şi botezat cu numele de „Soldck".

.,Soldek" c numele unui comunist muncitor fruntaş de pe şantier. În 1948 cînd a fost lansat vasul, el era trasor, cîştigător al titlului de cel mai bun muncitor al şantierului. Comuniştii au luat atunci hotărîrea ca primele vase construite la Gdansk să poarte nume de muncitori, de brigăzi, de colective fruntaşe în muncă.

Aşa au fost botezate vapoarele „Soldek", „Brigada lui Makovski", „Nova Huţa"...

Soldek este astăzi inginer constructor'de nave. Blond, bine legat, are aproape 40 de ani.

— Aţi vrea să călătoriii pe „Soldek" ? l-ain, întrebat pe inginerul Soldek.

— Aş vrea ! Dar nu, mă lasă treburile de pe şantier, li urmăresc de fiecare dată cursa şi ascult comunicatele despre starea vremii în marile pe unde călătoreşte el.

Cu astfel de oameni, şantierul a ajuns, în ceea ce priveşte capacitatea de producţie, al zecelea din lume. Primul vas de 10.000 tone, „Marceli Novotni", a fost construit în nouă luni. Ultimul, în mai puţin de patru luni. S-a trecut la construirea unui tanc petrolifer de 18.000 tone. Se proiectează transoceanice de <35.000— 40.000 tone. Ni se spune că şantierul naval este în acelaşi timp o vastă şcoală de calificare tehnică şi... de etică socialistă.

Inginerul comunist Kudraşek, gazda noastră, ne*a povestit că în timpul contrarevoluţiei din Ungaria, în octombrie 1956, unul din muncitorii şantierului a primit din oraş, un telefon anonim :

— Cu ce v-aţi înarmat ? a întrebat glasul tainic, vădit îngrijorat de soarta muncitorimii poloneze. – Cu carabine ?

— Nu, i-a răspuns muncitorul, cu ceva mai tare!

— Poate aţi făcut rost de pistoale automate?

— Am spus ! Ceva şi mai tare!
— Mitraliere?... Grenade?... Tunuri?...
— Mai tare!
— Mai tare ? Cu tancuri! Cu ce anume ?
— Cu conştiinţa clasei muncitoare!
La celălalt capăt, receptorul a fost trîntit cu furie.
Inginerul Soldek m-a întrebat întinzîndu-mi un ziar din ziua aceea :
- -Aţi văzut aceasta ? Şi a bătut cu degetul într-unul din articole. Articolul reproducea circulara „strict secretă” nr. 2 a uneia din organizaţiile neofasciste din
20
Germania de Vest „Traiicr Ring[4]*' (Cercul credinţei). Citeam şi nu-mi venea să-mi cred ochilor :

„O importanţă deosebită pentrn mişcarea noastră o are Pactul Atlanticului de Nord, prin faptul că el deschide perspectivele unei reuşite renaşteri militare a Germanici... Afirmăm cu certitudine că Germania va putea folosi toate posibilităţile pe care le oferă Pactul Atlantic, inclusiv dreptul egal la producerea bombei atomice. Trebuie să le fie tuturor clar că, in epoca atomului. Germania îşi va putea exercita menirea sa, numai atunci cînd va deveni o putere atomică. De acord cu cele spuse de cancelar, in Europa Unită, Germania îşi va putea ocupa locul pe carc-l poate pretinde pe baza forţei sale... Vor fi create bazele militare şi economice pentru expansivi lalea naturală a poporului german şi pentru rezolvarea necesităţii radicale a spaţiului său vital... Cu sprijinul situaţiei create de politica lui Adcnaucr, vom putea trece la realizarea propriei noastre politici... Asta înseamnă că Europa va trebui să fie unită sub conducerea Germaniei...”

Soldck a aşteptat pînă am terminat de citit şi ultimul/ cuvînt. Faţa i se crispase într-un zîmbet de ură şi dispreţ. L-am întrebat:

— Crezi că mai c posibil aşa ceva ?

— De încercat, da !... Dar de repetat, nu !... Astăzi sîntem alţii !... Cu totul alţii’... .Şi nu uita : 900.000.000 !

Cuvintele acestea au fost roşiile în Gdansk.

A doua zi am fost din nou pe cîmpul de ruine de lîngă fostul Westerplatte. Era ca şi în ajun, aproape de asfinţit. înainte de a vedea cerul amesteeîndu-se cu marca ce lovea în pămîntul răscolit al fostei redute. înapoi se vedea înaintînd, îmbrăcat în scitele, oraşul. Stivele de cărămizi erau aceleaşi. Doar mai crescuseră ceva. Printre ele, scormonind ruinele, lucrau cîţiva oameni. Dezgropau cărămizile, le curăţau de moloz şi le aşezau în
21
stive. Dolatov... Paderewski... Kowalski... Cind au plecat, au adus, unul după altul, cîtcva cărămizi şi le-au pus pe stiva deasupra căreia se afla tainica inscripţie : ,,Nu-l uitaţi pe Mirski !u

Pe ultimul l-am oprit:

— Cine e Mirski ăsta ?

— Mirski ?... De ce vă interesează ?... E paznicul şcolii din cartier... Invalid de război, are proteze la ambele picioare. Locuieşte în aceeaşi casă cu noi.

— $i ce faceţi cu cărămizile?

— Altă casă, una nouă. Blocul nostru a rezistat pînă acum în proptele, dar trebuie dărîmat. Am primit credite de la stat... Cărămida nc-o luăm de aici... Mirski va locui tot cu noi. La construcţie, va veni cu stiva lui...

Am simţit atunci, deasupra Gdanskului renăscut, zborul păsării măiastre despre care povestea spune că se reîntrupa din propria ci cenuşă.

PARANOIA IN BETON ARMAT

La 17 septembrie 1958 in ziarul var.şovian „Glos Pracy” a apărut o ştire cu următorul conţinut : „Senzaţie la Rucian”. „Chiar după întreruperea curentului în toată fabrica, ba chiar şi în tot oraşul, cazanelc de aburi au continuat să curenteze. În legătură cu aceasta, la Olsztyn circulă cele mai fantastice zvonuri. Se spune că izvorul de energic este fostul oraş subteran al lui Hillcr de lîngă Ketrzyn. Cablurile fostului cartier general fascist se leagă direct cu Szeroki Bor. Oare agregatele subterane şi-au reluat activitatea după atîţia ani ?”

în aceeaşi zi, am plecat spre Ketrzyn, un orăşel din fosta Prusie Orientală, în regiunea

lacurilor mazuriene, în apropierea căruia se spunea că există încă oraşul subteran de unde, vreme de patru ani, Hitlcr a condus operaţiunile de război ale armatelor fasciste. Şoferul nostru, un varşovian neumblat prin aceste locuri, se oprea la fiecare răscruce de drumuri şi apostrofa pe cineva nevăzut, impacientat de nepotrivirea dintre denumirile înscrise pe indicatoare şi cele din harta sa.

— Mi se pare că iarăşi am luat-o razna !... Al naibii labirint ! Şi întindea harta sub volan, pe genunchi, apoi peste primii ochelari, aşeza alţii „de citit" şi înjura, cu năduf, nepotrivirea. Harta lui, editată imediat după terminarea războiului, purta încă denumirile prusace ale acestor locuri, în vreme ce indicatoarele de circu-

laţie pc care le inlîlneam, aveau înscrise numele poloneze ale satelor şi oraşelor, aşa cum acestea fuseseră botezate cu secole in urmă, înainte de a ii fost răpite Poloniei.

Dincolo de Kctrzyn ne-a fost mai uşor să găsim drumul. Oamenii erau familiarizaţi cu ciudata şi misterioasa prezenţă de pc locurile lor aşa că, întrebaţi, răspundeau intr-un fel destul de original.

— lude Meţi sâ ajungeţi? La Ilillcr sau la Goering?

— De ce la Goering ?

— Păi a avut şi ăsta oraşul lui de beton, unul mic, tot subteran, dincolo de pădure. De altfel oraşele sînt legate între ele, printr-o autostradă. Pentru tartorul cel marc urmaţi drumul acesta, apoi la dreapta, înainte, din nou la dreapta... stînga... dreapta... etc.

iXc-ain considerat în apropiere cînd am descoperit că ogrăzile satelor sînt împrejmuite cu o împletitură ciudată, o plasă de sîrmă pc care atirnau un fel de frunze de diferite culori. Am oprit, am cercetat, am întrebat :

— E plasă de camuflaj ; dc la Ilillcr – nc-a spus un gospodar.

— Da... Vedem. Din mase plastice... Mai e departe pînă acolo ?

— Păi, sînteţi ca şi ajunşi... în pădurea din faţă.

— Cea de colo?... E o pădure adevărată?... sau...

— Adevărată, pane, deşi mai există încă prin ca copaci întregi artificiali – ne spune ţăranul. Peste pădurea asta, Ilitlcr mai sădise o pădure... din plasă cu frunze de ţiplă... Acum îi bună la orătănii. Toate satele şi-au făcut împrejmuiri din ea.

Plecăm.

— Hei, luaţi seama, mai sînt încă multe mine. Nu-s nici două săptămîni dc cînd una i-a hăcuit vaca lui Woiciech...

Intrînd în pădure, descoperim o şosea de beton, netedă ca oglinda. Pornim dc-a lungul ei. Pe alocuri, în stînga şi în dreapta, lăsăm în urmă cazemate sfîşiatc de explozii. Deodată ne trezim în faţa unui luminiş fantastic. Coloşi suri, informi, beton şi oţel, oţel şi beton în cantităţi de ordinul zecilor de mii de tone străjuiesc locul.

Aici a fost cartierul general al lui Hitler, în timpul operaţiunilor militare din răsărit. Lumea îl credea la Berlin, dar Führern! de jalnică amintire trăia aici, într-un fund de provincie neînsemnat pe harţi, într-un oraş subteran ridicat din spaimă, din panică şi ambiţie morbidă.

Ne aflăm la Ketrz) n in partea estică a fostei Prusii Orientale, la numai cîţiva kilometri de graniţa Uniunii Sovietice. Locul e plin de tenebre. Imens cavou de beton, mase plastice şi sîrmă ghimpată care în loc de inormînt miroase a trotil şi a fier ruginit.

40 de cazemate de dimensiuni ncmaiintîlnile sparg pe o distanţă de cîtcva zeci de hectare pădurea, cu cenuşiul lor mut şi rece. Şosele de beton le leagă cu aeroportul părăsit şi cu gara tainică, ca însăşi o ciclopică închegare de beton şi oţel pe care explozii de o potenţa uluitoare au răvăşit-o ca pe un castel de nisip.

O colosală, dar inutilă cheltuială de energic umană şi materială s-a materializat in aceste piramide ale secolului XX, rămase ca cel mai potrivit şi mai simbolic monument al paranoicului Führer. Giganţii de beton şi oţel se ridică mult deasupra pămintului, uneori la cîtcva zeci de metri, dar şi mai mult ei se afundă în adîncurilc pămintului, acolo unde se spune că zace un întreg oraş subteran, misterios, inundat de apele lacului învecinat.

La 15 ani de la aruncarea în aer a oraşului lui Hitler, pe fundul acestui lac s-a descoperit o uriaşă armată scufundată. Unităţi întregi de tancuri, cohorte de mecanizate şi zeci de motociclişli ale căror schelete au încremenit cu labele pe ghidoane. Hitler ordonase evacuarea trupelor sale cele mai credincioase, peste lacul îngheţat. Dar cînd întreaga

armată 'de la Ketrzyn s-a aflat pe gheaţă, la orizont a apărut o escadrilă de avioane sovietice al cărui tir de bombe a parcelat suprafaţa lacului în aşa fel, îneît gheaţa groasă de un metru, a cedat într-un singur minut şi întreaga gardă personală a lui Hitler s-a dus la fund.

Vedem apele lacului întinzîndu-sc limpezi ca azurul.

Ici, colo, în oglinda lor se răstoarnă profilurile sure ale cazematelor părăsite.

25

Şoferul nostru e precaut, rămîne întotdeauna În urma sau se opreşte păstrind o distanţa respectabila de... nebunia noastră. Calea numai pe locuri unde vede urina unei càlcàturi anterioare şi ne previne ca moartea ne pîndeşte la fiecare pas. Unul din ofiţerii genişti, participant la operaţiunea de deminare a acestor terenuri, i-a povestit cîndva ca densitatea cîmpului de mine de-aci era uluitoare. Nemţii au fost deosebit de pedanţi în aşezarea minelor. Unul din geniştii polonezi a descoperit câ minele sînt dispuse eu o prcciziunc matematicii, la distanţe strict egale. Şi-a confecţionat o măsură luată după distanţa dintre două mine şi fără a mai cerceta cu detectorul, a început să dezgroape moartea ascunsă în pămînt, cu o aşa precizie şi cu atîta rapiditate, îneît a stîrnit uimirea întregului detaşament. 0 singură dată nu a reuşit să-şi egaleze în pedantism duşmanul... După accident, s-a constatat că mina fusese la aceeaşi distanţă, dar că genistul măsurase greşit şi în loc să înfigă lopata alături, a lovit direct în focos. S-a auzit atunci o explozie, de altfel singurul zgomot cu care s-a familiarizat această pădure în care păsările nu mai cîn- tau, iar oamenii n-o mai călcau.

,,Sesam, deschide-tc !” am strigat noi în pustietate, în faţa coloşilor cenuşii. Totul rămîuea mut, tainic, încremenit. Un beton deosebit, ciment amestecat cu mozaic mărunt de granit şi bazalt, totul topit într o masă compactă, densă ca o slîncă. Oţelul e de calitate superioară, aproape inoxidabil, căci ploile a 15 ani abia l-au înroşit puţin fără să-i ştirbească netezimea. Nici cea mai puternică bombă „clasică” n-ar fi putut străbate acest strat de beton. Piramidele lui Hitler, dintre care lipseşte doar enigmaticul sfinx, rămîn mult mai enigmatice decît cele cunoscute de noi pînă acum. Un labirint subteran le leagă una de alta, dar taina lui rămîne nedezlegată. Armida secolului nostru ar trebui să-şi înarmeze Tezeusul cu cîteva mii de tone de trotil şi un uriaş ghem de nylon pentru a-l ajuta să se descurce în labirintul de aici. Trecem de la o cazemată la alta, ne căţărăm, încercăm să pătrundem prin fisurile şi defileurile tăiate

26

de explozii, dar nu facem dccît să ne învîrtiin în loc, la suprafaţă, neputînd străbate decît cu imaginaţia zidurile groase. Totul a fost în aşa fel aruncat în aer, îneît nicăieri nu se poate descoperi vreo calc de pătrundere în adîncuri. în cîlcva locuri, scări misterioase coboară în întuneric, pentru ca deodată trecerea să ne fie barată de un zid în care loviturile se înfundă fără nici un ecou. În cavernele de beton născute prin fantastica răsturnare a coloşilor, au apărut stalactite şi stalacmitc. Veacul aşterne peste oraşul mort pecetea sa de vechime şi uitare, iar natura îl preia în stăpînirca sa. între ţurţurii pietrificaţi, barele de oţel se despletesc într-o în- cîlccală grotescă, rămase aşa după ce exploziile le-au smuls din trupul de beton. Deasupra, aninate de crengile de metal sau de crestele cazematelor, se clatină cîte un crîmpei de reţea cu frunze din masă plastică. Sub această floră artificială, între ncsfîrşilelc spirale de sîrmă ghimpată, încercăm să găsim coca ce speră oricine dintre puţinii vizitatori ai acestor locuri : drumul în subteran. Dar totul e zadarnic. Numai canalele de ventilaţie care străbat pereţii răsturnaţi ai cazematelor şi, ici-colo, săpaturile unor temerari carc, în căutarea căii spre adîncuri, so mulţumesc cu cîteva tuburi de canalizare, sau cu un ghem de cablu electric, ne încredinţează că undeva, dedesubt, a existat şi „altceva[11].

Căutăm cu înfrigurare. Şoferul e de-a dreptul speriat, ne spune că ştie ce c războiul, să fim atenţi pentru că există mine în cutii de sticlă sau de masă plastică ce nu pot fi semnalate de nici un detector... că în pereţi pot fi mine acţionate de celule fotoelcctricc... că c mai bine să luăm cu noi un cîine şi să-l punem să meargă înaintea noastră... Rîdem. Ziua se bucură de mult soare; nu se moare într-o astfel de zi!

Şi totuşi... în spatele celei mai mari cazemate, între tufişuri de liliac şi mesteceni, într-un loc tainic unde ne aşteptam să găsim o intrare în subteran, descoperim un cimitir cu pietre funerare din 1940—1944, toate de aceleaşi dimensiuni, făcute într-o singură formă. Aici zac cei ce ştiau...

27

Cei ce au clădit subteranul oraş – cîtcva mii, poate chiar zeci de mii de oameni, au dispărut. încă din 1936, Ilitler a început să clădească aci, în secret, viitorul sediu al cartierului său general pentru războiul cu Uniunea Sovietica. În toiul verii lui 1936, pe zidurile caselor din oraşul Elblag au apărut afişe cu următorul conţinut : ,,Direcţiunea SS şi a poliţiei angajează imediat maiştri zidari, electricieni, timplari, instalatori, betonieri, specialişti în beton de mare presiune şi alţi „meşteşugari". S-au prezentat peste o mie de oameni. Li s-au dat să semneze contracte atrăgătoare, apoi au fost în- cărcaţi în vagoane şi aduşi la Ketrzyn, în pădure. În acelaşi timp au început să sosească transporturi cu deţinuţi din Gcrmauia. Pădurea a fost împrejmuită cu sîrmă ghimpată, satele din apropiere au fost „curăţite" de populaţia civilă. Singurul autobuz civil care mai trecea pe şoseaua din pădure avea ferestrele vopsite în negru, iar pasagerii lui trebuiau să poarte „Passier- schcin"-uri speciale. Zi şi noapte, timp de cîţiva ani, la peroanele gării din pădure se descărcat! trenuri întregi de mărfuri. Au fost aduse motoare electrice, generatoare de energic, combustibil, armament şi munţi de saci cu ciment. Soseau sute de vagoane de echipament tehnic şi instalaţii. Dar nimeni nu a văzut să plece de acolo, înapoi, un singur vagon cu oameni. Astăzi, în orice colţ al oraşului mort al lui Ilitler, pot fi întîlnile morminte. Anonime, invadate de tufişuri, ele răinîn mute. Presărate prin pădure, ele sînt străjuite doar de tăbliţe aruncate de genişti : „Stai ! Pericol de moarte !"

Cînd bîrlogul subteran a fost gata, în ajunul declarării războiului anlisovietic, Ilitler a invitat grupul de ingineri constructori, singurii iniţiali în tainele Ke- trzyn-ului. la el la masă, la Berlin. Aveau să dea raportul de încheierea lucrărilor şi să încredinţeze Fiihrerului cheile şi planul secret după care lucraseră. Ii aşteptau distincţii şi onoruri. În semn de simpatic, Ilitler le-a trimis chiar unul din avioanele sale personale', care a aterizat pe aeroportul proaspăt construit la Ketrzyn.

28

Emoţionaţi de gestul generos al Fahrerului, inginerii s-au instalat în fotoliile comode ale aparatului şi imediat avionul a decolat. La numai cîteva minute după aceasta, s-a auzit însă o explozie înfiorătoare. Avionul cu singurii cunoscători ai secretelor tehnice, care făceau din bîrlogul de la Ketrzyn un punct invulnerabil, se dezagregase în aer. Explozia a fost atît de puternică, înеît pe pămînt nu s-au mai găsit nici un fel de rămăşiţe.

Legende în care elementul real s-a amestecat cu produsul celei mai înfierbîntate imaginaţii învăluie cazematele do la Ketrzyn. Se vorbeşte despre un sistem de pompe care trăgeau apa de băut de pe fundul lacului apropiat, sistem alimentat cu energie electrică dintr-o centrală care funcţiona pe baza unui combustibil aproape inepuizabil. So vorbeşte despre existenţa unui spital subteran utilat ultramodern, despre apariţia din mijlocul lacului a unui tum-metalic care, descliizîndu*se, lăsa să plutească o şalupă ; se vorbeşte despre piste subterane de pe care puteau decola avioane, apoi despre comori... Casieria Wehrmachtului, aurul jefuit de la milioane de victime, se spune că i-ar aştepta pe temerarii care vor dezlega taina Ketrzyn-ului... Neîndoielnic, tot ce se presupune a exista în subteran este doar produsul fanteziei. Dar nu puţini din satele învecinate cultivă aceste iluzii. „Terenul" asigură o bază solidă argumentelor. Temerari s-ar găsi, fără îndoială, căci nu o dată legendele au dus la descoperirea unor mari adevăruri. Dar, pentru mişcarea blocurilor de beton, grele de zeci de tone, care barează intrările ar trebui o uriaşă sursă de energie. Şi unde să cauţi intrarea ? Oare unde duc canalele, tuburile de ventilaţie, cablul gros care pe alocuri iese la iveală şi a cărui rezistenţă mărturiseşte capacitatea de a se transmite prin el mari cantităţi de energie? În pădure, pe fundul craterului unei bombe, la aproape opt metri adîncime. apare masa netedă şi mută a aceluiaşi beton armat din care sînt înălţate cazematele din depărtare. Pe mari porţiuni, arborii tineri, tu majoritate mesteceni, au fost plantaţi o dată cu lă*

29

zile în care au fost transportaţi aici. Oare nu se ascunde nimic sub rădăcinile lor?

Cutreierăm terenul strccurîndu-nc oriunde poate străbate un corp omenesc, chiar dacă pentru asta e nevoie să ne contorsionăm ca şerpii. Dar pînă la urină cînd constatăm că toate scobiturile şi fisurile din beton au apărut în urma exploziilor, recunoaştem că sînlem izolaţi de subteran prin premeditarea constructorilor care, ridi- cînd cazematele hitleriste, le-au înzestrat cu un ingenios sistem de autodistrugere.

Un sentiment sumbru, de teamă şi oroare, te stăpîncşte tot timpul cit calci pe aceste

locuri. Facem haz de frica şoferului, dar pasul ne c tot mai şovăitor; urmele unor explozii recente, care au sfîşiat trunchiurile cîtorva brazi, motivează pustietatea locurilor. Cîndva, sub flora artificială de aici, între cazematele ciclopice, se aflau baterii de artilerie, tancuri şi motorizate. În fundul unei încăperi din subteran, invadate de apă pînă aproape de tavan, descoperim o stivă de obuze necxplodate. Ne retragem precauţi. Teama are ochii mari. Zadarnic căutăm cheia acestor sinistre catacombe de beton ale secolului XX.

Din documentele Wchrmachlului reiese că cheltuielile pentru construcţia „Wolfschanze”-ului, cum era numit oraşul cazemată de lîngă Kclrzyn, s-au ridicat la peste 30 milioane mărci. Pentru asigurarea securităţii, zona era împărţită în trei sfere circulare, adevărate centuri ale morţii. Persecutat de mania urmăririi, isterizat de repetatele insuccese pe frontul antisovictic, paranoicul Führer se pusese în gardă : orice fiinţă vie care intra în cîmpul de acţiune al instalaţiilor de distrugere de aici era nimicită pe loc. \

În pădurea de la Ketrzyn, ani de zile nu au cîntat păsările. Miile de mine de diferite tipuri îngropate sub frunziş, sutele de mitraliere gata de foc, celulele foto- electrice pretutindeni prezente, microfoanele care înregistrau orice zgomot şi orice mişcare produsă în zona
30
critică, trebuiau să asigure viaţa unui om ale cărui zile erau deja numărate.

Mic, cenuşiu ca un şobolan, ,,Grofaz”-ul, cum îl denumeau ironic, în intimitate, anumiţi demnitari militari hitlcrişti, se strecura pe lingă ziduri de la un gigant de beton la altul şi dispărea în adîncul cazematelor. La 23 noiembrie 1941, cu un an înainte de stabilirea sa la Kctrzyn, Hitler convocase toate căpeteniile unităţilor sale armate terestre şi maritime şi, intr-un lung discurs, le declarase sentenţios : .,Ca factor hotărilor trebuie să prezint persoana mea : este de neînlocuit. Sínt convins de forţa capacităţii mele intelectuale şi de lio- tărîrca mea... Eu am dus poporul german pe culmi... Am de ales între victorie şi nimicire. Aleg victoria. Decizia mea este irevocabilă”.

Dar decizia istoriei a fost alta.

La început, efemere victorii : Austria. Cehoslovacia. Polonia, Franţa, Iugoslavia, Grecia, Africa, Ucraina, Biclorusia, Crimcca : la orizont se profila Moscova. Dar aici, lanţul triumfurilor s-a întrerupt. De la sfîrşitul lui decembrie 1942, o dată cu catastrofa iremediabilă de la Stalingrad, şi pînă în 1944, cînd armatele sovietice treceau victorioase graniţele patriei lor şi procedau la eliberarea popoarelor subjugate, Ilerr „Grofaz” a primit veştile de pe front cu izbucniri isterice din ce în ce mai acute, pe care şi le-a consumat aici, în invulnerabilele cazemate de la Kctrzyn. De aci, Hitler emitea ordinele criminale, aci primea rapoartele despre felul cum se desfăşura „rezolvarea definitivă a problemei evreieşti” în crematoriile de la Auschwitz şi Maidanek. aci, înconjurat de ciracii săi, hotăra soarta a sute de mii şi milioane de oameni.

Tot aici, înlr-una din cazematele din pădure, a avut loc celebrul atentat de la 20 iulie 1944. După un şir de nereuşite atentate la viaţa Filhrerului, socotit dement de un cerc din ce în ce mai mare de ofiţeri superiori din anturajul său, o mînă de opoziţionîşti, care vedeau în îndepărtarea ,,Grofaz”-ului posibilitatea unei
31
înţelegeri cu americanii şi englezii in vederea salvării situaţiei de pe frontul de est, au hotărît suprimarea lui Hitler. Brutus-ul nereuşit al celui de-al treilea Reich, locotenentul Clavius von Staufenberg, a declarat imediat după atentat jurînd că-l văzuse pe Hitler zburînd sfîşiat do explozie, pe una din ferestrele barăcii răvăşite : „Mort zace Cezarul ! Fie doar ca succesorul lui să vină ca un adevărat Octavian al germanilor !”

Dar cîteva ore mai tîrziu, toate posturile de radio fasciste transmiteau fără întrerupere, direct din Kctrzyn, discursul a ceea ce mai rămăsese din Führer: „Providenţa m-a scăpat de orice suferinţă trupească – spunea înviatul – aşa că pot rămînc mai departe la postul meu care are drept scop victoria[41].

Cîteva zile mai tîrziu, la Berlin şi apoi la Nürnberg, într-o vitrină sclipitoare, erau expuşi pantalonii Führerului sfîşiaţi de explozie. în faţa cărora SS-iştii depuneau cumplite jurăminte de răzbunare. Intr-adevăr, răzbunarea Führerului împotriva atentatorilor nercuşiţi care încercaseră să-i grăbească sfîrşitul inevitabil, a fost cruntă. Contele von Staufenberg, care după ce îşi lăsase sub masa consiliului militar de la Kctrzyn servieta cu bomba cu explozie întîrziată, şi după ce, trccînd prin cele trei zone de izolare datorită unui simplu vicleşug zburase la Berlin pentru a anunţa moartea Führerului, a fost imediat împuşcat. La cîteva

ceasuri după atentatul nereuşit cîţiva participanji la complot şi-au luat singuri viaţa, iar o întreagă galerie de căpitani, locotencnţi, generali, ba chiar şi căruntul şi ambiţiosul mareşal Witzclben, amestecaţi în complot, au fost executaţi după un vechi tipic fascist : prin atîrnarc în cîrligc de abator într-o pivniţă din Plotzenscc. Grabnicul proces şi execuţia lor au fost în întregime filmate şi „jurnalul" a rulat la Kctrzyn chiar în ziua execuţiei unde, Hitler făcînd spume la gură, se delecta privindu-l pe generalul Erich Hoepner, emiţătorul ordinului „Walkirya" (conform căruia întreaga putere în Reich trebuia să fie preluată de armată), zbătîndu-se în cîrligul care i se înfipsese în gît.

32

„Cine e împotriva mea, pc acela îl nimicesc !" a răcnit atunci Führend, complet ramolit de pe urma contuziei căpătate, către ofiţerii superiori prezenţi la macabra lecţie cinematografică.

„Leul deşertului[41], mareşalul Rommel, denunţat din exces de zel faţă de Hitler de către actualul comandant suprem al forţelor vest-germanc din Pactul Atlanticului de Nord – Speidel, ca participant la pregătirea atentatului, a primit acasă, undc-şi petrecea convalescenţa după o rănire pe front, vizita a doi generali de încredere ai Führerului, care i-au prezentat din partea acestuia două procedee de a trece pc lumea cealaltă. O tabletă de cianură sau „Tribunalul special[11]. Aproape morL de frică, Rommel şi-a îmbrăţişat familia, şi cinci minute mai tîrziu, în maşina carc-l ducea sub escortă, a căzut de acord asupra primului procedeu. Oficial, s-a comunicat că moartea lui a survenit în urma rănilor provocate de duşman. în vremea aceasta, la Kertzyn se juca ultimul act din tragicomedia al cărei regizor şi interpret principal rămînca acelaşi „Grofaz[11].

După atentat, şi o dală cu apropierea vertiginoasă a armatelor sovietice de Ketrzyn, paranoicul Führer, încremenit de spaimă în oraşul său de beton şi oţel, a ordonat să i se tripleze garda, să se mineze alţi kilometri de zonă interzisă, să se pună peste ciclopicele cazemate alte mii de tone de beton armat. Retras în „Wolf schanze" – bîrlogiil lupului – supranumit astfel după numele de „Wolfi[11], purtat de Hitler înainte de venirea la putere, un „Bunker[11] pe care acum îl vizităm încercînd – ca pretutindeni de altfel – să descoperim procedeul de înlăturare a blocurilor de beton care astupă intrările în subteran, ascuns din faţa soarelui pe care niciodată nu l-a putut suferi, trăia înconjurat de un număr restrîns de ciraci credincioşi, părtaşi la accesele lui, la groaznica-i manie a urmăririi şi spionării ca şi la momentele de megalomanie care îl făceau orb în faţa hărţilor cu situaţia fronturilor, şi surd la glasul de tunet al artileriei sovietice din ce în ce mai apro-

3 – Pasflrea fcnlx

33

piale. Figura lui din aceste zile rămînc cea mai ridicola din toata galeria despoţilor lumii : Paralizat de spaima pe care i-o provoca pînă şi umbra sa, îngropat de viu intr-un cavou din fundul unei cazemate oarbe, sub mii de tone de beton, Fiihrerul continua să amenînţe omenirea, înconjurat de ciracii şi mai înspăimîntaţi, tre- murînd la orice gest al slăpînului lor. între pereţii cazematei din mijlocul oraşului său de beton şi oţel, unde nu răzbătea tot mai apropiata canonadă, în faja unei imense hărţi care arată mersul războiului, Hitler mai încerca să-şi fascineze cu o privire demenţială, făcînd sforţări să-şi stăpînească tremurul mîinii stîngi, colaboratorii intimi : ,,Peste cîteva săpţămîni vom ocupa Moscova. Acest lucru se va petrece, fără îndoială. Voi rade de pe faţa pămîntului acest oraş şi voi pune să se construiască pe locul lui un lac artificial care să alimenteze centrale electrice ale Rcicliului ![u] Omul cu viaţă de termită pierdut între giganticii pereţi de beton armat. simţea necruţătoarea sabie a popoarelor străpungi ndu-i „inexpugnabila" fortăreaţă, şi tot mai amenînţa lumea.

Loviturile decisive ale celui de al treilea front bielorus dale asupra Prusiei Orientale în toamna lui 1944 l-au conslrîns pe Fiihrer să-şi părăsească bîrlogul şi să fugă în vest. Exploziile care au urmat la Kctrzyn au cutremurat pămînlul. Mii de tone de trotil dispuse premeditat în galeriile şi nişele special făcute în pereţii catacombelor de beton, au mutat coloşii din loc, i-au despicat şi au stropşit la zeci de metri depărtare blocuri de beton pe care nu le-ar putea urni din loc cohorte întregi de locomotive, dînd astfel forma definitivă sinistrului monument al şi mai sinistrului Führcr. Pădurea artificială din sîrmă şi masă plastică s-a prăbuşit peste oraşul stropşit ca un decor de operetă.

Apa lacului învecinat a invadat subteranele. în pădurea încremenită şi pustie, doar

perfidele mine au ră-
34
itaafe sâ amintească de acest fantastic oraş al „Cro- fazu-ului, care, numai la cltcva luni mai tîrziu, cînd tancurile sovietice intrau învingătoare pe străzile Ber* linului, se stropea singur cu benzină şi îşi dădea foc.

Părăsim oraşul mort după ce, naivi, am făcut contact între toate fişele şi cablurile electrice pe care le-am- zărit ieşind din pămînlul răscolit. Oraşul lui Hitler rămâne mort pentru totdeauna şi niciodată, nimic nu îl mai poate reînvia... 3*

O DESTĂINUIRE

Am cunoscut la Varşovia o femeie ale cărei destăinuiri au făcut să-mi îngheţe sîngelc în vine. Era o fiinţă din acelea care ani de zile, uneori decenii, pot păstra ferecată în inimă o groaznică taină, ca deodată, fără să poţi înţelege de ce, ţi-o încredinţează tocmai ţic, poate numai pentru că eşti străin şi trecător.

Am descris, mai tîrziu, pe larg, tragedia acestei femei în nuvela „Mama”. Aici vreau să redau numai prima ei destăinuire, ca pe un simplu fapt divers. lat-o :

Femeia arăta ca de şaptezeci de ani, deşi îu realitate era încă departe de a împlini cincizeci. Fusese cîndva fericită, avusese o familie, un soţ, copii, dar totul îi pierise ca într-un cataclism.

În 1942, pentru că în beciul blocului în care locuia cu familid ei s-a descoperit cadavrul unui ofiţer fascist, toţi locatarii casei au fost arestaţi şi duşi ostateci la Auschwitz. Acolo i-au smuls din braţe copiii, au rupt-o de lîngă tovarăşul ei de viaţă. Dar ea a avut noroc... A fost aleasă, dintre zecile de mii de femei din lagăr, să slujească cei patru copii ai comandantului fascist de la Auschwitz sub a cărei spînzurătoare înălţată în fostul lagăr mai atîrnă încă sîrma de oţel îndeajuns de solidă pentru a mai legăna pe cei sustraşi vigilenţei popoarelor. Vreme de douăzeci de luni a îngrijit copiii năpîrcii ocrotindu-i la sîn ca pe propriii ei copii. Erau patru : Herman, cel mai mare, urmat de două fete Mutzi şi Lilly, iar acestea de-Johann, un băieţel bondoc şi
36
rotofei care aducea inull cu cel mai mic fiu al ci, Erzy. Cînd dorul o mistuia, cînd sub cerul încărcat de fumul crematoriilor îşi smulgea părul ascunsă în grădina vilei cochete din apropierea lagărului – Hedwig, stăpîna, soţia comandantului, pentru a avea mereu o slugă devotată, o punea să le serie copiilor ci din lagăr şi îi dădea cîteva lucruri vechi dc-alc odraslelor sale pentru pachete, pe care ca le scălda în fierbinţeala lacrimilor de mamă. în cele douăzeci de luni cît a slujit acolo, a „trimis[44] în lagăr prin stăpîna sa unsprezece scrisori şi tot atîtea pachete. Dar înlr-o zi, spre marca ei bucurie, stă- pinii au dat-o „afară[41], adică au trimis-o din nou înapoia reţelelor de sînnă ghimpată. Şi acolo a aflat de la alţi deţinuţi că soţul ci murise de mult, ¡ar copiii, cărora le trimisese atîtea scrisori şi pachete, ce nu trecuseră niciodată de porţile vilei cochete, îngroşascră fumul crematoriilor cu firavele lor trupuri, încă din prima zi de lagăr. Disperată, înnebunită de durere, a vrut să se arunce în sîrmcle încărcate de curent electric. Dar ura, setea de răzbunare, au fost mai puternice decît moartea. Şi a rezistat. Din lagăr în lagăr, „cvacuîndu-se” o dată cu retragerea fasciştilor, a ajuns în Germania, la Sachsenhausen, de unde, în 1945, a fost eliberată. Dar nu s-a întors acasă. Vreme de doi ani după război a cutreierat oraşele Germanici, în căutarea copiilor călăului de la Auschwitz. Purta la ea patru fiole de otravă şi, pe măsură ce vedea că orice încercări de a-i găsi rămîneau zadarnice, inima îi era înecată de o lot mai otrăvită ură. A vînturat o ţară întregă pentru a-şi face singură dreptate. Şi cînd credea că cei căutaţi au pierit pentru totdeauna, i-a aflat. Crescuseră, aşa cum ar fi crescut propriii ei copii, dacă Auschwitzul nu i-ar fi transformat în scrum şi pulbere. îi avea în faţă. Au recunoscut-o. De emoţie, femeia nu şi-a putut pune planul în aplicare chiar atunci. A aşteptat un prilej mai potrivit. T-a atras într-o cofetărie şi le-a turnat otrava în paharele cu limonadă. Cînd Ic-a întins băutura a trebuit să ţină fiecare pahar cu amîndouă mîinile pentru ca ei să n-o observe cum tremură,
37

Primul a dus paharul spre buze Johann. Ea l-a privit cu ochii înţepeniţi de groază şi curiozitate, în vreme ce el rîdca cu buzele mînjilc de cremă. în clipa cînd a vrut să soarbă, nu s-a mai putut reţine şi i-a strigat :

— Erzy ! Băiatul mamii !... Stai. Johann... Paharul acesta nu e curat. Şi i-a schimbat paharul cu al ei. Băiatul a băut, s-a şters cu mîneca, şi a continuat să-şi mănînce prăjitura. Ea îl privea leoarcă de sudoare, ochii injectaţi îi lăcrămau fără să poată plînge. Cînd a văzut-o pe Lilly ridieîndu-şi paharul, a scos un geamăt.

— Mi-e rău, copii ! Am fost grav bolnavă.

În aceeaşi clipă a răsturnat masa. Paharele cu limo- nadă au căzut în ţăndări. Copiii au sărit în lături, cofetarul a înceout să strîngă cioburile, soţia acestuia i-a dat femeii să miroasă nişte săruri. Şi-a revenit repede, i-a privit pe toţi patru din jurul ei, a căzut pe un scaun la altă masă şi, prinzîndu-şi capul în mîini, a început să plîngă cu hohote.

Copiii au privit-o o vreme, apoi s-au tras sperîaţi spre ieşire. Din uşă Herman, cel mai marc, a zis privind-o :

— E nebună, n-o vedeţi ? Mai ţineţi minte, şi acolo, la noi, în Auschwitz plîngea toată ziua...

La cîteva luni după această întîlnirc, femeia se afla într-un tren care o ducea spre patria ci.

Am întrebat-o :

— De ce nu i-ai lăsat atunci să bea ?

Mi-a răspuns privindu-mă în ochi, cu ochii ci mari, bătrîni, obosiţi :*

— Mă întrebaţi asta ? Cred că nu v-aş putea spune niciodată.

MIRACOLUL VARŞOV1AN

Jiu acea noapte de octombrie 1944, Dirlcwanger a deschis larg ferestrele palatului Bruclilowski din Varşovia şi a strigat extaziat:

— Priviţi, mcinc Herren !... Este la fel de frumos ca atunci la Madrid !... (făcuse parte din corpul fascist *Legion Condor* care luptase în Spania de partea lui Franco).

Din jilţul său cu speteaza înaltă, „regele” (Varşoviei) SS-Obcrgruppcnfuhrcrul Rcincfarlli a încuviinţat dînd din cap cu demnitate. Intr-adevăr, spectacolul era uluitor. Pentru cei din palat uluitor de „frumos”, pentru popoarele lumii uluitor de tragic. Ardea Varşovia. Se prăbuşea Varşovia. Se ştergea de pe faţa pămîntului Varşovia. Numele ei se înscria între celelalte două oraşe martire pronunţate după război, într-o singură răsuflare : Stalingrad, Varşovia, Hiroşima. în flăcările care mistuiau metropola poloneză se năştea imaginea pusă pe hîr- tie de marele poet uruguaian Enriguc Amorim care, vă- zînd-o prăbuşită, a exclamat : „O ! Varşovic, ruinele talc mă orbesc, îmi ard privirea, ca picăturile unei groaznice otrăvi”.

Rcincfarth îşi privea satisfăcut opera. Pentru el, oraşul în flăcări era apoteoza care încheia coşmarul de 63 de zile de lupte de stradă cu Varşovia răsculată, era îndeplinirea voinţei Fubreruluî şi a vrerei sale personale. Avea pe genunchi ziartd fascist din Poznan *Ostdeutcher*

' 39

Beobachter (5 oct. 1944) care în ziua aceea îi publicase cu litere groase cuvintele : „Fie soldaţii, fie SS-manii, poliţiştii sau membrii SD-ului, toţi s-au străduit deopotrivă ca metropola Poloniei din partea căreia în decursul secolelor, nouă nemţilor, ni s-au tras alîtca nenorociri, să fie definitiv nimicită...” Odiosul criminal era propus de Himmler, pentru felul cum înăbuşise revolta şi setea de libertate a varşovicnilor, a fi cel de al 608-lea ostaş din armata Wermachtului, distins cu una din cele mai mari decoraţii fasciste : frunzele de stejar la crucea de cavaler. Himmler văzuse în Reincfarth cel mai bun candidat pentru funcţia de călău al Varşoviei. Şi acesta nu i-a înşelat aşteptările. 150.000 de varşovieni şi-au găsit moartea din mîna lui. Pentru asigurarea „succesului” Reinefarth şi-a organizat o armată de asasini de profesie şi deţinuţi de drept comun, cărora le-a oferit ocazia de a se reabilita „pe cîmpul de luptă”, adică în Varşovia răsculată împotriva ocupanţilor. I-a înarmat cu tancuri, cu avioane, cu artilerie grea, cu tot ce maşina de război germană avea mai desăvîrşit. Radio Berlin a trebuit să recunoască : „Dacă la Varşovia ostaşii germani nu ar fi pus la bătaie toate mijloacele pe care le aveau la dispoziţie, lupta ar fi fost fără nici o speranţă”, în privinţa „mijloacelor” este de ajuns a-l cita pe profesorul Tliieme care a publicat în revista *Spiegel* cîteva amintiri despre martiriul varşovicnilor din cartierul Wola : „Erau împuşcaţi absolut toţi – bărbaţi, femciV şi copii. Am văzut mormane de cadavre în cimitirul din Wola unde oamenii s-au ascuns de liăituitori. înainte de execuţie, li se ordona să strîngă în braţe seînduri des- prinse din garduri, pentru ca mai tîrziu cadavrele lor să ardă mai uşor...”

După capitularea răsculaţilor asediaţi, care vreme de două luni rezistaseră eroic, s-a

trecut la nimicirea metodică a Varşoviei. Stradă cu stradă, casă cu casă, mîna lui Reinefarth, aruncătoarele de flăcări şi dinamita şi-au desăvîrşit opera : Una din cele mai sinistre privelişti pe care ochiul omului a putut-o vedea din clipa în care. conştient a aşezat una peste alta două lespezi pentru
40
a-şi face un acopcrămînt, şi pînă în zilele noastre : Ruina Varşoviei.

întrebat recent, la una din întîlnirile electorale din Germania de vest, ce gîndeşte despre tragedia Varşoviei, cx-gcncralul SS Reinefarth, astăzi deputat într-un Land- tag federal, a răspuns : „Nu am să-mi imput absolut nimic... Dorm bine, şi noaptea nu mă acoperă sudoarea rece a fricii; pofta de inîncarc îmi c excelenta. Şi în general, n-am a ma plîngc de nimic". Iar Asbach, unul din conducătorii partidului B.II.E. (partidul strămutărilor) i-a sărit în apa rare : ,,învinuirile ţintesc într-un om care în fond nu a făcut nimic altceva dccît să-şi îndeplinească datoria faţa de poporul său şi de patrie".

Reinefarth, criminalul „dcsăvîrşil", călău al Fragăi, al Cracoviei şi Varşoviei, a scăpat printr-o minune de zdrobitoarea avalanşă din ianuarie 19-15, cînd armatele sovietice şi detaşamentele de luptă poloneze au eliberat Varşovia.

În acea zi, de 17 ianuarie 19-15, ziarele poloneze din Lublin şi celelalte oraşe eliberate cu aproape o jumătate de an în urină, la 22 iulie 19-14, au publicat relatarea primului corespondent de presă intrat în Varşovia eliberată : „La vestea eliberării, corespondentul nostru s-a deplasat imediat la Varşovia. Toate podurile peste Vistula au fost aruncate în aer. Traversarea fluviului „se face cu mult risc numai peste stratul de gheaţă. Centrul Varşoviei prezintă imaginea unui îngrozitor sinistru. Aproape că nu mai există nici o casă întreagă. Se înalţă doar scheletele fostelor blocuri şi mormane uriaşe de ruini. Mai bine arată doar cartierul în care au locuit nemţii, adică împrejurimile aleilor Szucha. În centrul Varşoviei populaţia civilă nu se vede de fel. Conform unor informaţiuni încă necontrolate ar mai exista ceva locuitori în cartierele Ochota şi Mokotdw..."

Şi iată relatarea unui corespondent de presă, transmisă 15 ani mai tîrziu : „Astăzi dimineaţă au asaltat oraşul 690 tramvaie, 70 troleibuze, 280 autobuze şi cîteva sute de taxiuri. Vistula este traversată de cinci poduri care leagă între ele cele două jumătăţi ale oraşu
41
lui. 1.160.000 cetăţeni ai Varşoviei, care locuiesc îti peste 530.000 de locuinţe, au pornit la preocupările lor zilnice. Aproape o jumătate din ci, adică 525.000 de oameni muncesc în întreprinderile de stat; in cele cincizeci mari uzine varşovicne (din care 30 construite în ultimii* 15 ani, iar celelalte reconstruite din temelii după devastarea lor de către ocupanţi), în întreprinderile de construcţie în transport şi comunicaţii, comerţ şi administraţie. În Varşovia există 201 şcoli elementare, 51 licee şi 13 Institute de Învăţămînt Superior, 18 tea- tre şi 40 de cinematografe. Ca în fiecare zi, şi în această dimineaţă la Varşovia s-au deschis peste 3500 magazine de stat şi cooperatiste, iar cafenelele, cxprcss-urilc, barurile şi restaurantele varşovicne dispun de aproape 30.000 locuri, care, fără îndoială, vor fi ocupate pînă la ultimul, deoarece varşovicnilor le place să schimbe o vorbă la o cafea şi nu numai... la o cafea. Din gările Varşoviei pornesc trenuri spre toate capitalele Europei. De pe aero- portul ei avioanele îşi iau zborul spre Moscova, spre Praga, Budapesta, Bucureşti şi Sofia, spre lumea întreagă.[4i]

Acesta e miracolul varşovian.

Reincfarth îşi închipuia că Varşovia a fost rasă de pe faţa pămîntului. Doar pentru aceasta primise frunzele de stejar la crucea de cavaler şi cl însuşi decorase unii ofiţeri care se „distinseseră" în luptele de la Varşovia, cu Warschau-Schild. Poate o mai crede încă şi astăzi, în calitatea sa de primar al Wcstcrlandului de pe insula Sylt unde e stăpîn pe mari proprietăţi. Şi poate nu numai cl a crezut că Varşovia a fost ştearsă de pe faţa pămîntului. Toţi aceştia nu au ţinut seama de un lucru : poporul care primul a rezistat celei mai feroce întruchipări a fascismului – hitlerismul – continua să existe. Continua să ducă o luptă care răsturna cele mai precise socoteli ale cotropitorilor. După capitularea din 1939 semnată cu sîngele trădării, capitularzii au fugit peste hotare. A rămas însă poporul. A rămas să lupte pe redutele Varşoviei, la Westerplattc sau în codrii Swictokrzyskic. După fuga lui Reinefarlh care lăsa o
42

Var.şovîe ,,rasă de pe faţa pămîntului” a rămas poporul. Cel care nu piere, cel care nu poate fi niciodată învins. Au rămas alături de popor, trup din trupul poporului, comuniştii. Au rămas pentru a săvîrşi miracolul Varşoviei. Şi l-au săvîrşit. Intr-un timp record, uluitor pcntni toată lumea şi pentru întreaga istorie. După război, statisticienii burghezi socotiseră că reconstrucţia Varşoviei i n-ar mai fi rentabilă. Că numai pentru scoaterea din oraş a ruinelor ar trebui zeci de ani şi zeci de mii de trenuri. Viaţa le-a depăşit socotelile. Pentru că în calcu-lele lor, nu ţinuseră scama de un lucru : Cînd Polonia pornea să-şi vindece rănile provocate de război, cînd începea să-şi făurească o viaţă nouă, nu mai era singură, la cheremul burgheziei trădătoare autohtone sau al monopolurilor străine. Ea era înconjurată de grija şi sprijinul frăţesc al Uniunii Sovietice şi al celorlalte ţări socialiste.

Astfel s-a produs miracolul Varşoviei. În 1915, în ,,centrul” rămăşiţelor Varşoviei, se afla un vagon de tramvai, înconjurat de ruine. Acest vagon a fost prima farmacie din Varşovia de după război. Lipsea pîinea, dar la vagonul de tramvai se vindeau plante medicinale. Oamenii ieşeau de sub rnini ca nişte locuitori ai cavernelor preistorice, şi una din primele lor griji era să cureţe cărămida de moloz şi să înalţe ziduri noi. Călăul Varşoviei, Reincfarth, nici nu ajunsese încă la proprietăţile sale de pe insula Sylt, cînd în Varşovia ale cărei ruine mai fumegau încă, se înălţau primele ziduri proaspete. Nu s-a mai pus problema scoaterii ruinelor din oraş. A apărut o adevărată industrie nouă, aceea a fabricării materialelor do construcţie din ruine. întregul cartier Muranow, cu blocuri masive de cîte 6-7 etaje, apărut pe locul fostului ghetou varşovia« distrus pînă la temelii şi spălat de sîngolo a o sută de mii de oameni, pare înălţat pe nişte coline, sub cl zac zidurile oraşului existent înainte ca Reincfarth eă-şi împodobească crucea de cavalcr cu frunzele do stejar înmînate do Führer, 43

Varşovia a renăscut. Mai frumoasă, mai sclipitoare ca oricînd. Despre acei ani negri au rămas drept mărturie inscripţiile pe zidurile Varşoviei. Aproape nu există stradă în Varşovia pe care să nu se afle un zid din vechiul oraş, purtător al unei inscripţii cu un conţinut asemănător; „Aici au fost împuşcaţi de către ocupanţii fascişti 300 de patrioţi polonezi”... „În acest loc au fost arşi de vii 150 de patrioţi polonezi”. Ca pe vremea , inchiziţiei. Sau mai precis : ca pe vremea lui Reine- iarth... În toată Varşovia sînt cîteva sute de astfel de inscripţii. Pe vechile ziduri ale catedralei Zhawiciela, se mai pot citi cuvinte spălate de ploile şi zăpezile anilor: „Wawer”, „Auschwitz”, „Polonia luptă”, „Vom răzbuna Pawiakul”... Pentru fiecare literă scrisă insuficient de repede în vecinătatea patrulei SS, autorul plătea cu viaţa.

Varşovia nu uită. La locurile acestea sînt întotdeauna flori. Nu, varşovienii nu pot uita. Prinşi în iureşul construirii unei vieţi noi, ei păstrează inscripţiile de pe zidurile oraşului de altă dată. În drum spre fabrici ori spre şcoli, varşovianul lasă o floare pe locul unde i-a fost ucis tatăl, un frate ori un prieten. Iar locul acesta este pretutindeni. Mergînd pe stradă, calci peste gurile canalelor subterane în care, în timpul răscoalei antifasciste, s-a consumat una din cele mai cumplite tragedii varşo- viene. Aproape n.u există casă nou clădită, în zidurile căreia să nu fi fost puse cărămizi din fosta Varşovic. „Staroe Miasto” – Oraşul Vechi, seculara citadelă şleah- tică, poate cel mai tînăr oraş "din lume, deoarece în el nici o casă nu are vîrstă mai mare de 12-13 ani, a fost în întregime reconstruit păstrîndu-i-se aspectul de altă dată, pînă la amănunte.

Grija aceasta pentru reconstrucţia oraşului este între varşovieni unanimă. Oricine poposeşte aici, trebuie avizat că se află într-un oraş cu un milion de urbanişti. Aproape fiecare varşovian face planuri, îşi are părerea sa asupra dezvoltării oraşului şi discută aprins despre aceste chestiuni. Are înapoia sa o bună experienţă – dacă am lua numai centrul oraşului unde în ianuarie 1945
nu exista decît. un uriaş morman de ruine şi de moloz care întărea numai... 35 milioane tone, şi unde azi se întretaie noile magistrale străjuite de blocuri albe, i-am recunoaşte autoritatea în materie de urbanistică.

De la ultimul etaj al Palatului Ştiinţei şi Culturii din Varşovia, se deschide în faţa privitorului uriaşa panoramă a Vorşoviei renăscute. Marile bulevarde deschid căi drepte între şirurile de blocuri albe. Magistrale pe care freamătă viaţa taie metropola spre toate punctele cardinale. Albastra Vislulă curge domol spălînd zidurile unei noi Varşovii.

E un miracol ?

Nu. Este puterea poporului eliberat.

X

DIALOGURI LA NOWA HUŢA

P'Iowa Hula ? m-a întrebat un coleg de breaslă, varşovian, căruia i-am mărturisit intenţia mea. Ce să cauţi acolo? S-a scris atîta, s-a vorbit atîta, de parcă Polonia ar însemna Nowa Huţa şi nimic altceva interesant nu ar mai fi de văzut !...

— Du-te la Nowa Hula ! ini-a spus un altul. Vei vedea de ce e capabil poporul eliberat, ce forţe colosale poate dezlănţui atunci cînd e bipe îndrumat şi cînd devine slăpîn pe ceea ce clădeşte. Afară de aceasta, Nowa Huţa e cea mai bună ilustrare a roadelor colaborării şi prieteniei frăţeşti polono-sovictice. Numai cu ajutorul tchnico-ştiinţific al acesteia, a putut apare marele combinat. Nowa Huţa e simbolul Polouiei noi. Du-tc acolo, nu vei regreta.

Un fost demnitar în guvernul reacţionar al lui Miko- laicik a ţinut să mă convingă :

— Face s-o vezi. E colosul cu picioare de lut. Ce ne-o fi trebuit nouă aşa investiţie pentru care niciodată nu vom avea suficientă materie primă ? Megalomanie de epocă, asta e !

I-am găsit replica de răspuns în cuvintele unui miucr din Silezia :

— Avem atîta cărbune, şi doar fără cărbune nu poţi face nici fontă şi nici oţel. Sîntem cea mai bogată ţară din Europa în privinţa cărbunelui... Şi nici minereul de fier nu ne lipseşte. Ai auzit de ultimele descoperiri geologice din Polonia Centrală ? Sînt grozave 1 În general,

putem spune că Polonia se descoperă pe ea însăşi. În sensul acesta Nowa Huţa e o revelaţie. Face să o vezi !

— Nu există Nowa Hula ! Coca ce au construit comuniştii acolo e primitiv şi înapoiat. Nici nu putea fi altfel fără aplicarea cuceririlor apusului în domeniul siderurgiei ! mi-au răsunat în urechi cuvintele unui comentator de la Europa Liberă, „specialist[1]’ în chestiuni poloneze.

— Chiar aşa ! se lamenta un „pan” din Cracovia. Nowa Huţa c o investiţie colosală dar inutilă. Ceea ce clădeam noi acolo în 1957, apusul a clădit cu 50 de ani în urmă. Pe lingă combinatele siderurgice din America sau din Germania Federală... Nowa Huţa... Eh ! Ce (ară de idioţi !...

— Mă rog, i-am răspuns, poate sînteţi specialist... Cu ce vă ocupaţi ?

— Da de unde ! Pentru a vodca asta trebuie să fii specialist? Cu ce mă ocup?... Cum să vă spun?... Iniţiativă particulară...

Nu eram o autoritate în materie de siderurgie pentru a tempera elanul criticist al „iniţiativei particulare'[1]. Dar mai tîrziu, directorul combinatului Nowa Hula mi-a pus în faţă o scrisoare în care Mister E. B. Speer junior, directorul combinatului siderurgic din Fairlecs Hills- Pensilvania, situa Nowa Huţa între cele mai moderne şi mai perfecţionate combinate siderurgice din lume : „Combinatul Nowa Huţa a făcut asupra noastră o impresie puternică. Trebuie să vă mărturisim că astfel de combinate siderurgice de proporţiile şi gradul de modernizare al Nowei Hula există puţine nu numai în Europa Apuseană, dar şi în America”.

— Dvs. spuneţi asta Mister Speer? Sîntem, ca să zic aşa, măguliţi. Dar acum zece ani cînd despre Nowa Huţa se vorbea doar ca despre un proiect, v-aţi exprimat îndoiala asupra realizării lui. Ba unii confraţi de-ai dvs. au fost şi mai drastici.

Sir lonathan Hamilton era la o recepţie londoneză mai mult decît seutenţios !

— Imposibil! E un proiect cu totul utopic! Polonia ruinată de război, tocată de nemţi ca un biftek, nu e în stare să-şi care singură nici măcar ruinele din oraşe, darmite să construiască un astfel de colos !

Pan Mikolaicik, redresat complet după incomoda călătorie făcută în portbagajul maşinei Ambasadei Americane din Varşovia, care în forma aceasta şi-a îndeplinit rolul de trambulină pentru saltul ultimului falit al burgheziei poloneze în Apusul ,,liber[11], se grăbea, de astă dată fără nici un fel de mîndrie naţională, să ţină isonul capitalistului englez.

— Cunosc bine Polonia, excelenţă ! O ştiu de ce e capabilă şi de ce nu. Chestia cu Nowa lluta nu c altceva dccît propagandă comunistă.

Desigur, Pan Aiikolaicik, ultimul premier burghez, cunoştea Polonia, dar aceasta era Polonia mizeră dinainte de război, pradă uşoară pentru capitaliştii străini şi autohtoni. El nu putea cunoaşte Polonia nouă de astăzi, condusă de cei mai buni fii ai clasei muncitoare şi încurajată de grija şi sprijinul ţărilor socialiste şi în primul rînd al Uniunii Sovietice.

Pornită în mersul greu şi costisitor al reconstrucţiei oraşelor distruse de război, Polonia cerqa oţel. Orînduirca care se aşeza avea nevoie de baze solide. Oţelul îi era necesar ca

pîinca, ca aerul, ca soarele. Pan Mikolaicik ştia el ce ştia. Dar din poziţia incomodă de otreapă a istoriei, aruncată în portbagajul automobilului diplomatic american, nu se putea făli cu o perspectivă prea arătoasă. De altfel, aci, pe malul Vistulci, lucrurile s-au petrecut cu o repeziciune uimitoare. Istoria nu a mai cunoscut etape. Peste pămîntul uitat de veacuri al salului Moghila a trecut năvalnic suflul unei adevărate epopei. Şi aşa ceva e greu de văzut tocmai de pe malurile ceţoase ale Tamisei. Pan Mikolaicik cunoştea totuşi bine terenurile acestea. Doar aici bandele lui au avut de acţionai din gros imediat după ultimul război mondial şi chiar prin aceste împrejurări şi-au prezentat în 1946 strălucita... capitulare.

Varşovia-Oraşul Vechi

Casa din Zelazowa Wola unde I s-a născut Chopin

Mr. O. B în 1939

Monumentul din Grünwald

Castelul Niedzicy
Malborsk

Mai întîi pe vatra Moghilci au poposii urbaniştii şi arhitccţii. Aveau să clădească pc locul acesta un oraş pentru 100.000 de oameni.

Pan Mikolaicik a zâmbit sceptic : Cracoviei, aflată la numai 6 kilometri depărtare, i-au trebuit pentru a construi alît, nu mai puţin de şapte veacuri, de la dinastia lagellonilor pînă în secolul nostru. Şi totuşi arhitccţii Nowci Huta socialiste au socotit că le sínt îndeajuns 7 ani.

Astăzi oraşul ultramodern Novra Huta numără 110.000 locuitori şi construcţia continuă. E cel mai tînăr oraş al Poloniei. În viitorul apropiat el trebuie să adăpostească 150.000 de oameni. Tot mai zîmbeşti sceptic. Pane Mikolaicik ?

Oraşul şi combinatul siderurgic au fost construite după două proiecte separate. Combinatul, pc baza proiectelor întocmite de Ghiproinc7.nl Sovietic, la Moscova. iar oraşul, după planurile semnate de un colectiv de arhitecţi şi urbanişti polonezi.

Rîuri de oameni au curs din toate colţurile Poloniei spre acest loc de pc Vistula superioară unde ţara distrusă de război îşi înalţă cu ajutorul frăţesc al Uniunii Sovietice monumentul viitorului. Cîtcva blocuri din nordul oraşului Nowa Huta sínt locuite în exclusivitate de ţigani. Hotărîrea guvernului polonez pentru localizarea şi productivizarea ţiganilor nomazi a prins aici viaţă într-un fel original, dar propriu fenomenului. Mulţi ţigani nu au putut rezista tentaţiei de a se reîntoarce la şatre şi între timp au părăsit oraşul. Dar majoritatea au rămas, locuiesc în apartamente cu baie şi încălzire centrală, copiii lor învaţă carte, ba există chiar şi un excelent ansamblu artistic ţigănesc cu cîleva turnee peste hotare, colectiv al cărui suflet c familia ţiganului Ciurei venit aci, sub Beskizi, de prin părţile Sighişoarci.

Un ţigan nowo-hutcan îmi spune :

— Locuiesc de patru ani aci. Gaz, încălzire centrală, baie, cinematograf, tramvai pînă la combinat... Abia acum simt şi eu viaţa !

Excclenţi fierari, ţiganii din Nowa Muta s-au dovedit a ii neîntrecuti siderurgişti. Se regăseau aici în clementul lor, dogoarea metalului topit le era familiară, jerbele de seîntei cu

fantasticul lor cîntcc le aminteau de proporţiile epocii în care făcuseră saltul miraculos de la clan la socialism şi de la cuptorul primogen în care au copt cea dinţii potcoavă la marile furnale siderurgice.

în combinat mi-a fost dat să aud în legătură cu problema ţigănească :

— în lupta noastră cu întunericul şi analfabetismul nu avem voie să uităm nici un singur om. şi deci nu ne putem imagina cine ştie ce „rezervate” pentru ţigani... doar nu c vorba de zimbri, ci de oameni.

în 1949 primul escavator a muşcat din pămîntul satului Moghila. Pan Mikolaicik, primind vestea în vila sa de pe malurile Tamisei din nou a zîmbit sceptic. Iarna, cînd au început să se înalţe schelele primelor construcţii a zîmbit şi mai sceptic, dcclarînd încă o dată planul compatrioţilor săi o utopie.

Ştia el ce ştia. Iarna aici c grozav«'/, adevărată Siberie, existau mari greutăţi de aprovizionare, oamenii erau lipsiţi de cxperienţ.a construirii unor astfel de obiecte gigantice. Dar se înşela. Constructorii polonezi lucrau alături de specialiştii sovietici, oameni care în condiţii mult mai vitrege ridicaseră Komsomolskul pe Amur şi Magni- togorskul, reclădiseră Stalingradul şi Kievul. Şi iată că la 22 iulie 1954, în ziua celei de a zecea aniversări a eliberării Poloniei, din primul furnal de 1000 tone – uriaşă construcţie ridicată într-un timp record – ţîş- neşte cea dinţii şarjă vie, incandescentă, însoţită de o zgomotoasă jerbă de schiţei, de uralc şi de strigăte de bucurie.

— Tot sceptic zîmbeşti, Pane Mikolaicik?

În 1955 c dată în exploatare olclărm care singură, cu cele opt cuptoare ultramoderne sovietice, a atins curînd şi «a întrecut cea mai ridicată producţie de oţel a Poloniei capitaliste.

— 'Tot nu le-ai răzgîndit, Pane Mikolaicik ?

în 1956 s-a pornit laminorul a cărui hală-colos atîngâ 1300 metri lungime şi se întinde pe 7 hectare. Al doilea laminor recent terminal are 6 hale lungi de cile 700 metri fiecare.

În 19.58 Nowa Huţa avea trei cuploare siderurgice, doua de cîtc 1000 tone, iar al treilea, o construcţie ce prin proporţii depăşeşte orice semen al sau din Europa, are o capacitate de 1400 tone. Fc o suprafaţă de 1000 hectare se înălţau 500 construcţii industriale între care cîteva uzine, ele înşilc adevărate combinate, o termocentrală, numeroase ateliere şi hale acoperite. Producţia anuală curentă a ajuns la ordinul milioanelor de tone la oţel, fontă, tablă şi cox.

— Pane Mikolaicik, răzgîndcşte-tc cit mai ai timp !

Din cei 100.000 locuitori ai Nowci Huţa 48.000 sînt salariaţi. între aceştia, 18.000 tehnicieni şi ingineri. Vîrsta medie a locuitorilor e de 35 de ani. În oraşul care numără mai puţin de zece ani, oamenii nu au avut timp să îmbătrînească. Ţiganul Walenty Gil, unul din- tre cei mai buni furnalişti – înalt, slab, cu o frunte de fildeş încrustat cu zgură, cu ochi mari negri, neobişnuit de /frumoşi – a primit cea de a patra distincţie în muncă. Combinatul aduce un venit zilnic de un milion de zloţi. Se construieşte fără întrerupere. în 1958, Nowa Huţa a primit din Uniunea Sovietică 5000 tone maşini şi instalaţii necesare amploarei pe care o capătă combinatul în drum spre producţia de 4 milioane tone oţel anual.

— Pane Mikolaicik. tot nu tc-ai răzgîndit ? Mister E. B. Spccr junior din Pensilvania ţi-a luat-o înainte. A recunoscut. Taci?... Iţi ridicăm cuvîntul ca nul şi neavenit. Au recunoscut puterea gigantului de pe Vistula patroni de siderurgii din Anglia, Franţa, Belgia, Germania Federală.

La Varşovia reapar primele persoane din dialog.

— Ai fost totuşi ? Mă rog, mă rog, nimeni nu contestă ! Dar prea se duc toţi acolo. Şi doar sînt atîtea altele de văzm ;...

-— ('red că tc-ai convins, c un simbol... Un prieten, poet din Komînia îmi spunea : Alături de Apus Polonia ar fi fost un Auschwitz imens, cu Uniunea Sovietica şi cu întreg lagărul socialist, Polonia este o Nowa Hula. A avut dreptate, nu?

Ciudat, anacronic şi pentru oricine bizar, postul de radio Europa Liberă repetă aceleaşi enormităţi ; ^iniţiativa particulară” e de negăsit. Ce-o fi păţit ?

Lui Pan Mikolaicik nu îi mai dăm cuvîntul. A luat puţin miros de benzină din portbagajul

automobilului diplomatic american şi ţine să facă pe incendiarul.

îmi amintesc doar de un tînăr inginer siderurgist din Nowa Huţa :

— Am crescut o dată cu ceea ce vedeţi în jur. Nu mă opresc aici, nici Nowa Huţa nu stă în loc. Veţi auzi încă multe despre noi. Noile instalaţii, rampele de încărcare şi descărcare, laminoarcic vor fi dotate cu aparate do televiziune tehnică... Ne gîndim la un mic laborator atomic pentru folosirea izotopilor radioactivi în controlul tehnic. »

— Lasă-1, e un exaltat – mi-a spus un altul. Nu zic că toate acestea nu se vor face, dar nici aşa cum crede el, cît ai bate din palme... Aici totul s-a născut din greutăţi, au curs rîuri de oameni din toată ţara, au venit, au pus cărămizi, s-au împrăştiat... Cine a rămas, ştie că îl aşteaptă muncă, nu glumă. Pînă la capătul drumului va mai curge multă apă pe Vistula... O să vedeţi...

— Văd şi cred. Păcat însă, vroiam să vorbesc cu „exaltatul" acela. îmi plăcea.

Rămîn să privesc împurpuratul peisaj de irumperi rubinii ale şarjelor, pe care nu le-ar putea cuprinde dccît un ecran panoramic.

LA DOLNY LINGĂ WROCLAW

Scurgerea valurilor ultimului război şi-a lăsat iu trupul oraşelor din Europa răsăriteană un anumit semn distinct. Coborînd dinspre răsărit, armatele sovietice au lovit mai iutii în fortificaţiile fasciste aflate întotdeauna în cartierele de est ale oraşelor, apoi, joncţionînd, au paralizat citadelele în care se cuibăriseră fasciştii şi au trecut mai departe prin labirintul străzilor ieşind spre apus în continuarea marşului de foc şi fier spre Berlin. Dar la Wroclaw, strategia „clasică" a eliberării dinspre răsărit a fost răsturnată. Partea de est a oraşului c aproape intactă. Apusul c însă nimicit, ras de pe faţa pămintului. La 9 mai 19-15, după căderea Berlinului, Wroclawul, această stafie intîrziată a fascismului răpus, mai lupta încă. Armatele sovietice trecuseră de mult dincolo de Odor, steagul roşu filfîia pe Reichstagul incendiat, dar Wroclawul încă nu depusese armele. La 10, la 11, la 12 mai, cînd pe toate pieţele lumii omenirea sărbătorea sfîrşitul războiului, în pieţele Wro- clawului, cu o îndîrjire cum poate avea numai sinucigaşul, ultimele unităţi blindate fasciste patrulau în formaţie de luptă. întorşi după uriaşul marş „na Berlin", ostaşii sovietici în drumul lor „damoi", plini de bucuria supravieţuirii cumplitului coşmar, au fost ne- voiţi să verse încă sînge. Wroclawul a fost eliberat de ci dinspre apus. Îndîrjirea scelerată a ultimelor bande fasciste a fost în cele din urină nimicită. A rămas în

urmii oraşul distrus, spulberat, cu casele cosite ca o iarba din care ici, colo, apăreau cazemate sure de beton armat şi turnuri de biserici năruite. Şi a mai rămas ceva : un cimitir cu pietre albe, unul din cele mai mari cimitire de ostaşi sovietici de pe întreg cuprinsul Polo- niei, pe pietrele căruia ar trebui să scrie : „Aici zace un soldat care se întorcea acasă⁴'.

Poarta Oderului, Wroclawul, a fost deschisă. împrăştiate pe zeci de canale de către ocupanţi, cu scopul de a împiedica navigaţia, apele fluviului s-au strîns din nou în albia principală. Şi au udat cu vlaga lor muşcăturile în evantai pe care le-au lăsat în digurile de granit rafalele mitralierelor. Castanii Wroclawului ciuruiţi de bombe, au înverzit din nou. Şi lucru firesc, au înflorit şi în acea primăvară, îndulcind cu ciorchinii lor de flori, spectrul ruinelor încă fierbinţi, învăluite în iz de trotil şi scrum. Rănile oraşului au început să se vindece, pe fluviu au trecut din nou vapoare. Vechea catedrală de pe insula Tunski şi cîtcva din bisericile cele mai vechi ale oraşului, unele da tind din cea de a doua jumătate a secolului 13, ca prin minune, au scăpat de sub canonada artileriei aproape intacte. S-au păstrat inscripţiile străvechi poloneze pe care vremelnica* ocupaţie germană n-a apucat să le şteargă. încă un fapt recent a venit să pună pe altarul istoriei un argument de netă- găduit : cu ocazia curăţirii şi adîncirii albiei Odorului, au fost scoase de pe fundul fluviului întăriturilc cetăţii de stejar clădită pe vatra Wroclawului de primul rege polon Micszko I, cu zece secole în urmă. Trunchiurile grele, negre, tari ca piatra, păstrate aproape un mileniu pe fundul apei, şi-au conservat lemnul căpătînd proprietăţi deosebit de rare. Aşa că pînă la urmă lemnul scump n părăsit altarul istoriei, îndreptîndu-se spre o destinai ic mai concretă şi anume spre maşinile şi meşterii Ulini fabrici de instrumente muzicale.

0 dată cu recî.ştigarea regiunilor apusene, Polonia a primit la sînul ei un milion de polonezi care, în ciuda tuturor afirmaţiilor date de statisticienii fascişti (în ajunul ultimului război se anunţase pe un ton triumfal

Ca în bazinul Odorului nu mai exista nici un polonez), s-au încăpăţînat să existe.

în cimitirul de pe păminlul acesta polonezii îşi au rădăcinile lor adînci, care leagă epoca lui Mieszko I de realitatea zilelor noastre. Oraşul distrus în proporţie de 70% o ca un bolnav greu rănit care necesită o convalescenţă îndelungată. Am văzut construindu-se pretutindeni, dar uneori ceea ce se clădeşte abia compensează ceea ce se dărîmă de la sine sau ceea ce trebuie dărîmat pentru a nu periclita viaţa locuitorilor. în acest oraş transportarea şi lichidarea ruinelor încă mai constituie o problemă... Cu toate acestea noul – schela şi zidul roşu – sînt în ofensivă. Au fost ridicate pe vatra vechilor cartiere zeci de blocuri noi, au fost rcînălţate bisericile – monumente arhitecturale – şcoli şi spitale, în vechiul stil arhitectural gotic, medieval, au fost reconstruite pieţele istorice de care sînt legate tradiţii şi legende. Pe Oder, în sus şi în jos, legînd Silezia superioară de Marea Baltică, circulă vapoare, ambarcaţii cu cîte şase şi opt remorci încărcate cu mărfuri. Oraşul vechi de un mileniu, pe de o parte gotic, greoi, mahmur şi rece, iar pe de altă parte pădure de schele şi ziduri care abia terminate, la roşu, îşi arată la ferestre perdelele locuinţelor, trăieşte o viaţă dublă : lichidarea unei lumi vechi şi împămintcnirca noului, firesc şi de neînlăturat.

în apropiere de Wroclaw, la Brzeg Dolny, pe Oder, am cunoscut un om. înalt, cu o faţă măslinie, cu ochi tulburi ca apele Odorului care se rostogoleau la picioarele noastre, purta un pardesiu cenuşiu, prăfuit. Cînd am făcut cunoştinţă, s-a descoperit ceremonios – avea o şapcă de şantier destul de ponosită – şi am văzut atunci un păr cu totul încărunţit, alb-arginliu, o podoabă a vîrstei care ne-a cîştigat deodată respectul deosebit acordat bătrîncţii.

Şi totuşi, era în făptura lui ceva disonant, ca în orice lipsă de armonie, între faţa tinerească, ochii vioi, gesturile pline de vigoare şi părul coliliu de septadeccnar. Aveam să aflăm mai tîrziu şi, impresionaţi, să înţelegem

că in via(a noastră omul, apărut numai pentru cîteva clipe, va rămiue de neuitat. Deocamdată îi admiram rodul palmelor şi al inteligentei – al lui şi al miilor de oameni care lucrau acolo pe Oder. În fa|a noastră, în jur, sub noi şi deasupra, dominînd apele Odorului, forfecîndu-le în canale ori slăvilindu-lc, trei coloşi de beton îşi întindeau şi îşi înălţau trupurile lor uriaşe. O ecluză, un baraj şi o hidrocentrală electrică. Comunistul lozef Wyska, inginerul cu părul alb, ne descria prin cifre proporţiile construcţiei care numai peste cîteva săptămîni avea să fie dată în exploatare. Şi vedeam momentul apropiat cînd porţile de oţel ale barajului aveau să ferece cursul apelor, cînd pămîntul însetat va primi revărsarea de vlagă, cînd. în faţa ecluzei va suna sirena primului vapor, cînd turbinele de sub cascadele de apă se vor roti pentru prima dată şi în mii de case poloneze de pe malul drept al Oderului, avea să se aprindă lampa x lui Ilici... Şi în acelaşi timp vedeam părul inginerului cărunt, purtat pînă atunci pe şantierele a şapte hidrocentrale la care lucrase după eliberarea Poloniei. Abia tn maşină, în drum spre Wroclaw, am aflat taina părului alb. Inginerul ne povestea despre iama trecută, grea, amenințătoare pentru construcţie. Din cauza acestei ameninţări, nu a putut merge în munţi, la ski... Avea im băiat de şapte ani, iar duminica urma să se întîlnească la Cracovia cu colegii de studenţie, la cea de a 20-a aniversare de la absolvirea facultăţii. Fiu de 7 ani, skiuri, absolvent de numai 20 de ani... Nu pare imposibil, dar e greu de crezut.

— Iertaţi-mi indiscreţia, dar asta ?

ţ – Ce, părul cărunt? [1]

— Da’ cîţi ani aveţi?

— Cît îmi daţi ? răspunde el printr-o întrebare, rîzînd bătrîneşte.

— Eu ştiu? 60—62 de ani... (gîndesc 65—70).

— Am 44, împlinesc în noiembrie 45... Cărunţeala e o amintire de la prima întîlnire cu moartea.

întreb cu insistenţă, deşi ştiu că întotdeauna, amintirile dureroase sînt greu de povestit. Roţile, maşinii

sfîrîic pe asfaltul încălzit, de o parte şi de alta a drumului unduiesc lanuri de grîu şi secară, în care sclipesc rubiniu, sub asfinţitul stins, maci roşii.

A fost conducătorul unui grup de partizani în Silczia Superioară. La un raid de noapte, a căzut prizonier împreună cu alţi zece tovarăşi. Era prin 1943, după Stalingrad. Au fn«t puşi

să-şi sape gropile, cîte doi la o groapă, iar el, al unsprezecelea, o groapă separată... A asistat apoi la uciderea, pe rînd, a tuturor tovarăşilor săi şi tot el a trebuit să verse pămîntul reavăn, scos din gropi, peste trupurile calde ale partizanilor. I-a venit în cele din urmă şi lui rîndul. Dar atunci s-a întîmplat o... minune. Dc la Gestapo, a sosit în ultima clipă, un ordin adus dc doi ofiţeri. Trei din partizanii condamnaşi, toţi comunişti, printre care şi Jozcf Wyska, trebuiau trimişi la o ultimă anchetă. Pentru doi din ci, ordinul venise prea tîrziu. Josef Wyska, singurul care se mai afla în viaţă, a fost luat în primire şi scos din lagăr. Pe drum a aflat adevărul. Ofiţerii fascişti erau partizani deghizaţi, trimişi în această misiune plină de risc, dc către comandamentul general al partizanilor. A scăpat în clipa cînd moartea, sau nebunia – îi era greu să spună care anume mai întîi – trebuia să vină. Piuă scara a încărunţit. în două săptămîni părul piuă atunci castaniu, fără nici un fir alb (nu avea nici 30 de ani), i s-a făcut ea neaua.

La marginea Wroclawului, în faţa unei căsuŞc noi, cochete, cu zorele crescute în jurul unui foişor asaltat dc tufe de zmeură, omul cu părul cărunt a cerut să oprim maşina şi a coborît.

ULTIMELE CRIZANTEME

În strada, sub fereastra mea, se află o madonă de gips, pusă acolo nu ştiu de cine şi nu ştiu de cînd, cu vopseaua spălată de ploi, cu faţa păinîntic, cu braţele ciobite, strîngînd la piept o spărtură neagră – locul de unde, prin cine ştie ce împrejurare, îi fusese smuls pruncul. Fereastra dădea spre o curte interioară destul de frecventată, deoarece făcea parte dintr-un fel de pasaj care lega pe un drum mai scurt blocurile de pe strada S. cu piaţa de flori din apropiere. Amănuntul acesta avea însemnătate deosebită pentru madona de gips ajunsă, din pricina locului, ocrotitoarea florăre- selor care, îi înduplecau mila oferindu-i cu pioşenie florile veştede, rămase nevîndule. Aşa se face că la picioarele statuetei, vara şi toamna, florile vii, dar veştede, zăceau din belşug, iarna madona mulţumindu-se cu doi- trei trandafiri de foiţă roşie pe care mîini grijulii îi virau în spărtura de la piept ca într-o glastră.

Madona trona pe un altar din cărămizi vechi, vreo două sute de bucăţi, curăţite şi aşezate cu grijă, fără mortar între ele.

într-o zi de toamnă tîrzie am văzut un om de peste cincizeci de ani, îmbrăcat în haine de lucru, pe cap cu o şapcă înmuiată de ploi, privind vreme îndelungată madona de gips. Pleca, rătăcea o vreme prin piaţă şi din nou se întorcea în faţa madonei pe care o măsura

insistent, de la pămîtil pînă la creştetul tocit de ploi. O data a cercetat amănunţit altarul incercind parcă să descopere printre cărămizi dacă nu se ascundea ceva înăuntru...

Văzîndu-mă că-l urmăresc printre perdele, mi-a ciocănit în geam şi m-a întrebat :

— Pane, cărămizile astea sini ale dumneavoastră ?
— Nu, dar de ce întrebi ?
— Grozav mi-ar trebui la calchnul casei... Nu ştiţi ale cui sînt ?
— Cred că ale nimănui sau... ale madonei.
— Da... ale madonei... uite cum păcătuieşte omul... De, ce să-i faci ! Ar fi fost tocmai bune la calcan... Păcat!

Şi a plecat. L-am văzut din nou peste trei zile. Măsura stiva de cărămizi, parcă atunci ar fi văzut-o pentru prima oară. M-a întrebat :

— Pane, ce zici, o să fie chiar marc păcatul dacă o iau şi o pun pe pămînt ?
— Pe cine? m-am făcut eu că nu înţeleg.
— Pe madonă.
— Zici că-ţi trebuie la calcan ?
— Ce? s-a făcut el că nu înţelege.
— Cărămizile.
— Cărămizile ? Da ! Ar fi fost tocmai bune.
— Ai ridicat casă nouă ?
— Nouă.
— Şi calcanul ?
— Păi nu ştiţi? întotdeauna îţi lipseşte crimpciul din urmă. 0 fi mare păcatul?
— Pe naiba !
— Să ştiţi c-o să le iau.
— la-lc sănătos. .

Nu le-a luat, A trecut o zi, au trecut'două, trei...

Florăresele aduceau pe altarul de cărămizi ultimele crizanteme şi, la piaţă, în locul florilor de toamnă, o dată cu prima zăpadă au apărut cele dinţii flori de foiţa colorată.

59

Zăpada l-a adus şi pe omul cu şapca şi mai îumuială de ploi. L-am simţit dc astă dată noaptea, umblînd uşor, ca o pisică. M-am uitat printre perdele. Pusese madona jos, în zăpadă, şi încărca grăbit cărămizile înlr-o roabă de lemn. În adîncul sufletului in-am bucurat pentru victoria omului asupra lui însuşi. L-am aşteptat să revină, să încarce şi restul cărămizilor, dar în noaptea aceea nu s-a mai întors. I-am auzit roaba în noaptea următoare şi am adormit liniştit, căci făcusem în sinea mea un legămînt că omul va învinge pînă la capăt. Dar dimineaţa cînd, ca de obicei, am plecat după ziare, am văzut stiva de cărămizi intactă, aşa cum fusese înainte ca omul să-şi încarce prima roabă. În zăpadă se vedeau urmele roţii şi ale paşilor care dăduseră horă altarului aşezînd totul aşa cum fusese mai înainte. Madona privea de sus, parcă mai înălţată, iar zîmbetul ei şters de ploi , mi se părea acum dispreţuitor.

Toată ziua am umblat ca după o înfrîngere. Pe el l-am întîlnit abia după o săptămînă.

— Ce faci, dom'lc, nu-ţi mai trebuie?

— Ce, pane?

—- Păi, pentru calcan.

— Aaa ! cărămizile ?

. – Da, cărămizile.

— E păcat,' pane, mare păcat. L-am întrebat şi pe prea sflntul.

— Care prea sfînt? ,

— Părintele nostru.

— Şi ce-a zis ?

— Păcat de moarte, nu alta ! A zis că dacă stă madona pe ele, cărămizile sînt ale bisericii şi nu ale ni-* mănui!

— Şi nu-ţi mai zideşti calcanul ? Uite, a venit frigul! •

— A venit, şi fără calcan e taro prost. Mă rog să nu bată vîntul prea* tare că-mi ia acoperişul... şi multă munculiţă am băgat în casa asta !

— Ce muncă faci?

— Sînt focar... Aprind focul la cazancle de apă pen- ~ tru calorifere în două blocuri de pe strada asta.

60

Ce să-i iaci, erau, cred, tare bune !

— Mic-mi spuneţi, pane? Una şi una.

— .Şi le-ai adus înapoi ?

— Adus. Dacă-i păcat!?

— Şi acum ?

— Aştept... îşi face casă şi un văr al meu. De i-o rămîne ceva cărămidă mi-o dă. Încolo, doar să nu bată vintul prea tare, că altfel (inc. Ştiţi? Eu de vînt mă tem cel mai mult. Casa cea veche mi s-a prăbuşit în 19'13 numai din cauza suflului... Au căzut două bombe în stradă şi suflul mi-a strivit-o ca pe-o nucă.

— De, poate no sufla...

— O da madona şi n-o sufla ! Uitaţi, i-am adus şi nişte crizanteme. Ultimele din anul ăsta.

— Atunci, cu bine.

— Cu bine, pane !

M-a prins din urmă după ce am traversat strada.

— Pane ! Pane !...

— Ce c?

— Pane, dumneavoastră...

— Cc-i frate ? Ţi-am spus de la început.

— Bine, pane, mulţumesc.

Două zile la rînd a bătut viului. Am aşteptat cu încordare, eram sigur că omul cu cărămizile trebuia să vină. Cînd i-am auzit roaba^ îmi venea să sar de bucurie. A treia zi,

altarul dispăruse, madona de gips se mulţumise numai cu patru cărămizi, aşezate direct pe pămînt. Viscolise. Peste cărămizi fusese pusă o foaie de bîrlie albă cu marginile brodate cu ajutorul foarfecelor, aşa cum fac gospodinele pentru rafturile de bucătărie. Zăpada înmuiase hîrlia, iar picioarele madonei erau îngropate îu nea. În gaura strînsă la piept de braţele de gips, omul vîrîse tot ce se aflase pe altarul de cărămidă : florile de foiţă colorată şi ultimele crizanteme.

OAMENI URGENT CĂUTAŢ1

Nu vă pol înfăţişă acest cadru din filmul americanului J. B. Regret. L-aţi fi putut astfel cunoaşte pe însuşi J. B. după chip, şi mai ales aţi fi văzut cum arăta el acum 20 de ani. Omul acesta la pieptul căruia s-a pitulat o fetiţă de 8—10 ani, cu faţa încreţită de plîns, cu ochii storşi de durere, cu degetele mîinilor contorsionate de disperare, omul acesta înalt, blond, cu un început de chelie, este acelaşi om care, după douăzeci de ani, a intrat în biroul redactorului şef de la ,Exprese Wieczorny". Cadrul de film datează din septembrie 1939. Numai cu cîtcva minute înainte, sora acelei fetiţe fusese ucisă de o bombă. Americanul îşi ţine cu slînga aparatul de filmat, iar cu dreapta, strînge la piept fetiţa.

J. B. a sosit pentru prima dată în Varşovia la 7 septembrie 1939. Pe atunci Capitala Poloniei era ceas de ceas bombardată de aviaţia fascistă şi numai după cîteva zile avea să fie încercuită şi izolată de restul lumii. Operatorul americiu era singurul cinematograf ist străin în oraşul asediat. A trăit alături de locuitorii Varşoviei zilele grele de foamete, de teamă, de disperare şi speranţă. După două săptămîni a reuşit să părăsească Varşovia, împreună cu un grup de diplomaţi occidentali. La 7 octombrie a ajuns la Ncw York. Aducea cu el primul documentar despre agresiunea fascistă asupra Poloniei, 1500 metri de film închinat tragediei oraşului

62

martir. în acelaşi an. 60 de milioane de spectatori din cele dona Americi s-au cutremurai de mînic .şi oroare văzind filmul care începea cu cuvintele : ,,M-am întors din Varşovia...[4]*

După douăzeci dc ani omul acesta a revenit la Varşovia. A intrat pe uşa popularului ziar din Capitală ţinînd în inînă acelaşi aparat dc filmat cu care a imortalizat pe peliculă tragedia varşoviană. Era îmbătrinil. creştetul i se dezgolise complet, sub ochi ii aliniau pungi, obrajii îi căzuseră, buzele umede, albicioase, cu colturile tăiate adine şi coborîlc, ¡şi pierduseră culoarea tinereţii. Doar privirea îi era ageră, scrutătoare, trecînd dc la un om la altul, dc pe un obiect pe altul, însoţind cu graiul ei nu mai puţin limpede cuvintele omului :

— Am venit să vă cer ajutorul, domnilor!... Dacă nu-mi întindeţi mina, nu voi putea face nimic. Vreau să-i găsesc pe acei care, cu totul accidental, au devenit în septembrie 1939 eroii filmului meu. Sînt printre ci doctori şi sanitare din spitalele bombardate, mame cu prunci născuţi în adăposturi antiaeriene, soldaţi şi civili, oameni care şi-au pierdut pe cei mai apropiaţi, căminele şi avutul, dar care şi-au apărat cu dîrzcnie oraşul lor natal. Vreau să aflu care le-a fost soarta, cum li s-a desfăşurat viaţa în ultimii 20 de ani şi ce fac astăzi. Vreau ca cei prinşi de obiectivul meu în 1939 pe străzile Varşoviei să devină eroii unui nou film despre viaţa var- şovicnilor dc azi... Ajulaţi-mă ! Trebuie să-i găsesc.

Şi a început căutatul. Ziarul a publicat în ediţii speciale pagini întregi dc fotografii copiate după pelicula lui J. B. Sau dat anunţuri prin radio şi televiziune, s-au scris articole dc presă, s-au multiplicat fotografiile acelei Varşovii dc părăsire şi disperare şi sau ilustrat cu ele gazelele dc stradă. În cîlcva cinematografe s-a rulat filmul operatorului american. Trei sferturi de oră dc coşmar, preludiul grozăviilor ce aveau să vină şi, în acelaşi timp, embrionul acelei forţe umane care patru ani mai lîrziu avea să restabilească, pe baricadele oraşului incendiat, demnitatea Varşoviei.

63

Şi oamenii s-au găsit. Mai întîi unul, «poi încă, unul, apoi cinci, zece, cincisprezece. În primele 36 de ore .,Expressul[tt] a identificat 19 persoane din filmul lui J. B. în două săptămini numărul lor s-a ridicat la peste 300. Cel ce a fost martorul parţial al acestui impresionant fapt de presă se mulţumeşte să relateze, fără intervenţii personale, cîteva din întilnirile dintre Mr. J. B. şi cei veniţi în biroul redacţiei „Express Wieczomy". Aceştia sînt:

1

— Cum, vă mai aduceţi aminte de mine?

— Poate v-aş fi uitat dacă n-a'r fi fost filmul...

— A da, filmul... Eram cu douăzeci de ani mai tînăr...

— V-am prins în obiectiv chiar în momentul în care în Varşovia intrau primele tancuri germane.
— Am văzut filmul... Cum de n-am băgat atunci de seamă ?
— Parcă aţi mai fi avut ochi şi pentru altceva în afară de tancuri...
— Intr-adevăr... Simt că mă furnică şi acum pe şira spinării...
— Spaima nu cunoaşte trecerea timpului!
— Spaima ? Cine a fost înspăimîntat ? Da, sigur, puţină teamă... poate frică... dar spaimă ? Mai uitaţi-vă o dată la filmul dumneavoastră !
— Mă rog... Dricum... Desigur, v-am văzut...
— Aţi văzut cîţi eram? Vreo trei mii... Numai mun- ' citori din fabrici, vînzători de ziare, zarzavagii şi flo- răresc din Ochota.u Era doar vorba de Varşovia noastră!
— Ce-a ţi făcut după aceea ?
— Ce-am făcut? Nimic deosebit... Ce-au făcut toţi.
Am rezistat! , '
— Cum?

Wroclaw

Universitatea din Wroclaw

Varşovia 1939

Varşovia 1939

Două imagini din Wroclaw 1939 şi 1959

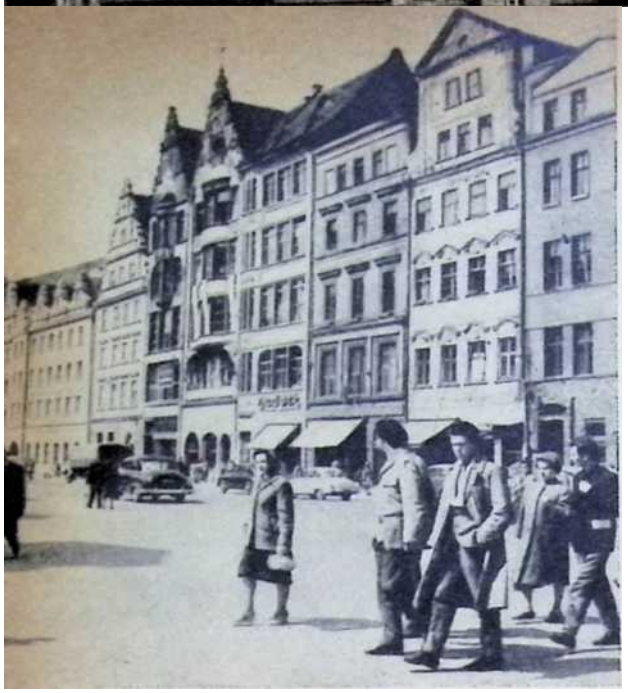

Wroclaw 1959
Ecluza de la Bzzeg Dolny

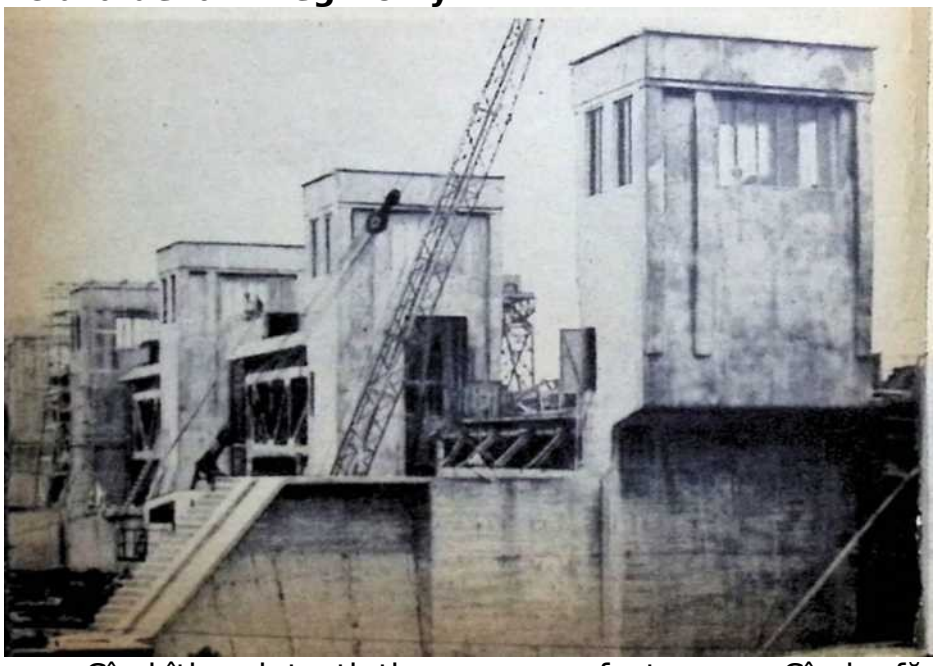

—Cînd îţi aminteşti, ţi se pare c-a fost greu... Cînd o făceam, mi se. părea normal... Totul era să ştii de ce o faci. Şi noi ştiam.

—Sînleţi comunist?

—Nu, dar de ce?... Şi dacă aş fi?

—A, înţeleg.

— Ce înţelegi ?

—Vorbiţi aşa, în „sloganc”... ,,Am rezistat[41], „Ştiam de ce” ctc. Dar, mă rog, poale că ştiţi şi acum ceva, doar dumneavoastră spuneaţi că totul c să ştii de ce o faci.

— Pe dumneavoastră războiul nu v-a învăţat nimic?

— Ba da, de ce nu ?... Dar nu chiar o doctrină...

— Asta se învaţă şi fără război...

— Mă rog, mă rog... Eu nu fac nici un fel de politică... Spuncţi-mi mai detaliat ce aţi făcut în aceşti 20 de ani? Doar ştiţi cu ce scop vă întreb, nu?

—Ştiu, şi tocmai de aceea nu-mi vine uşor să vă spun. Eu nu sînt actor de film.

’— Şi totuşi, alunei, v-aţi lăsat filmat !

— Era altceva... şi, fără să ştiu...

— Şi dacă aţi fi ştiut?

— Poate vă întrebam: pentru ce faceţi filmul?

— M-au întrebat vreo cîţiva... Unul chiar m-a arestat. A fost icri aici şi am stat de vorbă o oră, ca înlre cunos- cuţi... Pe cînd între mine şi dumneavoastră parcă ar exista un geam opac...

—Sau poate... o „cortină de fier”, cum ştiu că se spune la dvs...

—Poale chiar o cortină de fier... Nu ne vedem dccît siluetele...

— Prostii. Eu vă văd clar, ca în palmă.

— Aveţi o fire mai fericită... Aţi făcut războiul?

— N-am avut încotro.

— în răsărit ?

— Nu, aici... În împrejurimile Varşoviei, apoi în Silc- zia şi prin pădurile din preajma Cracoviei... Cu partizanii.

— Interesant.

5 – Pasărea fenix

65

— Găsiţi? N-aş vrea să mai am prilejul.

— Şi dacă vi s-ar mai oferi?

— Să sperăm că nu!... Dacă totuşi va trebui, încă n-am ajuns vîrsta celor lăsaţi la vatră.

— Voi polonezii cultivaţi un romantism al luptei...

— Am fost nevoiţi să ne batem mult în trecut. Dar nu din romantism, ci pur şi simplu pentru ca să ne apărăm existenţa.

— Ce aţi făcut imediat după război?

— Am curăţat cărămidă... Aici, în ruinele Varşoviei.

— Pînă cînd ?

— Pînă prin 1950... Şi am clădit case...

— Sînteţi zidar?

— Un fel de-a spune... Şînt arhitect.

— Şi a trebuit ca chiar dumneavoastră să curăţaţi cărămidă ? V-au forţat, desigur, nu-i aşa ?

— Da, ne-au forţat... nemţii care ne distruseseră Varşovia. Şi cei care afirmau că trebuie să ne mutăm Capitala în altă parte, căci aici nu se va mai putea clădi nimic, din pricina ruinelor. Credeau că Varşovia poate fi o Atlantida a veacului douăzeci. Că va muri îngropată sub un ocean de ruine...

— Vorbiţi despre Varşovia ca despre o fiinţă...

— Ca toţi varşovienii...

— Totuşi, de ce a trebuit ca tocmai dumneavoastră să curăţaţi atîta timp cărămidă ?

— Eram student. N-am putut studia declt după ˣ război.

— înţeleg !...

— Şi ca să putem construi a trebuit mai întîi să îndepărtăm ruinele... Şi toată Varşovia s-a transformat într-o „mină” de cărămizi vechi.

V-aţi căsătorit?

— În 1945. Imediat după victorie.

— Şi soţia dumneavoastră ?

'— Ne-a ţi putea vizita. Locuim în Staroe Miasto.

— O voi face fără întîrziere... Bineînţeles cu prietenul meu...

— Veniţi ou oricine doriţi.
66
— Să nu puneţi un scaun în plus. Prietenul meu e aparatul de filmat. Cel cu care v-am prins sărind pe tancuri.
— Aha, e clar.
— Aş vrea să vă văd şi la lucru. Unde construiţi acum ?
— În Ochota. Chiar acolo unde, fără să ne cunoaştem, ne-am întîlnit în septembrie 1939... Vcniţi neapărat, nu veţi mai cunoaşte cartierul... întrebaţi de arhitectul Wladyslaw Kobyla la oricare din şantierele care vă ies în cale...
2
— îmi amintesc foarte bine momentul filmării. Ieşisem cu copilul meu în stradă neştiind încotro s-o apuc. M-a surprins insistenţa d-lui J. B. care îmi cerea să-l las să ne filmeze, dar m-am opus cu îndîrjire...
— Ştiu, nu eraţi singura. De ce aţi făcut-o?
— Nu vorbeaţi polona şi nu credeam că sînteţi american... Mi se părea ciudat că America, cea care ne dăduse tot felul de asigurări în legătură cu fidelitatea ei, în loc să ne ajute să oprim invazia fascistă, ne trimitea operatori cinematografici... Nu-mi venea să cred. Se vorbea atîta despre spioni, despre diversionişti... Mă înţelegi bine, nu ?
— Desigur, prea bine... Deşi, ca american, găsesc îndoielile dumneavoastră nu întru totul justificate... Noi, americanii...
— Am fost convinsă că nu m-aţi putut filma – l-a întrerupt femeia. Credeam că nu v-a putut folosi la nimic aparatul şi cînd colo, ieri mi-aiu văzut în ziar chipul, aşa cum îl aveam cu douăzeci de ani în urmă.
— Şi copilul ? De ce nu l-aţi adus şi pe el ?
— Fetiţa mea ? Acum e femeie în puterea vîrstei... Are 21 de ani, s-a măritat cu un an în urmă şi locuieşte împreună cu soţul ei în Silezia.
5*
67
— Cc-a făcut după război ?
— A crescut... Ceva mai altfel dccît am crescut cu... dar dumneavoastră vă c greu să înţelegeţi aşa ceva... A terminat şcoala medie tehnică de finanţe şi lucrează ca economist la o mină din Katowicc... Va avea în curînd un copil.
— Să sperăm că atunci cînd va ieşi cu el de mină, aşa cum aţi ieşit dumneavoastră acum 20 de ani, nu vor mai urla sirenele de alarmă... Să sperăm...
— Ierlaţi-mă că vă întrerup... Dar noi nu numai sperăm... noi luptăm pentru asta... Mă înţelegeţi bine, nu-i aşa ?
3
Omul acesta n-a scos nici un cuvînt. Două ceasuri încheiate a privit sulele de fotografii din filmul americanului în tăcere. A luat de cîlcva ori la rînd fiecare carton încercînd să descopere între chipurile fixate cu douăzeci de ani în urmă ceva insesizabil celorlalţi ochi şi abia după două ceasuri a rostit primele cuvinte :
— Vă rog, n-aveţi o lupă ?
I s-a găsit şi o lupă. S-a cufundat în aceeaşi tăcere mormintală, mîngîind parcă, pe deasupra, chipurile de pe cartoane, cu sticla bombată a lupei. S-a ridicat de cîteva ori, s-a apropiat de fereastră întoreînd fotografia pe care o ţinea între degete, în aşa fel, îneît să cadă pe ea cît mai multă lumină, dar de fiecare dată s-a întors la biroul acoperit de pozele americanului.
într-un tîrziu, cînd nimeni nu-l mai lua în seamă, s-a ridicat, potrivind deasupra teancului de cartoane, ultima fotografie pe care o privise. Se uita în păinînt, avea faţa lividă, ochii-i parcă ne cereau iertare. A zis doar atît :
— Niestety, nie znalazlcm ! (Şi totuşi n-am găsit 1) Şi-a pus pălăria pe cap şi a vrut să iasă. Americanul,
care pînă atunci îi respectase aproape cu cucernicie tăcerea şi comportarea ciudată, l-a reţinut.
68
— IIcllo, Mister... Pane... Proszc pana...
Şi l-a rugat pe traducător să-i tălmăcească o întrebare. Omul nostru a ascultat întrebarea

şi i-a răspuns cu stîn- jcncală :

— Desigur, caut pe cineva... îi caut pe ai mei.

— Spune-i că i-am observat tot timpul expresia feţei – s-a adresat americanul traducătorului. De cîteva ori am avut impresia că a găsit ceva.

— Şi mie mi s-a părul – i-a răspuns omul. Şi totuşi, n-am găsit nimic... li caut de douăzeci de ani... Ai mei, soţia şi doi copii, au dispărut atunci, în timpul invadării Varşoviei. Mă aflam undeva în sud, la minele de sulf din Polonia Centrală, cînd a izbucnit războiul... (aud m-ain întors acasă, n-am putut afla dccît că ai mei fuseseră văzu ţi în Varşovia piuă în ultimul moment... Atît... N-am pierdut speranţa, deşi au trecut atî- ţia ani... Nu pot să cred, nu vreau să cred că nu-i voi mai găsi niciodată... Ani bătut şi la uşa asta, credeam că voi da de urma lor... Niestcty, nie znalazlem.

— Şi acum, ce-o să faceţi? l-a întrebat americanul.

— Ce pot face ? Voi continua să caut... Doar nu sînt singurul...

4

— Totuşi, v-a.ş ruga să-mi spuneţi ceva şi despre prietenul dumneavoastră... Prin peliculă vă revăd din nou acolo, pe podul Poniatowski, alergînd împreună pentru salvarea acelor copii... Ei unde or fi acum? S-au făcut, desigur, oameni mari, au poate la rîndul lor neveste şi copii... li mai ţineţi minte cît de liniştiţi mergeau în bătaia mitralierelor germane? Intr-adevăr, numai copilăria poate sfida atît de puternic moartea. Poate pentru că n-o cunoaşte, pentru că o simte încă departe şi are în faţă distanţa care le permite s-o ignore... Prietenul

69

dumneavoastră ba salvat atunci pe amlndoi. Ce face el acum? Nu ştiţi unde l-aş putea găsi?

— Nu-l mai puteţi întîlni niciodată!

— A plecat din Polonia?

— A murit.

— Se poate oare?... Omul acela?...

— Omul acela!

— N-am mai văzut niciodată unul care să sfideze moartea ca el. Şi totuşi a murit...

— Da, a murit... Ultimul.

— Cum ultimul?

— Ultimul care a căzut...

— Cum se poate asta?

— Se poate. Am luptat împreună pînă la şfîrşitul războiului. Am trecut Oderul o dată cu Sovieticii şi am ajuns pînă la JBerlin. Am trăit, amuţiţi de emoţie, minu- ’ tele acelea de trezire din groaznicul coşmar pe care îl suportasem aproape şase ani cînd, pe cupola arsă a Reichstagului se căţăra ca un acrobat, un soldat sovietic cu steagul roşu în mînă. Şi ne-am întors acasă. Drumul mi se părea lung, ca toate drumurile întoarcerii acasă după război. La zece zile de la căderea Berlinului am trecut înapoi Oderul. Am sărutat pămîntul patriei, şi poate ştiţi şi dumneavoastră ce înseamnă lucrul acesta, poate chiar aţi făcut-o atunci, în 1939, cînd vă întorceaţi în America din focul de la Varşovia...

La Wroclaw a trebuit însă să ne mai batem o dată. Războiul se terminase de douăsprezece zile, dar acolo nemţii mai rezistau încă. I-au zdrobit katiuşele în drumul lor spre casă, i-am nimicit în cazematele lor, noi, vechii stăpîni ai oraşului, ajutaţi cu sîrg de populaţia civilă. Macici, căci aşa îl chema, a căzut în ultimul schimb de focuri, sub ultima rafală de mitralieră. După el nu s-a mai tras nici un foc... N-a mai căzut nimeni... A fost ultimul.

— E sfîşietor să fii ultimul căzut într-un război...

— Da, e groaznic.

— Şi totuşi, cum să vă spun, cineva trebuie să cadă ultimul... De obicei în mormintele soldatului necunoscut

70

din orice ţară, este înmormîntat primul căzut... Cred că i se face o nedreptate ultimului... Ultimul implică mult mai mult tragism., căci după el vine pacea... E alît de groaznic să ştii că tu eşti ultimul...

— Totuşi, spuneaţi că cineva ,,trebuie” să cadă ultimul.

—Da, chiar dacă nu cade dccît unul singur... Acela e însă şi primul, şi ultimul, zise americanul.

—Eu nu vă împărtăşesc părerea...
—Bine, dar c plină de logică.
—Credeţi ?
—Mi se pare atît de simplu...
—Trebuie să existe ceva şi mai simplu.
—Ce anume ?
—Nu sesizaţi?
—Poate războiul maşinilor?
—Nu, oare în el n-ar pieri oameni?
—Atunci războiul sistemelor... rece, fără arme.
—Dumneavoastră nu concepeţi limba omenească fără acest cuvînt ?
—Adică?... Cum asta? Vreţi să spuneţi că... O clipă, cred că pricep... Intr-adcvăr, aş avea nevoie de un lapsus. Noi toţi am avea nevoie de un lapsus... Păcat de Mister Macici, cum ziceaţi că-l chema, era pe atunci un tînăr curajos, cred că astăzi ar fi ajuns departe.
5
— Pane Mister! Aş putea să iau pentru mine fotografia asta ?
—Pentru albumul familiei ?
—Pentru.., pentru ce ziceţi dvs... Eu n-am încă familie... N-am nici album. îmi păstrez toate fotografiile în portmoneu şi dacă mi-aţi da-o...
— Bine, dar la ce v-ar folosi?... 0 fotografie cu un chip străin...
71
— De ce străin ?
— Acolo e un copil... Un copil singur, trist, pe un morman de moloz.
— Intr-adevăr a trecut multă vreme. Dar eu m-am recunoscut. Copilul acela sînt eu.
— Poate vă înşelaţi.
— Nu ştiu... nu cred... în orice caz, aşa trebuie să fi arătat atunci... Vedeţi castronul acesta pe care copilul îl ţine în mînă ?... îl cunosc, c un castron în care se dădea de mîncarc în orfelinatul nostru... Eram cu toţii 46. Pe mine mă trimiseseră în ziua aceea la preotul parohiei noastre să-i spun să vină a doua zi pentru o treabă în legătură cu evacuarea orfelinatului. Cînd m-am întors, din orfelinatul nostru nu mai rămăsese decît acest morman de moloz. N-am mai zărit pe nimeni... Doar castronul acesta turtit, pe care l-am luat de acolo şi l-am aruncat undeva, nu mai ştiu unde...
— Sînteţi sigur că cel din fotografie...
— Nu! Dar ce importanţă are? Mi-o daţi?
— Dacă vă poate aduce vreo bucurie !...
— O bucurie spuneţi?
— Desigur, o bucurie !
— Dar nu poate fi vorba de nici o bucurie...
— Totuşi... copilăria...
— A altora, poate. Dar a mea ?
— Ce aţi făcut după aceea ?
— După orfelinat ?
— Da. În timpul războiului, şi după război...
— E o poveste lungă...
— Sînt gata s-o ascult.
— Dar ar trebui să fiu şi eu gata s-o povestesc.
— Şi ce vă împiedică ?
— Nu ştiu... Mi-o daţi, ori nu ?
— Doar v-am promis-o. De ce nu vreţi să-mi povestiţi ? Ştiţi de ce m-am întors în Polonia acuin, după douăzeci de ani ?
— Ştiu... Dar lucrurile triste nu pot fi povestite aşa, dintr-o dată.
— îmi pare rău... Cu ce vă ocupaţi acum ?
72
— Sînt şofer pe un şantier de construcţii... Camionul 85306... Poate ne mai întîlnim. Dacă mă vedeţi şi vreţi să vă duc undeva, să-mi faceţi semn şi mă voi opri.
— Negreşit am s-o fac.
— Cit despre poveste... mi-ar fi mai uşor să v-o spun la volan.

— Sînteţi aici cu camionul?
— Da, de ce ?
— Mă duc în stradă. Am să vă fac semn cînd treceţi. Mă veţi lua ? Vom sta împreună lingă volan. Şi vom privi Varşovia.
— îmi place cum m-aţi ,,dus[u]... Se cunoaşte că sînteţi american. Puteţi să cobori ţi în stradă. Viu 'şi cu imediat... P-asta ziceţi că pot s-o iau?
— Sigur!... Am fugit...

6

— Mama !... Uite-o şi pe Wanda şi pe Woitek... Dumnezeule, dar asta e o adevărată minune.
— I-aţi recunoscut?... Sînt rudele dumneavoastră?
— N-auziţi ? Asta e mama, cea din dreapta ci e Wanda, sora mea, iar ăsta din urmă care trage căruciorul cu bagaje c Woitek, fratele meu... Extraordinar!
— Ce fac ci astăzi? Trăiesc încă?
— Cum ce fac ? Pe mine mă întrebaţi ? Doar dumneavoastră i-aţi văzut ultima dată. Trebuie să ştiţi ceva despre ci, doar i-aţi filmat, priviţi-i, poate vă amintiţi...
— Bine... Dar... Eu...
— Dar c vorba de mama, de Wanda şi de Woitek, dumneavoastră i-aţi văzut... Ce s-a întîmplat cu ci?
— Eu ştiu?... Au trecut pe lingă mine... Ca atîţia alţii... Doar erau mii de oameni, zeci de mii...
— Ai mei v-au atras însă atenţia... Trebuia să' fie explicat de ceva interesul dumneavoastră. I-aţi urmărit, fără îndoială. De ce nu vreţi să-mi spuneţi ce li s-a întîmplat ?

73

— Intr-adevăr, nu mai ştiţi nimic despre ei ?
— Absolut nimic. Din ziua aceea de septembrie 1939 cînd au trecut pe lingă aparatul dumneavoastră, n-am mai auzit nimic despre ci.
— Absolut nimic?
— Nimic, nimic!
— Atunci eu, de unde aş putea şti ? Erau aşa de mulţi...
— Păcat... Cînd am văzut în ziar fotografiile am simţit atîta speranţă... Războiul ăsta blestemat!... Voi americanii, ştiţi ce-i aia război ?
— Unii ştiu... Cei mai mulţi se tem însă de el fără să-l fi cunoscut...
— În ţara noastră nu cred să existe nici o familie neştirbită de război. În America lucrurile stau altfel, nu ?
— Bineînţeles.
— Poate o să le spuneţi asta... Poate chiar o să reuşiţi să le-o arătaţi... Eu îi caut pe cei din filmul dumneavoastră de douăzeci de ani. Le-am înscris numele pînă şi în cartotecile serviciului de cercetare a dispăra- ţilor de la Crucea Roşie. Ştiţi cîte fişe sînt acolo ?
— N-am idee.
— 12.000.000... Din toate ţările lumii. Se caută oameni care n-au călcat niciodată pe pămîntul Poloniei, dar numele lor au fost trimise aici, căci pe acest pămînt au existat Auschwitzul, Birkenau şi Maidanek.
— 12.000.000 ziceţi ?... Colosal!
— Da, e o cifră. Sînt nume de toate naţionalităţile, de la eschimoşii de la Polul Nord, pînă la africanii de la Ecuador... Să spuneţi-asta în America !

7

Domnilor, dar eu n-am venit aici să fac un plebiscit asupra păcii ori războiului. Sînteţi ziarişti ca şi mine. Deosebirea e doar în uneltele cu care lucrăm. Dumneavoastră cu stiloul, eu cu aparatul de filmat... înţelegeţi,

74

am găsit o idee, am ,,copt-o", ca să zic aşa, vreme de douăzeci de ani şi acum mi-o realizez... Dar ce-am adunat aici, c cu totul altceva faţă de ce-mi propusesem.

Şi Mister J. B. s-a năruit în fotoliul său, luîndu-şi o adevărată mină de desperare. Unul dintre confraţii polonezi de breaslă, l-a întrebat :

—Dar ce vă propuseseţi ?
— Ştiţi prea bine ! Un film în care să arăt prelungirea coşmarului şi perpetuarea lui de

către... Cum să le zic... Doar sînt în ţara dumneavoastră.

— înţelegem. Şi cum rămîne cu perpetuarea ?

— Să nu mai vorbim de asta. Vă închipuiţi doar convingerile nu se schimbă ca batistele.

—Aţi putut sta de vorbă cu sute de oameni.

— Vă pot spune cifra exactă : 319 oameni, cei mai mulţi eroi ai filmului meu, rude de ale lor sau prieteni. Mi-am notat totul.

—Vă va folosi la ceva ?

— Sper. Deşi sînt puţin derutat... Atîta insistenţă în privinţa atitudinii... moralizatoare, i-aş spune, faţă de America !...

— Oamenii abia au ieşit dintr-un coşmar cumplit. E firesc să lupte contra ameninţării care le-ar deschide în faţă aceeaşi perspectivă...

— Intr-adevăr un coşmar cumplit... Ştiţi ce mi-a spus în maşină şoferul acela cu care am plecat acum vreo săptămînă ? A ajuns la Auschwitz unde a fost supus unor experienţe medicale? A fost castrat cu ajutorul razelor „X” de către un doctor care îşi propusese să rezolve încetarea reproducerii raselor „inferioare”, în primul rînd a evreilor, apoi a slavilor şi mai tîrziu a latinilor... Cînd a ieşit din lagăr s-a căsătorit cu o fată, fostă şi ea deţinută, la Birkcnau, pe care o cunoscuse în timpul evacuării lagărelor. Ea trecuse prin mîna aceluiaşi doctor fascist... Şi ani de zile după eliberare au consultat doctori polonezi pentru a-i vindeca. Voiau să aibă copii, dar au rămas sterpi. Nu li s-a putut face nimic... A recunoscut că cel din fotografia pe care mi-o ceruse nu era el, că pe atunci el era ceva mai mare, dar că acela

cu castronul de la orfelinat îi amintea atît de mult de propria sa copilărie... Oamenii sînt uneori aşa de ciudaţi.

— Da... sînt ciudaţi, dar ştiu ce vor. Va trebui totuşi să vă gîndiţi mult la Varşovia asta de azi, atît de deosebită de cea pe care aţi cunoscut-o acum douăzeci de ani.

— Mă gîndesc într-una... Dar v-am spus : convingerile nu pot fi schimbate ca batistele.

— Dar pot fi confirmate sau infirmate. Varşovia nu vă spune nimic?

— Ba da. Prea multe... Prea dintr-o dată... Şi poate, prea brutal.

— Veţi face filmul pe care vi l-aţi propus?

— L-am şi făcut. Dar ce c mai greu abia acum urmează. Să-l fac să ajungă acolo unde trebuie.

— Prima lui serie a fost văzută de peste 60 milioane de spectatori. Ar fi într-adevăr „colosal”, cum spuneţi dumneavoastră, să-l vadă tot atîlia şi pe acesta.

— Mă voi mulţumi şi cu şase milioane... Atunci era altceva... La noi oamenii au avut vreme să uite şi mulţi îşi închipuie războiul ca pe un sport.

— Şi l-au mai închipuit şi alţii astfel. Şi aţi văzut cc-a ieşit...

— Da... 12.000.000 de cartoleci.

— Exact. 12.000.000 de oameni urgent căutaţi. Gîn- diţi-vă la asta. V-ar putea servi drept „motto” la noul film...

TABLOURI SILEZIENE

— Domjml fumează?

— Mulţumesc... Poloneze?

— Desigur. Oricum, tot mai bune rămîn ţigările de acasă.

— Aţi încercat multe soiuri?

— De toate ! Douăzeci de ani în Belgia, la Borinage, cu mineri cmigranţi din toate ţările Europei, puteai gusta orice tabac. E lucru care totdeauna se ia de acasă in cantităţi ceva mai mari, şi primul cu care, pe meleaguri străine, legi cunoştinţă.

— Adevărat ! recunosc, cu găsind în cele spuse de tovarăşul meu de drum, un adevăr încercat. Mergem de la Cracovia spre Katowice – inima Silczici superioare. /Vin făcut drumul acesta poale de zece ori, m-am obişnuit cu peisajul străbătut de tren, nimic nu mă mai uimeşte. Totuşi, nu-mi pot muta privirile de pe geam. Cu atîl mai mult, cu cît vecinul meu parcă înfulecă priveliştea ce i se desfăşoară, ochii i s-au deschis peste măsură, arată cu degetul, comentează orice cu glas tare, se miră, reclamă atenţia tuturor spre ceea ce îl interesează, făcînd toate acestea cu o exuberanţă de nestăvilit. Arc peste patruzeci de ani şi faţa lui nelipsită de accente grave, încreţită de ploi şi vînturi, cu porii pielei îmbibaţi de praful de cărbune care îi trădează meseria, frapează cu atît mai mult, cu cît bucuria şi-o exprimă în formele cele mai copilăreşti.

77

— înţelegi, domnule – mi-a spus el la începutul conversaţiei noastre – după douăzeci de ani merg cu un tren polonez, tras de o locomotivă poloneză, condusă de un mecanic polonez!... Ştii ce înseamnă asta?

Ne aflăm în vagonul-restaurant. Mesele toate ocupate, îndeosebi de oameni tineri, zgomotoşi, mai toţi uşor de recunoscut ca mineri după culoarea pielii. Mă- nîncă, beau, se lovesc cu palmele peste umeri. Gesticulează cu furculiţele în mînă, vorbesc tare, rîd, ca şi cînd toată viaţa nu şi-ar petrece-o sub pămînt, ci în cel mai însorit loc de pe lume.

E ceva reconfortant, plin de optimism în acest tablou. Important e că au îndrăznit să vină aici, să se elibereze de „complexul vagonului restaurant", să calce ferm în- tr-un loc neted, învelit cu pluşul covoarelor şi să se simtă ca nişte adevăraţi stăpîni.

Vecinul meu de masă, „belgianul", îi priveşte cu în- cîntare, îi tratează cu ţigări, apoi se întoarce spre mine, şi, cu o mină de om care face o mare descoperire, îmi spune :

— Priveşte-i, merg cu vagonul restaurant, ca nişte lorzi, ca nişte adevăraţi proprietari ai marilor mine sile- ziene. Am impresia că am nimerit în vagonul aristocraţilor de la Borinagc, într-o zi de mari curse de cai, undeva, spre Bruxelles. Priveşte-i. Au învăţat să se simtă aici ca la ei acasă, au învăţat să bea şi să mă- nînce cu străşnicie. Cine i-a învăţat şi cînd ?

— Asta nu se învaţă greu – răspund eu, şi imediat înţeleg că nimic mai banal nu puteam găsi. Dar omul n-are ochi şi urechi decît pentru Silezia lui, pe care o revede după douăzeci de ani.

— Pane!... Pane!... îmi spune. Ce-a fost asta? Nu cumva Javorzno? Nu mai recunosc nimic... Construcţiile astea gigantice, autostrăzile, uzinele de colo... Doar aici nu era înainte de război nimic, nici termocentrala aceea, nici podul acesta, nici coşurile din faţă, care parcă împung cerul... Şi asta ce mai e ? La ce bun atîta sîrmă, atît metal? A, înţeleg... Se electrifică linia

78

ferata. Doamne, cit de simplu şi cit de repede! Astea toate se petrec oare la noi? Ei, bravo!... Bravo

— Cui îi ziceţi bravo ?

— Pai da, dumneata eşti străin, iar eu sînt de-al

casei... Alor mei, atunci. Ba de ce nu şi nouă?. Adică nouă, tuturor, bravo!... Şi uită-te la mine mă mir ca un străin. ’

. eu m_am mirat cînd am văzut prima dată Silc- zia. Cred că peisajul ci poate impune oricui.

O mică staţie. Un tren trece pe lîngă noi. E plin ochi. Vagoane masive, de oţel. Totul este cîntărit, măsurat» calculat» pentru a fi pe măsura ţării care îşi schimbă profilul.

Şi din nou, plecăm.

Stîlpi de înaltă tensiune, centrale electrice, staţii de mari transformatoare, în care sclipesc şiragurile izolatorilor de porţelan aşezaţi ca în vitrina unui giuvaergiu al ciclopilor.

— Curentul electric, pane! Semnul civilizaţiei. Asta înseamnă lumină, radio, reşou, fier de călcat, maşină de ras şi poate chiar şi televizor... încă o dată bravo nouă !

— Sileziei!

— Da, bravo Sileziei!

Din nou ne oprim. Pe măsură ce ne apropiem de metropola cărbunelui polonez, staţiile sînt tot mai aproape una de alta, reţeaua oraşelor industriale tot mai densă. Vagonul nostru s-a oprit în dreptul gheretei unui acar. Omul este lîngă şine, cu steguleţul în mînă. Are pe el vestă şi bluză din piele. Ceas la mînă, şi bocanci solizi în picioare. în gheretă cîntă radioul.

_ Lasă-mă, pane! Ia uite unde a ajuns să fie pusă muzica! , _ a .c. • 4.

Pornim curînd. Din nou reţele de strme pe stîlpi de înaltă tensiune, o linie, două, trei cine., petreeîndu-se una pe alta, parcelînd cerul şi pămînti cu paralelele şi meridianele energiei. ţ t ul

Z De unde alîta curent, pane? Parcă tot pămîntul de aici ar fi fost prins şi pus într-o colnic .

79

O mica pădurice, în spatele ci apar brusc conurile negre ale haldelor de mina. Furnale, hornuri roşii, unul, două, zeci de furnale şi sute de hornuri. Parca cerul s ar fi prăbuşit sub greutatea plumbului său şi oamenii i au înălţat coloane de sprijin.

Omul meu e tot mai nerăbdător, tot mai volubil. Cafeaua i s-a răcit în ceaşcă, pcrdcluta

ferestrei s-a strîns toată intr-un colţ, boţită, udată de palmele transpirate de emoţie ale celui ce o strîngc şi şterge deseori cu ca geamul aburit.

— Numără, numără, pane ! Cîte hornuri, cîtc furnale. Eu nu pot, mergem prea repede, şi totul c atît de nou şi de neaşteptat !... Parcă am fi la Charicroy sau în Ruhr... Toate astea-s oare adevărate?... Şi cu am stat atîta timp departe !... Uite ce furnicar de oameni !... Unde se duc? Ce fac? Şi iarăşi furnale şi hornuri! De unde atîta energie, atîta forţă, atîta vitalitate?

— Simplu ! Cărbunele... Silezia înseamnă în primul rînd cărbune, aşa cum la noi, în Romînia, Valea Prahovei. Dărmăneşti sau Ţiclcni înseamnă mai înainte de toate petrol.

— Nu mai înţeleg nimic... Ştiu bine că mai înainte toate acestea nu se aflau aici, nu existau decît atît cît să poţi rîvni mai mult marile centre carbonifere din occident!... Cum au crescut toate, cum au mai prins puteri !

Trenul scrîşncşte din frîne. Omul meu îşi înşfacă geamantanul, îşi smulge pardesiul din cuier şi ca un însetat ajuns la mult rîvnitul izvor cu apă rece, năvăleşte spre ieşire.

— Silezia, pane!... Era urîtă, păcătoasă, dar cu tot pe ca o visam şi tot după ca tînjeam, rîcîind în mine străine... Cum s-o mai laşi acum ? Cum s*ă nu-i săruţi pămîntul afumat care miroase a pîine? Ştii ce înseamnă asta pentru un polonez? Ştii, că doar eşti de mult la noi !... Te-am salutat, că uite Katowice... după 20 de ani...

'^ínS'

Blocuri în Nowa Huta

Cracovia – basaru] postăvăriei

?

H I HJ
‘I

Piaţa veche din Cracovia

Barbakanul din Cracovia

Silezia.

Mai întîi trebuiesc stabilite proporţiile.

Se va forma astfel o imagine geografică justă, carc dacă nu va impresiona prin contraste, va contura cel puţin cadrul tabloului. 50 de kilometri în lungime. Aproape 20 în la|iine. I n romb ale cărui unghiuri sînt însemnate pe hartă de oraşele Gliwice şi Dombrowa Gornicka la est şi vest şi de Bylom şi Myslowice la nord şi sud. Aici e inima şi pîinea Poloniei. Ea c neagră, sclipitoare, mai neagră ca cerul acestui colţ de lume, dar mai sclipitoare decît puţ inele raze de soare care străbat tavanul de fum şi de zgură din slăvi. Ea c îngropată în adincul pămîntiilui şi spre ea oamenii au săpat puţuri şi galerii, în rombul acesta, mai mic decît distanţa de la Ploieşti la Bucureşti, s au concentrat 17 oraşe. $i pentru ca imaginea să fie mai precisă, sînt necesare cîlcva date urbanistice : şase din aceste oraşe – Gliwice, Zabrzc. Chorzow. Bytom, Kalowicc şi Sosnowiec au fiecare o populaţie ce trece numeric ¡ieste 100.000. Katowice se apropie de 500.000 locuitori. Alte cinci oraşe, presărate între cele mari, sînt în medie de mărimea Cîmpinci. iar ultimele şase numără de la 10 la 25 de mii de locuitori. Delimitările între aceste aşezări sînt greu de stabilit. Uneori un simplu indicator anunţă ieşirea dinlr-un oraş şi intrarea intr-altul. Hotarele au fost şterse şi la acest lucru a

contribuit în marc măsură tramvaiul carc înipîn- zind locurile cu liniile sale paralele face legătura între cele 17 oraşe, unindu-lc, aşa cum la Bucureşti uneşte cartierele.

De oriunde ai veni spre această lume, le înlîinpină acelaşi tablou : sus cerul mahmur, greu de fum. de gaze şi zgură, soarele palid, galben, parcă bolnav, aruncat în slăvi mai depărtate decît cele reale de sulele de hornuri fumcgînd care, ca o gigantică artilerie, ţine zenitul sub bălaia surdă a trîmbelor de fum.

Jos, pămîntul furnicînd de oameni. înţesat de oraşe, acoperit de reţele electrice, de furnale, de rc-

6

81

vărsări rubinii de zgură topită, de conuri negre, răsărite din răscolirea măruntaielor pămîntului. Mai jos, sub toate acestea, sub scoarţa care susţine totul, furnicarul nevăzut de la suprafaţă al celor din subterane, lumea strînsă în labirintul zecilor de mine carbonifere.

Venind spre acest loc pe calea parcursă acum de noi, adică dinspre Cracovia, călătorului îi vor ieşi înainte, aidoma unor mesageri destoinici ai viitorului tablou silezian, termocentralele de la Jaworzno şi Myslowice. Dinspre Czestochowa – oraşul marelui combinat siderurgic „Boleslaw Bicrut”, şi al celei mai frumoase catedrale poloneze – venind pe şoseaua pardosită cu cărămidă roşie ce parcă întruchipează o distanţă de peste 100 de kilometri un dragon în contorsiuni pietrificate, îl vor întîmpina conurile negre ale minelor de la Dombrowa şi castelul feudal alb, vechi de cîtcva secole de la Bendzin. Venind dinspre Blendowska, pustiul de nisip care se întinde pe 150 de kilometri pătraţi ca un mic colţ de Sahară nordică, răsărit în inima Europei, îl va conduce spre Katowice marea magistrală a „nisipului”. calea ferată electrificată pe parcursul căreia, după fiecare minut, trece o nouă garnitură încărcată cu nisipul necesar astupării golurilor din mine. Aci, la Blendowska, şi-a experimentat diviziile sahariene care trebuiau să cucerească Africa mareşalul fascist Rom-mel. Acum, cînd pămîntul şi oamenii şi-au vindecat rănile, reînvierea în imaginaţie a sinistrului tablou în care naziştii dădeau adevărate asalturi de tanchete în nisipul Blcndowskăi e înfiorătoare. Pe tot pămîntul Sile- ziei pe care de cincisprezece ani se făureşte o viaţă nouă, amintirea ocupaţiei fasciste pare azi un coşmar din care oamenii s-au trezit, dar pe care nu vor să-l dea uitării. Au rămas de neşters şi de neuitat, aci, pe pămîntul silezian, ale cărui adîncuri se cîntăresc în aur, crematoriile de la Auschwitz şi Birkennau unde au fost arse patru milioane de victime ale fascismului. Au rămas tina şi praful amestecat cu cenuşa omenească ce, în răscolirea mohorîtă a vîntului, aleargă spre toate zările pămîntului ca un avertisment.

82

în rombul silezian trăiesc peste două milioane de oameni. Majoritatea lor muncesc în cele 89 de mine de cărbune şi cele 19 întreprinderi siderurgice concentrate aci. Ei dau Poloniei 92 la sută din întreaga producţie de cărbune a ţării şi 80 la sută din fonta şi oţelul ei. Cifrele acestea puse alături de proporţiile relativ rc- strînse ale rombului silezian ilustrează tabloul unei lumi în care pare că totul a trecut prin focul maşinilor, prin cuptoarele în care clocoteşte metalul, prin sutele de hornuri ce necontenit împroaşcă aerul cu fum. Con-centrarea aceasta de mari forţe industriale într-un singur punct a făcut ca oraşul Chorzow, mereu întunecat, mereu sub fum şi zgură, să fie supranumit ,,oraşul soarelui negru”.

Dar sub soarele puţin, oamenii şi-au făcut haine sclipitoare. Fetele silezienc în portul lor naţional se împodobesc cu ţesături multicolore, cu coroniţe de strasuri, cu mărgele, cu beteală argintie sau aurie, cu funde în culori luminoase. Doar bărbaţii care îşi petrec mai mult de jumătate din viaţă în măruntaiele pămînlului, şi-au păstrat în port culoarea adîncurilor, ci îmbrăcîndu-sc totdeauna în negru şi împodobindu-se doar cu un chipiu pe care se răsfrînge un mănunchi de pene de corb.

Aceşti oameni au format în 1918 pe pămîntul Silc- zici primele soviete şi gărzi roşii poloneze. Tradiţiile sînt încă vii, mereu adăpate la izvoarele pline de reîmprospătare ale vieţii. La 4 decembrie, în fiecare an, aici se serbează aşa numita „Barburka”, ziua minerilor polonezi. Se împart decoraţii, se dau onoruri, se cîntă, se petrece, se dansează. Fetele silezienc în minunatele lor costume naţionale dezvăluie comorile unui folclor de incalculabilă valoare. Dar mai impresionant ca toate, într-o astfel de zi, este cinstirea minerilor veterani.

La cei cu un sfert de veac petrecut în mină, asistenţa se ridică în picioare şi ovaţionează călduros. Celor cu patru decenii de viaţă în subteran, sutele de oameni strînşi în

somptuoasa sală a operei obişnuită cu operele lui Verdi, Puccini, Ceaikovski, le cîntă spontan tradiţionalul cîntec polonez „O sută de ani să trăiască!”
6*
83
Cînd însă pe scenă apare grupul minerilor bătrîni, care de o jumătate de veac scot din adîncurile pămîn- tului cărbunele Silcziei, preceptele festivităţii sínt înlăturate. Minerii din sală rup rîndurilc, îşi ridică pe braţe părinţii, îi îmbrăţişează, îi aşază între ci pe locuri de cinste. Se trece apoi la onorul familiilor sile- zicnc cu cei mai mulţi fii mineri. în astfel de clipe tensiunea emoţiei omeneşti atinge culmile. închipuiţi-vă defilarea plină de originalitate şi încărcată de mîndric, pe care două, ba uneori chiar trei generaţii de mineri, o fac într-o zi pe an, în faţa prietenilor, cunoscuţilor, tovarăşilor de muncă. Defilarea aceasta neobişnuită durează orc întregi. Onorata fiecărei „Barburki” e, de cîţiva ani. bălrîna Maria Janók din Laziska Gorska, femeie sileziană în vîrslă de peste o sulă de ani. care numai în văduvie a petrecut mai bine de o jumătate de veac (soţul ci a murit in mina Polska, în anul 1897). Mamă a şapte copii, dintre care cel mai marc, o fiică, a împlinit deja 78 de ani, e azi bunică şi străbunică a 61 de nepoţi şi strănepoţi, dintre care mai mult de 50 au îmbrăţişat meseria de mineri.

— 'lot cu ..karbidowka” se găseşte pi inea cea mai bună în Silczia – spune bătrîna sileziană.

Silczia. acest gigantic bulgăre de cărbune, care prin producţia sa face ca Polonia să fie a doua ţară din lume în privinţa cantităţii de cărbune raportată la fiecare locuitor, înalţă pe pămînl tabloul rar înlîlnit în astfel de proporţii, al unuia dintre cele mai puternice centre industriale europene.

Un bulgăre de cărbune silezian e negru ca o frîntură din negura în care s-a născut. Cine ar putea spune cît a trecut din momentul cînd pentru prima dală omul, ţinind în mînă un bulgăre din acesta, a înţeles valoarea energici concentrată în el ? Momentul c îndepărtat, el trece peste sute de ani dincolo de legendarul fierar silezian Murcki, care a fost ars pe rug de inchiziţie pentru că, in fierăria lui primitivă, a întrebuinţat la foc piatra neagră, drăcească, a iadului, blestemată de biserica ce poseda vaste păduri peste toată Silczia. Ca şi în industria
54
noastră petroliferă, cînd cu sule <lc ani in urină omul pătrundea in adincurilc păniîntului riscînduşi la orice pas viaţa, comoara pietrificată a acestui colţ dc lume şi-a cerut jertfele ei dc singe, nenumărate, tragice şi anonime. Aici primii cutezători au intrat cu făclii aprinse, pentru a aprinde metanul periculos, gazul asfixiant, cart' făcea imposibila exploatarea. L-au ars, clibc- rînd astfel calea săpătorilor care intrau În urma lor, dar deseori ei înşişi au fost prcfăcuţi in torţe vii din arderea cărora, la suprafaţă, nu ieşea decît un vaiet stins şi miros dc carne arsă.

Prima mină poloneză datează din 1515. în cclc Î>2 dc mine care funcţionează astăzi, sini unele veterane, care numără cile 100—150 dc ani vechime. Cărbunele silezian a dat un mare impuls epocii maşinismuhii din centrul Europei. Polonia şi-a dezvoltat industria datorită acestei imense bogăţii. Pe masa la care era pusă prada suveranilor hulpavi, ţara care poseda această colosală avuţie a fost dc trei ori forfecată, împărţită între atotputernicii Europei, ca o comoară fără asemuire. în bazinul Sileziei Superioare există un oraş Myslowice. unde se întîlneau hotarele acestei imbucătăţiri, oraş care este supranumit in popor ,,Oraşul celor trei împăraţi”. 0 parte îi aparţinea ka¡zerului german, alta ţarului rus. iar alta împăratului aiistro-ungar. Ultima jefuire a Sileziei. ocupaţia fascistă, a lăsat în urma ei industria carboniferă a Silc- zici devastată, nimicită înlr-o proporţie de aproape.70 la sută.

Silezia – acest pămînt în aparenţă sărac, dar care sub scoarţa lui ascunde o incalculabilă bogăţie – îşi depăşeşte graniţele cunoscute. în anii viitori ea va da ţării mult mai mult decît cei 50 la sută din producţia industrială totală pe care Polonia o arc azi. Spre sud, graniţele Sileziei au fost sparte şi lărgite dc surprinzătoarele explorări de la Rybnik. Zăcămintele carbonifere descoperite aici, la aproximativ 50 de km dc Kalowice, sînt dc ordinul miliardelor de tone. Exploatarea lor în viitorul apropiat va duce la o considerabilă ridicare a întregii regiuni subcarpatice poloneze.

dl

Peisajul silezian de un dinamism neîntrerupt e imposibil de surprins static. Pretutindeni se construieşte, se înalţă, se adînceşte. De pe turnul minei Szombierski, supranumit şi Eiffel-

ul Sileziei, panorama deschisă înaintea privitorului e mai mult decît impresionantă. În jur, cît cuprinde ochiul şi cît lasă mintea să ghicească, se înalţă şi se întind oraşele cufundate în fum şi ceaţă. La Nord, dincolo de Chorzow – „Oraşul soarelui negru” – abia se disting contururile oraşului Bytom, cel aşezat pe un labirint de galerii minere. Spre răsărit, dincolo de Colina Pleşuvă, pe care se înalţă Planetarul Sileziei şi cel mai mare stadion al Poloniei, se văd hornurile şi turnurile oraşului Sosnowiec. De la o aşezare la alta, sclipesc în soarele palid şinele căilor ferate ajunse argintii de atîta circulaţie.

Trenurile trec fulgerător şi deseori, la ferestrele vagoanelor cîte un „întors acasă”, după peregrinări în care l-a zvîrlit sărăcia dinainte de război şi prigoana fascistă, priveşte tabloul silezian cu ochi strălucitori, mărturisind cu voce tare :

— Silezia, pane !... Era urîtă, păcătoasă, dar eu tot pe ea o visam şi tot după ea tînjeam rîcîind în mine străine... Cum s-o mai laşi acum? Cum să nu-i săruţi pămînlul afumat care miroase a pîine ?

6

INTERLUDIU CRACOVIAN

Planul acesta e schiţat chiar de mina unui om. pe o fila de blocnotes. Mai întîi, un pătrat alături de care e scris cuvîntul „gara”. în faţa lui, două linii paralele, între care e scris : „Strada Lubicz”. O săgeată ne arată că trebuie să urmăm direcţia în care sînt citite cuvintele pînă la prima intersecţie. O cotitură spre stînga, pe Aryanska şi ajungem în strada Lubomirski unde, pe partea dreaptă, se află numărul 47 încercuit.

Urmaţi acest plan cînd veţi ajunge la Cracovia şi veţi găsi casa în care a locuit Lenin. Numele străzilor sînt aceleaşi. Planul e atît de perfect, îneît orice posibilitate de eroare este exclusă. Lenin l-a întocmit şi l-a trimis Comitetului Central pentru a fi dat celor ce trebuiau să sosească la Cracovia unde să-l găsească fără să mai întrebe pe nimeni.

Planul a fost îndelung folosit. Bolşevicii, care ris- cîndu-şi viaţa, treceau ilegal graniţa spre a-l găsi pe Lenin, transmiteau acest plan din mînă în mînă şi, pe strada mărginaşă, pe atunci nouă, cu casele încă neten- cuite, tot mai des puteau fi văzuţi oameni care, arun- cînd o ultimă privire planului întins pe palmă, păşeau cu siguranţă pragul casei căutate.

Lenin a sosit la Cracovia venind de la Paris, la 2 iulie 1912, însoţit de Nadejda Koustantinovna Krupskaia şi de mama acesteia, Elisaveta. Intr-o scrisoare către Maxim Gorki, datată din august 1912, Lenin enunţă motivele

87

mutării sale aici: „Mă întrebaţi cu ce scop mă aflu în Austria. C.C. a stabilit aici un Birou (asta să râmînă intre noi), frontiera e aproape de Piter, după trei zile primim gazetele de acolo, e cu mult mai uşor, colaborarea merge mai bine...”

Bătrîna Cracovie. cu străzile ci medievale, cu feroviarii ei şi minerii din apropiata Silezie superioară, Cracovia lui Warynski şi a lui Felix Dzerdjynski, găzduia deci Biroul de peste hotare al C.C. al Partidului Bolşevic. Aici aveau loc adunările conspirative ale conducerii de partid. De aici porneau spre Rusia rezoluţiile lui Lenin în urma adunărilor de partid, scrisorile lui, articolele, manifestele şi apelurile.

După toate mărturiile, pînă la un anumit moment, Lenin s-a simţit la Cracovia ceva mai bine decît în alte locuri din lunga sa peregrinare. Totuşi greutăţile materiale şi prigoana poliţiei n-au încetat o singură clipă.

„Eh, nu-s bani, de n-ar fi asta am fi făcut din baza de aici al naibii de mult !” îi scrie el lui Gorki.

Principala sursă de trai a lui Lenin o constituiau onorariile de pe urma activităţii sale publicistice. Ele îi soseau destul de neregulat, lucru confirmat şi de Lenin, care era foarte zgîrcit în confesiuni asupra continuei stări materiale proaste în care se afla, într-o scrisoare trimisă din Cracovia către familie : „Condiţiile materiale deocamdată sînt suportabile, dar foarte nesigure[14].

După suspendarea „Pravdei” situaţia lui materială s-a înrăutăfit şi mai mult. În iulie 1913 el scrie mamei sale : „închiderea gazetei la care colaboram mă pune într-o situaţie critică. Voi căuta cu insistenţă orice editori şi traduceri: acum e foarte greu să găseşti o slujbă lite- rară”.

Totuşi „Cracovia îi plăcea foarte mult lui Ilici – îi amintea de Rusia” – scria Nadejda Konstantinovna în jurnalul său. Casa în care a locuit Lcnin, sau mai bine zis casele, deoarece sînt două aproape învecinate, poartă pe zidurile lor plăci comemorative pe a căror marmoră

scrie : „în această casă a locuit şi a lucrat în anii 1912—1913 Vladimir Lenin”. La cîţiva metri depărtare,
88
pe zidul unei casc apropiate, citim : „În această casă a avut loc, sub conducerea lui Lenin, şedinţa C.C. al P.M.S.D.R. (bolşevic) din 10—14 ianuarie”. Placa comemorativă de pe peretele celei de a doua case in care a locuit Lenin anunţă prezenţa acestuia aici, în 1913—1914. Locuinţele n-au mai putut fi identificate. în ambele case locuiesc azi cîteva familii de muncitori şi funcţionari cracovicni.

în acelaşi cartier, într-o frumoasă clădire de piatră se află Muzeul Lenin. Sobru, cuprinzînd exponate cu un conţinui deosebit de sugestiv, muzeul acesta c mărturia în documente a celor doi ani pctrccuţi de Lenin aci.

Cînd Lenin a venit la Cracovia avea 42 de ani. în acel timp, trezită după amorţirea în care o vîrîsc cumplita reacţie slolipinislă ce a urmat înfrîngcrii revoluţiei din 1905, muncitorimea rusă se ridica din nou, formînd un puternic val revoluţionar. împuşcăturile de la Lena, care au ucis 250 muncitori din minele de aur ale ţarului, au fosl primul clement al chemării la luptă. Venind din Franţa, Lenin s-a apropiat prin şederea sa la Cracovia de pămîntul Rusiei în care începuseră să crape mugurii noii revoluţii. înlro declaraţie făcută poliţiei austriaco, preocupată de persoana emigrantului rus stabilit la Cracovia, Lenin scria : „Am sosit în Galiţia dorind să fac cunoştinţă cu condiţiile agrare de aici, deoarece mă interesez în mod deosebit de aceste probleme. De asemenea, intenţionez să învăţ limba polonă. Sînt corespondentul ziarului „Pravda” care apare la Petersburg şi al ziarului care apare la Paris sub titlul „Social Democratul”, de unde-mi primesc mijloacele de trai...”

Oraşul vechi, trezit la fiecare oră de trompeta orologiului viu din tumul catedralei, oraşul în care au trăit şi au creat Slowacki şi Mickiewicz, găzduia acum un om simplu, îmbrăcat mai mult decît modest, confundindu-sc cu lucrătorii şi funcţionarii mărunţi de pe strada Liubo-mirski, un om care-şi consuma mult timp în vasta bibliotecă a universităţii Jagcllone, deseori prezent la întrunirile grupurilor studenţeşti de stînga. Prea puţini, doar cîţiva iniţiaţi, ştiau atunci cine este acest om.
89
El a făcut Insă, ca o singură dată în istorie, micul sătuc Poronin din apropierea Cracovei să fie... capitala lumii muncitoare. Lucrul acesta s-a prelungit de-a lungul a două veri, 1913 şi 1914, cînd casa unui ţăran de pe valea Dunajecului alb şi hanul sătesc din Poronin au devenit sediul comandamentului general al revoluţiei proletare. Datorită unui vilegiaturist venit din Cracovia, un om îmbrăcat cu modestie, mereu purtînd o pălărie din pai de orez, micul oficiu poştal din Poronin s-a transformat într-un post la care soseau din numeroase ţări zeci şi sute de scrisori timbrate cu mărci străine. Şi astăzi încă, oricine o caută la Zakopane pe bătrîna Radkiewicz, soţia fostului şef de poştă din Poronin, poate auzi povestiri despre vremea cînd în micul sat de la poalele munţilor Bcskizi locuia „Pan Ulianov” cu soţia sa Nadia. Muntenii bătrîni din partea locului istorisesc şi ei aceleaşi amintiri, uneori mai înflorate, alteori laconice, pline de sobrietate, despre cel mai de seamă locatar din istoria satului Poronin.

„Uneori – îmi povestea un cioban de peste 80 de ani – seara, cînd nu şedea acasă şi nu scria, ieşea la plimbare în sat, ori urca la noi, la stîne, unde stătea să ne asculte poveştile, ori ne întreba despre viaţă. Rămînea ceasuri întregi să asculte. îi plăcea mult să cînte... Cînta alături de noi despre Janosik haiducul, ori, stînd la foc, îşi însemna cele ce îi povesteam noi... Cîteodată veneau la el nişte domni de departe. Se închideau cu toţii într-o cameră şi toată noaptea ardea acolo lumina, iar cei adunaţi vorbeau şi tot scriau... într-o zi au venit la el o duzină de jandarmi din Nowy Târg, i-au cercetat cărţile, scrisorile şi l-au luat cu ei. De atunci nu l-am mai văzut. Dar noi, cei din Poronin şi din toată regiunea, ne-am amintit deoseori de el. Femeile spuneau că pesemne a fost un rege ori un profet, alţii spuneau că ar fi fost un haiduc de pe muntele Ghewont, preotul spunea că ar fi fost un anticrist mai periculos decît Janosik, fiindcă a vrut să răstoarne regulile care de veacuri domnesc în lume... înainte de primul război mare cu nemţii şedeau cîţiva domni la noi, sus la stînă, şi beau lapte. Am vorbit
90
(le războiul care se apropia. Am vorbit şi despre acel domn din Poronin, iar ci spuneau că a fost un mare conducător, cel mai marc prieten al omului simplu... Atunci am auzit că el se

numise Lenin...”

Simpli, oneşti, muntenii păstori din Poronin au narat amintirea lui Lenin în felul lor, altcmînd între nuda consemnare a faptului de viaţă, aşa cum s-a petrecut el, şi redarea folclorică în care fantezia populară şi-a exercitat drepturile.

Lîngă Poronin, în cătunul Bialy Dunajec, se află casa ţărănească în care a locuit „Pan Ulianov” şi soţia sa „Nadia”. E poate cea mai modestă dintre toate locuinţele atît de modeste, prin care a trecut Lenin. Aici totul s-a redus la acele elemente care deţin cadrul plin de austeritate al întregii sărăcii montane : bradul şi piatra. Totul c din lemn crud, din trunchiuri cojite, de pe care au fost tăiate doar lăturoaicle, şi din piatră. Două paturi ţărăneşti, o masă, două scaune. în „cabinetul” lui Ilici o masă din seînduri groase, pe care dulgherul a încrustat cu briceagul cîteva flori, şi o poiată cu cărţi. Un volum vechi deschis : Puşkin. Cu odele lui despre mîndrie, cu cîntecele de dor după locurile natale, cu suava Tatiana şi straniul Oneghin... Cum or fi sunat oare aici, la poalele munţilor Beskizi, lîngă graniţa păzită de cerberi hapsîni, versurile lui Puşkin rostite de Lenin ?

Lenin a scris în cei doi ani de şedere la Cracovia şi Poronin nu mai puţin de 24 de lucrări teoretice. Aici, în sătucul de la poalele munţilor, l-a surprins izbucnirea primului război mondial. Două zile după declanşarea războiului dintre Rusia şi Austro-Ungaria, locuinţa lui Lenin din Bialy Dunajec a fost întoarsă pe dos de labele jandarmeriei. O zi mai tîrziu, la 8 august, Lenin a fost arestat sub acuzaţia de... spionaj în favoarea Rusiei ţariste. în muzeul Lenin din Cracovia s-a păstrat notiţa laconică din cartoteca închisorii din Nowy Târg, care menţionează sosirea unui nou deţinut: „8 august, ora 11 dimineaţa. Vladimir Ulianov, născut în Rusia,

91

‘1 I de ani, ortodox, emigrant rus, 91 coroane şi 99 taleri, ceas negru, lănţişor”.

Lenin fusese arestat din cauză că primise bani din Rusia. Că pe adresa lui soseau prea multe scrisori şi că il vizitau prea multe persoane... Jandarmii l-au arestat conform cunoscutei teorii a poliţiei burgheze : să fie întemniţat, că dovezi se vor găsi ele ! Funcţionarii poliţiei au crezut că vor stăvili astfel şirul scrisorilor şi al legăturilor. Au fost însă îngropaţi sub maldăre de scrisori de protest şi telegrame venite din toate colţurile lumii.

După 11 zile poliţia a fost nevoită să-şi elibereze prizonierul.

Există în Poronin un han, durat din trunchiuri groase de brazi cobori ţi din munţi, adevărată mostră de trăinicie şi sobrietate miuitenească. Sus, într-o mică încăpere spre care ne duc nişte scări proaspăt geluite, cu marginile încrustate în lacrimile de chihlimbar ale răşinci. se află o masă, tot de brad, şi un scaun cu speteaza înaltă. Aici, deseori urca Lenin. Avea în faţă un gcamlîc deschis sub o streaşină acoperită cu şindrilă, pusă să ocrotească ferestrele îndreptate spre lanţul de munţi dominaţi de vîrful legendarului Ghcwont. E atîl de uşor, stînd pe scaunul de brad în faţa mesei cu lemnul lustruit de vreme, să-ţi imaginezi profilul lui Lenin cufundat în contemplarea piscurilor montane ! Fondul splendidului peisaj nu ascunde însă sărăcia neagră în care se zbăteau localnicii, atît de identică cu mizeria rusească !

Jos, într-o sală a hanului în care tronează o masă lungă de lemn, luminată din tavan de o lampă de petrol, şi străjuită de două perechi de coarne cerbeşti – adevărate podoabe cinegetice fixate deasupra uşilor – se ţineau, uneori prelungite pînă în zori de zi, şedinţele Comitetului Central. Hangiţa aducea de-ale gurii şi, ca băutură, servea ceai rusesc fiert în oale de lut, lucru ce îi făcea pe emigranţii ruşi să tînjcască şi mai mult după samovarul natal. în restul hanului, se bea şi se veselea. Nimeni nu bănuia ce discutau ruşii adunaţi în camera de mijloc. $i numai peste drum de han se afla

92

jandarmeria austriacă, dar cine sc putea gîndi că ar cuteza cineva să conspire tocmai sub nasul kaizcrului?

Azi fostul ban c muzeu. Prin gcamlîcul de la etaj sc văd aceiaşi munţi, dar în valea de sub crestele Bcskizilor s-a schimbat ceva. Şi acest ceva atîl de profund, atil de grav, atît de esenţial incit a putut deveni mărturia punctului de răscruce dintre ere, sc datorează în bună parte acelui om mărunţel, chel, sprinten, cu pas grăbit, cadenţat de bătaia unui baston inutil, om in care puţini din cei nciniţiaţi bănuiau atunci personalitatea geniului celei mai mari revoluţii proletare.

După arest, Leu in află de la tovarăşii săi că, fără nici o înlîrzicre, trebuie să plece în

Apus. Linia frontului sc apropia de oraş şi comandantul ţarist primise ordinul secret de a-l aresta pe Lcnin imediat după ocuparea Cracoviei. Şi-a lăsat biblioteca şi cea mai marc parte din arhive în podul casei de pe strada Lubomirski, şi a plecat cu familia la Vicna. „A trebuit să părăsesc o parte (adică aproape lot) din cărţile melc în Galiţia şi sînt foarte neliniştit de soarta lor" – scria Lcnin surorii sale. De la Vicna, unde a fost supus unei prigoane şi mai cumplite, a trebuit să plece la Berlin. De acolo, nu după puţin timp, mai spre Apus, mai departe de gheara ţarului, în Elveţia...

Din podul casei de pe strada Lubomirski nu s-a mai găsit nimic.

Dar... Dar cu cîţiva ani în urmă, în arhivele oraşului Cracovia s-a făcut o descoperire senzaţională. Intr-un pachet uitat, ncinventarial vreme de patru decenii, s-au găsit numeroase manuscrise ale lui Lcnin, însemnări, blocnotesuri, schiţe şi planuri. Aproximativ o mic de valori arliivalc cuprinzând mai tot ce poliţia auslro-un- gară îi confiscasc lui Lcnin, ii ieşit la iveală exact după 40 de ani de la dispariţia considerată definitivă.

între acestea, şi planul schiţai de Lenin, cu ajutorul căruia, neapărat, veţi găsi casa lui...

ULTIMA AVENTURĂ A CAVALERULUI TEUTON

Tîrîm cu noi, peste cîmpiile joase din Mazuria, fantoma unei bătrîne doamne voalate, gîrbovă dar încă în puteri. Aici imperiul ei trăieşte de aproape tui mileniu. Doamna voalată păşeşte grav, uneori călcîud cîmpia cu demnitate, alteori căutînd să-şi facă mersul cît mai puţin auzit, căci locurile peste care trecem au consemnat în memoria timpului, la fel de numeroase, vitejii şi ticăloşii. Am început asedierea cetăţii Marienburg cu o maşină „Warszawa[41] – 1958, trecînd mai întîi peste mormântul puternicului ordin teuton, cîmpia de la Grünwald. Acolo, sub lanurile de secară, sub pletele răsfirate, plîngătoare ale mestecenilor cu trunchiurile bandajate în alb, ca nişte picioare de invalizi, stă îngropată de o jumătate de mileniu una din cele mai cumplite bătălii din istoria războaielor europene. Doamna voalată calcă de astă, dată cu dîrzenie, aproape tinereşte – aici ca nu are decît 500 de ani, e deci aproape o copilă, iar pasul ei saltă îndemnat de ecoul cavalcadelor, de zăngănitul armurilor, de iureşul suliţelor care spintecă văzduhul şi al paloşelor în- vîrtiţe în aer, ecou pe care urechea-i brusc întinerită îl percepe ca pe ceva ce îi devenise, de cînd ca a apărut pe lume ca fiică a unei bătrînc şi mai voalate, preistoria, un lucru apropiat, ba chiar familiar. Locul acesta aflat la aproape două mii de kilometri depărtare de Dunăre şi Carpaţi, lîngă Marea Baltică, cu dedesubturile lui pline de armuri ruginite şi de oase albe, ne

înrudeşte cu doamna voalată. Căci la Grünwald, alături de oştirile lui Wladislaw Jagelló, s-au bătut cu cavalerii teutoni oştenii moldoveni trimişi de Alexandru cel Bun a cărui fiică, purtătoarea domnescului nume Ringala, se măritase cu feciorul regelui de la Cracovia. Şi peste cinci veacuri, în larma sîngeroasei bătălii, ecoul ne aduce în urechi chiotele de luptă ale moldovenilor, pămîntul e •scuturat de goana cailor sprinteni munteneşti care şarjează zidul de fier format din armurile cavalerilor, îl foarfecă, îl împrăştie, îl stropşeşte în iarba spălată în sînge, unde, căzînd, teutonii strînşi în carapacele de metal se zbat culcaţi pe spate, ca nişte gîndaci greoi ale căror picioare, prea scurte şi prea slabe, nu îi mai pot ajuta să se ridice. Rîdem şi noi şi rîde şi doamna voalată – a rîs mult, neînchipuit de mult în lunga ci viaţă – dar larma locului nu e stîrnită decît de vîntul nordic pornit dintr-o dată pentru a arunca zarva în mijlocul lanului de secară şi a-l face să şoptească cu mii de glasuri, iar lunca de plopi şi mesteceni răscolită şi despletită, să vuiască, să strige, să geamă, să hohotească. Privim obeliscul înălţat în mijlocul fostului cîmp de luptă. în marca de pîine verde, zbuciumată, el pare un catarg cenuşiu, întunecat de vreme şi furtuni.

„Fortăreaţa fortăreţelor" – aşa cum a fost supranumit Marienburgul – cuibul Ordinului Cavalerilor Teutoni, colos de piatră şi cărămidă roşie, atît de masiv şi compact îneît cu adevărat pare invincibil, îşi oglindeşte turnurile şi ferestrele castelelor înflorate în vitralii medievale, în apele molcome ale Nogatului, un rîu care îngroaşe cu trupul său mătăhălos vărsarea Vistulei în marc.

La început a fost „Vogelsang" („Cîntecul păsărilor"), un mic fort, aproape neînsemnat din punct de vedere strategic, construit în 1226 de cohortele cavalerilor teutoni aduşi aici tocmai din Transilvania, de prin împrejurimile Sibiului, de către Andrei Jagelló al Poloniei, cu scopul creştinesc de a-i atrage spre credinţă pe slavii de pe coastele Balticei. Curind însă, coasta poloneză, Mazuria şi Pomerania au început să roiască de pelerine

cu cruci negre, lungi de la umeri phiă la călcîie, de armuri. de carele grele ale coloniştilor germani. „Cîntccul pasărilor[41] s-a transformat în urlet aspru, gutural, înfiorător ca un ecou al cavernelor. Numai la cincizeci de ani de la sosirea „cruciaţilor[41], pe malul Nogatului s-a început construcţia unei adevărate citadele, o fortăreaţă gigant sau, după cum spun letopiseţ ii vremii, un oraş al fortărctelor. în 1280 construcţia era de acum terminată, dar anii următori au fost cei ce i-au adus podoabele neasemuite. Stucaturi artistice, frcsci, vitralii şi... primul bordel pentru slujitorii domnului în sutane de fier. Slujirea aceasta a fost cu dărnicie răsplătită, căci cel de sus. ori poate slăbiciunea celor de jos, a făcut ca numai la 83 de ani de la sosirea primului teuton aici, întreaga Prusie Orientală să fie trecută prin foc şi sabie, sfîrtc- cată. culcată la pămînl, apăsată de călcîiul de ficr pe care cu nimic nu îl mai putea uşura crucea de scamă, în acel an al domnului, şi mai ales al cruciaţilor, Mal- borkul a devenit „Sanct-Marienburg[41], capitala unui efemer Vatican al Nordului.

Deasupra zidurilor inescaladabilc s-a înălţat steagul cu cruce. Cetatea ,,domnului[41] era păzită cu străşnicie de poftele „păgîne[41] ale polonezilor care, aproape pe neaşteptate, după ce oferiseră hoardei în armuri casă şi masă, au fost scoşi de pe propriile lor pămînturi. 148 de ani a existat ,,Fortăreaţa fortărcţelor[44] ca simbol al prigoanei şi tiranici înfipt în trupurile Mazurici şi Po- meraniei. Crucile negre de pe pelerinele albe ale teutonilor au fost însă înroşite de sînge pe cîmpul de luptă de la Grfinwald. A fost una dintre cele mai mari biltălii ale evului mediu. Ştim cum s-a terminat. S-au păstrat stampe ale timpului ilustrînd asaltul Sanct-Marienbur- gului, scene din luptele pentru fiecare bastion, pentru fiecare turn şi contrafort.]3 ani a durat războiul. La 6 mai 1457, în zori, fortăreaţa a fost părăsită de ultimul ei comandant suprem, Ludwik von Ehrlichausen. În aceeaşi zi, pe puntea dintre ziduri sub carc se căscau o sută de metri de prăpastie, trecea spre inima Malborku- lui steagul Poloniei.

96

Ruş marea teutonilor n-a mai putut fi spălată nici de şi mai ruşinoasele împărţiri ale Poloniei, şi nici de neruşinatul tratat de la Versailles din 1918. Cel de al Lrcilca Rcich, al lui Hitlcr, a adus pe turnuri aceeaşi cruce, doar că i-a încîrligat puţin braţele. A făcut din Malbork un nou Sanct-Marienburg şi în vasta cetate, reconstruită, a instalat muzeul „Drang nach Osten”.

în sălile castelelor cu „strămoşi” pictaţi pe pereţi, apoi corectaţi conform trăsăturilor rasei ,,purc”, s-a auzit din nou pasul teuton. Garnizoanele aristocratice cazate de Hitlcr aici au contaminat repede morbul distincţiei ariene. Ofiţerii, fii de mari latifundiari fascişti, trimişi să ,,facă” războiul la umbra zidurilor feudale, au simţit că respiră un aer natal, şi că brusc sînt cuprinşi de ticul unei a doua naturi. S-au înfăşurat în pelerine albe şi şi-au pus pe piept şi pe spinări crucile încîrligate. Au început să oficieze în capela „marelui maestru” liturghii negre şi îu bordelul reînfiinţat cu tot fastul feudal, orgii demne de vînjoşenia strămoşească.

Atunci cînd se ciondăneau pe ciolanul trimis patriei din depozitele inepuizabile ale Auschwitzului, noii cru- ciaţi rezolvau conflictele între ci prin sinistre dueluri. În beciurile cetăţii, adevărate catacombe întinse în tot subteranul fortăreţei, la lumina torţelor, avea loc judecata. Sentinţa era una din două : împricinaţii trebuiau să rămînă acolo, fără nici o torţă, în echipament de luptă, faţă în faţă, la cincizeci de paşi unul de altul. în bezna de nepătruns cei doi aveau voie să-şi aprindă cîtc o ţigară. Odată chibritul stins, cînd în întunericul de smoală nu se mai vedeau dccît licuricii vii ai ţigărilor, duelul putea începe. Fiecare avea dreptul să ţină ţigara aprinsă în orice poziţie ar fi vrut. Deasupra capului, între degetele mîinii întinse lateral, putea să se culce pe pămînt şi s-o înalţe cît mai sus, s-o mute dintr-o mînă în alta ori să se caţărc pe zid şi să-şi ţină ţigara în cea mai acrobatică poziţie. Totul era ca adversarul lui – şi după primul foc rolurile se inversau, bineînţeles dacă mai era cazul – să ghicească după lumina ţigării unde

7 – Pasarea fenix

97

anume trebuie să tragă. „Lupta[41] dura pînă cînd unul din ci era ucis.

O senzaţie mai tare, oferită între noii cruciaţi pe ascuns, atunci cînd vreunul din ci călca în vreun fel consemnul ordinului teutonic din cel dc-al treilea Rcich, se consuma tot în beciurile fortăreţclor, dar nu între doi inşi, puşi faţă în faţă, ci separat, fiecare în bezna lui. Li se dădea cîte o cască şi o grenadă. Casca pe cap, grenada atîrna din bolta beciului, agăţată cu un lănţişor de inelul care să-i declanşeze focosul. „Cavalerul[44] intra aici şi, la un semn

dat, trebuia să tragă grenada şi să şi-o pună pe creştet, în vîrful căştii de oţel. Avea la dispoziţie cinci secunde ! Dacă mîna nu-i tremura, dacă grenada nu-i luneca la picioare de pe fundul bombat al căştii, atunci se chema că a învins. Explozia se producea deasupra capului şi metalul căştii proteja viaţa din tigva umedă de sudoarea spaimei. Se alegea cu o contuzie a craniului, sau cel mult cu un umăr rănit. Dar, de cele mai multe ori, era găsit sfîrtecat, cu gura plină de pămînt. în locul unde căzuse grenada, o groapă. În ea era înmormîntat „viteazul[44].

Aceasta a fost ultima aventură a cavalerului teuton consumată la Sanct-Maricnburg. În 1945 catiuşele sovietice, bătînd în poarta „cruciaţilor" hitlerişti, au réinscris în zidurile fortăreţei cuvîntul polonez Malbork.

întunericul beciurilor, atît de îndrăgit de ciracii crucii negre încîrllgatc, a mai ţinut totuşi, o vreme, tovărăşie ultimilor cavaleri ai lui Hitler. Războiul se terminase. După ce îşi aruncase căciula în slăvile afumate de deasupra Reichstagului un soldat rus se întorcea acasă cînd, de aici, de sub zidurile multiseculare, sălbăticiţi, fioroşi ca nişte bestii, au ieşit la lumina zilei ultimii teutoni. Au deschis focul din mitraliere, din pistoale automate, din revolvere. Ultimii marienburgliezi au fost secera li de cei ce îi aşteptau cu răbdare. în locul unde au îndrăznit din nou să împuşte lumina zilei, zidul cetăţii e muşcat adînc de ultimul cîntec al Catiuşei.

În preajma locului aceluia din vechea curte a cetăţii se află o scenă de teatru. În decorul vast, sub bolta

ccruhii împuns de bastioanele surpate, se joaca „Macbeth", „Regele Lcar", „Harnici", ,,Konrad Walenrod" sau... „Cruciaţii".

Şi apele Nogatului se încreţesc de forţa aplauzelor.

*

Am spus că aceasta a fost ultima aventură a cavalerului teuton ? Revin. La cinci sute şi un an de la izgonirea cruciaţilor din cetatea Malborkului, Herr Konrad Adenauer a ţinut să devină... cavaler al ordinului teutonic. N-a putut oficia acest act în „Strămoşescul Sanct-Marienburg", dar s-a mulţumit cu catedrala medievală din Kolonia.

Procesiunea e elocventă. 0 putem cunoaşte din două izvoare : din romanul lui Henryk Sienkiewicz, pentru evul mediu şi, din revista vcst-gennană Quick, pentru prezent. Să le dăm cuvîntul pe rînd :

Henryk Sienkiewicz :

„între timp ajunseră la capătul călătoriei. Poliţia bine organizată a teutonilor se vede că anunţase din timp oraşul şi cetatea despre sosirea Marelui Maestru, aşa că la debarcader aşteptau, în afară de cîţiva călugări, trîmbiţaşii oraşului, care de obicei anunţau plecarea şi sosirea Marelui Maestru. Pe mal, aşteptau caii gata pregătiţi. Încălecînd, alaiul traversă oraşul prin Poarta Cizmarilor, lîngă Turnul Vrăbiilor şi pătrunse în foburg, adică în partea din faţa cetăţii. în poartă, Marele Maestru fu salutat de Marele Komtur Wilhelm von Hclfcnstcin, care de altfel purta numai titlul, deoarece de cîtcva luni atribuţiile sale erau exercitate de fapt de Kuno Lichtenstein, trimis în clipa aceea în Anglia ; apoi de Marele Hospitalier Konrad Lichtenstein, ruda lui Kuno, Marele Şambelan Rumpenhein, Marele Vistiernic Burghard von Wobecke şi în sfîrşit de micul komtur, dregătorul atelierelor şi administraţiei cetăţii. în afară de aceşti dregători se mai aflau acolo vreo zcce-cincisprczece fraţi călugări care administrau treburile bisericeşti din Prusia şi

7*

care oprimau celelalte mănăstiri şi clerul obişnuit, silin- du-i chiar sâ ia parte la construirea drumurilor şi la spargerea sloiurilor de gheaţă, şi împreună cu ci pe ceilalţi fraţi laici, adică pe cavalerii care nu erau obligaţi să îndeplinească ,,orele" canonice. Statura lor înaltă şi puternică (cei slăbănogi nu erau primiţi de teutoni), umerii largi, bărbile încîlcile şi privirile încruntate făceau ca ci să semene mai mult cu tîlharii de la graniţă – cavaleri germani hrăpăreji – decît cu nişte călugări paşnici".

(„Cavalerii Teutoni", voi. 2, pag. 344).

Quick :

„în acea dimineaţă de martie, în Kolonia ningea şi era irig. Mulţimea a umplut totuşi Komddienstrassc, aştep- tînd în faţa bisericii Sf. Andrei sosirea procesiunii cru- ciaţilor. Dar

în locul caleştilor din evul mediu şi-au făcut apariţia limuzine sclipitoare. Cavalerii, în pelerine de mătase, au venit la Kolonia pentru a asista la primirea lui Adenauer în rîndurile lor. Ordinul teutonic înfiinţat în timpul cruciadelor şi-a schimbat în decursul secolelor caracterul. Accesibil în trecut numai aristocraţiei care trebuia să-şi revendice acest drept prin demonstrarea arborelui genealogic, a ajuns exclusiv al burghezilor (...). Cu toate acestea, cardinalul Wcndel n-a avut de loc o sarcină uşoară cînd a trebuit să facă apel la marile tradiţii ale ordinului. Putea să se încurce, şi atunci, s-ar fi putut produce vreo neînţelegere. îndeosebi polonezii, reprezentaţi prin corespondenţii lor, au primit cu suspiciune faptul că Doctorului Adenauer, considerat în răsărit ca un aţîţător la război, i-a venit pe neaşteptate ideea de a fi uns ca membru al acestui ordin. De-a lungul multor secole, cruciaţii au trecut răsăritul slavon prin foc şi sabie, ca apoi să-l germanizeze. Numai după două sute de ani au reuşit polonezii să-i răpună în lupta de la Griinwald...

La recepţia din muzeul Koloniei, cancelarul Adenauer a fost înconjurat de toţi cavalerii ordinului prezenţi la

100

festivitate, între care puteau fi văzuţi : prinţul Bclrupt- Tissac, cavalerul de onoare din Viena Szabo, Cardinalul Wendel, secretarul său monseniorul Dcfreggcr, Marele Maestru Tumlcr...”

(Quick, nr. 12, pag. 14).

Hcnryk Sicnkiewicz :

,,încă de departe, plutind pe Nogat, cavalerii polonezi zăriră puternicele turnuri care se profilau pe cer. Ziua era luminoasă şi limpede, aşa că se vedea cît se poate de bine, iar după cîtva timp, cînd corăbiile se apropiară, străluciră şi mai mult cupolele bisericii de la castelul înalt şi zidurile uriaşe care se ridicau unele deasupra celorlalte, în parte de culoarea cărămizii, dar cele mai multe acoperite cu tencuiala aceea faimoasă, alb-ccnuşic, pe care ştiau s-o prepare numai zidarii teutoni. Mărimea lor depăşea tot ceea ce văzuseră cavalerii polonezi în viaţa lor. S-ar fi părut că acolo clădirile cresc unele peste altele, formînd ele înşilc un fel de munte al cărui pisc era alcătuit din castelul vechi, iar pantele din castelul mijlociu şi din celelalte întărituri mai mici. Din cuibul acesta uriaş al călugărilor înarmaţi radia o forţă atît de neobişnuită, îneît chiar şi faţa lunguiaţă şi de obicei mohorîtă a Marelui Maestru se înseninâ la vederea acestei privelişti.

— Ex luto Marienburg – iată Marienburgul de lut – zise întorcîndu-sc spre Zyndram, dar lutul acesta nu poate fi sfărîmat de nici o putere omenească.

Zyndram nu răspunse – şi cuprinse în tăcere cu ochii toate turnurile şi înălţimea zidurilor întărite cu uriaşele lor contraforturi.

Konrad von Jungingcn adăugă după o clipă de tăcere :

— Dumneata, cavalerc, care te pricepi la cetăţi, cc părere ai despre fortăreaţa aceasta ?

— Mi se parc a fi inexpugnabilă, răspunse cavalerul polon îngîndurat, dar...

101

— Dar ce? Ce cusur îi poji găsi?

— ...dar fiecare fortăreaţă îşi poate schimba stă- pînii”.

(„Cavalerii Teutoni”, voi. 2, pag. 343).

Quick :

„Marienburg. Măreţ, cu forme telurice şi sobre, mai curînd asemănător cu o mînăstire decît cu o reşedinţă de stat, cetatea Marienburgului se înalţă astăzi pe malul Nogatului în Prusia Orientală ca o mărturie a epocii de înflorire a ordinului teutonic, al cărui membru de onoare a devenit astăzi Konrad Adenauer. înapoia acestor ziduri roşii şi-au avut reşedinţa marii maeştrii ai ordinului (...). Vreme de 122 de ani şi-au construit cruciaţii capitala (...). Apoi ordinul a decăzut. Cetatea s-a pustiit, au distrus-o incendiile şi războaiele şi în cele din urmă a ajuns o simplă carieră de piatră. Abia spre sfîrşitul secolului trecut a fost reconstruită. Dar în 1915 din nou a fost distrusă. Polonia populară a reconstruit în ultimii ani faimoasa fortăreaţă care cîndva a aparţinut celui mai mare inamic al său”.

(Quick, nr. 12, pag. 12).

Henryk Sienkiewicz :

„În armură, cu crucea pe piept, în mijlocul căreia, într-un patrat, era ţesut vulturul negru, cu pelerina-i marc, albă, împodobită cu o cruce, avea înfăţişarea unui om impunător, maiestuos şi trist. Konrad fusese cîndva un om vesel şi-i plăcuseră glumele; chiar şi acum nu se dădea în lături de la banchete, spectacole şi turnire strălucite ; dimpotrivă, el însuşi le

organiza, dar nici în învălmăşeala cavalerilor strălucitori care veneau ca oaspeţi la Malbork, nici în zarva plină de voioşie în mijlocul sunetelor trîmbiţelor şi zăngănitul armelor şi nici în faţa cupelor pline cu vin dulce, grecesc, niciodată nu se înveselea. Atunci cînd totul în jurul său părea că irumpe de putere, strălucire, bogăţii jiemăsu-
102
rate, forţa neclintita, atunci cînd ambasadorii împăratului roman şi al celorlalţi regi apuseni strigau cu înflăcărare că Ordinul singur poate ţine locul tuturor regatelor şi puterii lumii întregi, – numai el nu-şi făcea iluzii, şi el singur, Marele Maestru, îşi amintea de cuvintele funeste din revelaţia sfintei Brigida : „Va veni timpul cînd vor fi zdrobiţi dinţii lor şi le va fi tăiată mina dreaptă şi piciorul sting ca să-şi recunoască păcatele...”

(„Cavalerii Teutoni”, voi. 2, pag. 341).

Quick :

„în străvechea biserică Si. Andrei din Kolonia care prin sobrietatea sa mănăstirească aminteşte de biserica cruciaţilor din Prusia Orientală, Marele Maestru, pater Marian Tumlcr, oficia liturghia. La iconostas, cucernic, cufundat în rugăciune – cancelarul Adenauer în cinstea căruia se oficiază această festivitate (...). în fund, sub baldachinul purpuriu – protectorul ordinului teutonic – cardinalul Joscf Wendel von München nud Grcisine (...).

Cardinalul Wendel a subliniat cu insistenţă fapul că astăzi ordinul are în vedere numai scopuri religioase. Din moment ce Prusia nu mai există, el e obligat să ducă o viaţă calmă. Lichidat în 1809 de către Napoleon, ordinul s-a mai menţinut în Austria sub conducerea exclusivă a arhiprinţilor pînă în anul 1923. După ce şi-a pierdut caracterul clitar, ordinul s-a preocupat doar de chestiuni religioase şi caritative. Din acest moment din el a putut face parte oricine poseda o poziţie socială marcantă şi putea demonstra un mod de viaţă creştinesc. Nu de mult a fost primit în ordin ministrul de război al R.F.G. Franz Strauss şi cunoscutul rege al magazinelor universale Helmut Horten (...).

După liturghie, Marele Maestru Tumlcr, care din Viena patronează ordinul, a înmîuat noului cavaler de onoare,
103
Konrad Adenauer, distincţiile sfinţite: pelerina alba cu crucea neagra, insigna cu şnur şi cruce de ficr...”

(Quick, nr. 12, pag. 13).

Reporterul:

Se spune ca după aceasta procesiune care i-a daL ultimului cavaler al ordinului teutonic sfînta cuminecătură, „fratele” Konrad Adenaucr ar fi suspinat :

— Eh, altfel ar fi fost cadrul şi fastul dacă totul s-ar fi desfăşurat în Maricnburgul strămoşesc.

La care, bătrîna doamnă voalată, în tovărăşia căreia am pornit spre aceste locuri, a început să rida cu hohote.

PRAGUL

P rimul lucru care i-a căzut sub priviri a fost acvariul aşezat jos, pe duşumeaua cu vopseaua scorojită. Vedea lucrul acesta în fiecare dimineaţă, dar acum, apa verzuie în care se mişcau amorţiţi, cu ochi reci, absenţi, idiotizaţi, patru peşti pămîntii, i se păru groasă şi stătută ca aerul din cameră. în gură simţea un gust sălciu, iar în trup o oboseală aspră, de parcă toată noaptea ar fi dormit înghesuit într-un pat străin. Visase urît, un vis spălăcit,-cenuşiu, lipsit de orice culoare. Se gîndi un minut încercînd să-şi amintească ce anume visase, dar se trezi întrebîndu-se dacă visele i-au fost vreodată colorate. Nu-şi putu răspunde precis. I se părea că întotdeauna lumea din visele lui, feţele oamenilor, florile, cerul, apa şi pămîntul se vedeau ca intr-un film în care tonalităţile erau date numai de amestecul între alb şi negru.

Se uită din nou la cei patru peşti care îşi plimbau gurile căscate pe sticla murdară a acvariului şi fu convins că prin apa verzuie, trecută poate de zeci de ori prin bronhiile lor degenerate, peştii vedeau cele din jur în culori la fel de reci şi cenuşii. Gîndul acesta 11 făcu să stabilească o legătură tainică între el şi peştii muţi, lipsiţi de orice simţ protestatar, supuşi doar instinctelor care îi duceau întotdeauna spre capcana cu hrană, deşi fiecare fusese prins de cîteva ori, de vîrful de oţel al undiţei. Omul se mişca greu, căruţul de paralitic cu
105

roatele sale înalte nu îi permitea sa circule în camera cu pereţii afumaţi decît două învîrtituri de roata înainte şi două înapoi. În dimineaţa aceea îşi simţea picioarele mai grele şi mai străine ca oricînd, sub cicatricea din şale, rana provocată cîndva, în toamna lui 1944, cînd au dat ultima luptă înainte de părăsirea baricadei de care se apropiau huruind diavoleşte tancurile hitlcriste, îl ardea trezită parcă din amorţire. Visul din noaptea abia trecută, cu urmele lui grele, apăsătoare, pe care acum le percepea fizic, îl urmărea ca o obsesie. Şi totuşi ce anume visase rămînea ascuns înapoia unei cortine opace care nu lăsa să întrezărească decît siluete confuze plutind fără sens într-o atmosferă cenuşie. De obicei uita visele plăcute, în schimb cele rele, coşmarurile din nopţile atît de pline de nelinişti, îi persistau în memorie trăindu-le încă mult timp după trezire, uneori lăsîndu-i asupra gîndurilor şi preocupărilor întregii zile o amprentă vădită, aproape de neşters. Atunci încerca să uite, se străduia să alunge imaginile ce i se părcau mai puternice decît însăşi realitatea, aşa cum după un vis frumos, dar uitat din prima clipă a trezirii, se străduia să-şi amintească detalii dispărute care nu lăsau în urma lor decît certitudinea unor întîmplări plăcute, dar confuze, cu neputinţă de reamintit. Gîndea mult, gîndea tot restul zilei cînd nu ştia ce să facă cu timpul lui şi, luînd lucrurile metodic, reuşea pînă în cele din urmă să-şi reconstituie visele. De data aceasta însă, îşi aminti brusc, în vreme ce împingea roţile căruţului său spre fereastră. Asta visase: Cei de acolo, de afară, care de două săptămîni clădeau în cîmpul de ruine o casă nouă, părăsiseră lucrul, plecaseră, iar ruinele invadaseră locul abia curăţit, cernind cu cenuşiul lor murdar prospeţimea betonului şi roşul cărămizilor. îi strigase, alergase după ei cu căruţul său de paralitic, dar cei ce plecau mergeau prea repede, iar el rămînea tot mai în urmă. Se trezise strigîndu-i, dar nu găsise lîngă el decît faţa blîndă, plină de creţuri, a soţiei sale care îl liniştea cu vorbe dulci ca pe un copil. Adormise din nou şi totul reîncepu de la capăt cu o perseverenţă obsedantă. Şi

(lin nou s-a trezit strigînd, şi din nou n-a aflat dccît răspunsul calm, mîngîietor, dar neputincios al femeii. Işi amintea că, înainte de a pleca la lucrul ci de femeie de serviciu a unei cooperative de frizeri, ca l-a mîngîiat din nou, a auzit-o cum îi aşeza ceainicul fierbinte pe noptieră, rugîndu-l să doarmă liniştit.

Se apropie cit putu de repede de fereastră, şi privi lacom afară. Erau acolo, lucrau cu toţii, zidul sporea, undeva htiruia o betonieră pe care el nu o putea vedea. O bucurie năvalnică îl cuprinse, îşi luă cîrja şi cu ajutorul ci deschise fereastra, pentru a auzi mai bine zgomotele construcţiei. Privi îndelung la tabloul pe care coşmarul voise să i-l răpească, rămase cu faţa în acrul de dimineaţă crudă care năvălea pe fereastră şi, în huruitul constant al betonierei, aţipi liniştit.

După cîtva timp, uşa veche, cu vopseaua băşicată ca de pîrjol, se deschise scîrţîind prelung şi, prin deschizătura ci, apăru 'capul ciufulit al unui băiat de vreo opt ani.

Oprit în deschizătura uşii, băiatul trase cu urechea, dar în cameră nu tresări nimeni. Intră sfios şi, trecînd printre lucruri ca într-o casă bine ştiută, se îndreptă spre fotoliul cu roate.

— Pane Woitysz!...

Cel din fotoliu i se părea şi mai bătrîn, şi mai uscat, cu o faţă obosrită, cenuşie şi soioasă ca o bancnotă umblată mult în lume. Avea picioarele înfăşurate într-un pled vechi, pe care se lipiseră o mulţime de solzi de peşte. La picioarele lui, pe podea, se afla acvariul cu peşti pămîntii, ei înşişi tociţi şi vechi parcă de cînd lumea. Alături de acvariu, se afla un borcan cu apă în care se zbătea buimac un singur peşte. De perete se rezema o undiţă cu mînerul scurt, retezat. Deasupra ci erau prinse în cuie două colivii în care moţăiau izolaţi doi canari, unul alb ca neaua, altul galben ca şofranul. Cîteva mobile vechi, ciuntite şi reparate grosolan, un paravan în dosul căruia se zărea un pat alb, iar între ferestre, o oglindă de frizerie şi o mescioară cu placă de piatră pe care se vedeau cîtcva foarfeci, un brici,

I

un pămătuf de bărbierit cu srpuma de săpun uscată pe el, două maşini de tuns şi un pulvcrizator cu băşică de cauciuc scorojit. Alături de toate acestea, pe măsuţa de frizer, un manechin de ghips colorat, cu ochii adîn- ciţi în orbitele negre, cu faţa verzuie, cu privirile dezolate întţepenite îutr-un punct dincolo de peretc. Pe creştetul manechinului sc înălţa o coafură savantă, atît de grea şi atît de încîlcită, încît faţa verzuie parcă exprima o nemărginită oprimare şi resemnare. Pereţii erau goi, afumaţi, cu tencuiala cojită, parcă

bolnavi de pelagră. Din tavan atîma un bec cu abajur verde ca un castron de fier legat cu fundul în sus. În jurul lui se învîrtea o muscă plictisită, care, din cînd în cînd, cobora pe fruntea ori pe obrazul celui din fotoliu, făcea cîţiva paşi grăbiţi, apoi se oprea meditativ, şi imediat îşi lua zborul spre bec, încredinţată că cel de sub picioarele ci trăieşte încă.

— Pane Woitysz! îl chemă băiatul aproape în şoaptă scuturîndu-i uşor braţul. În aceeaşi clipă, canarii treziţi din toropeală începură să ciripească nervoşi. Un peşte din acvariu plescăi suprafaţa apei cu coada. Speriat, băiatul se trase în spatele fotoliului:

— Pane Woitysz!

— Ha?... Ce-i?... Tu eşti, Leszek? se auzi vocea obosită a lui Pan Woitysz şi de după rezemătoarea înaltă a fotoliului se arătă faţa suptă a celui ce întrebase. Ai adus ?

Leszek întinse mîna şi, fără a spune un cuvînt, deschise pumnul. Ochii bătrînului seînteiară vioi, pe faţa ponosită alunecă un zîmbet. În palma băiatului, cîteva rîme umezi şi reci se zbăteau buimăcite de strînsoare. Pan Woitysz le răsturnă într-o cutie de chibrituri goală.

— Sînt şapte – zise Leszek, ştergîndu-şi palma de pantaloni. A mai fost una, dar a căzut între treptele scării.

— Bravo, eşti băiat de ispravă, Leszek. Cînd o să mă fac sănătos, te iau la pescuit pe Vistula.

Deşi auzise promisiunea aceasta de zeci de ori, lucru care îi întărise convingerea că Pan Woitysz nu se va

íacc bine şi nu se va scula din fotoliul sau niciodată, Leszek şi-l închipui (oare pentru a cîta oară?) mer- gînd alături de el pe malul Vistulei şi arătîndu-i locurile bogate în peşte.

Rímele ocupară curînd toată atenţia bătrînului. Acesta scoase una din cutie, o puse în podul palmei şi, făcîn- du-şi cealaltă palmă căuş, începu să le izbească una de alta scoţînd nişte pocnete seci de parcă degetele osoase ale bătrînului n-ar fi fast acoperite de piele. Cînd rima ameţită de lovituri nu mai mişcă de loc, Pan Woitysz apucă undiţa şi, în vreme ce înfigea cirligul în lungul viermelui, mormăia :

— He! He!... Leszek băiatule... Rîma asta e cea mai proastă rimă de pe tot pămîntul... Ştii ce-a făcut înainte de a o prinde tu?... A ieşit din gaura ci... Unde ai găsit-o ?

Băiatul se uita atent la jumătatea de rîmă din undiţă :

— P-asta ? Nu ştiu. Poate sub vreo cărămidă... Şi Woitysz începu să pescuiască. Apucă undiţa de minerul de plută, cufundă cîrligul agăţat cu un fir de mătase în apa din acvariu şi rămase cu privirile pironite la peştii flămînzi care dădeau tîrcoale momelii. Leszek aşteptă o vreme atent la cele ce se petreceau între pereţii de sticlă, dar curînd începu să dea semne de nerăbdare. Pan Woitysz uitase cu totul de el. Leszek îi atinse braţul şi, cînd bătrînul tresări, i se uită în ochi întrebător. Acesta păru că se miră de prezenţa lui, ilar înţelese imediat şi, întinzînd mîna, apucă de pe măsuţă pulverizatorul cu spirt şi apă parfumată. Rîzînd hîtru strînse de cîteva ori băşica roşie de cauciuc şi cînd pe ţevuţa subţire ţîşni aburul mirositor îl îndreptă spre faţa băiatului.

Leszek închise ochii şi zîmbind se cufundă în boarea plăcută, răcoritoare. Aerul gros, stătut, se învioră şi băiatul îmbătat de plăcere respiră de cîteva ori adînc. Apoi fugi spre uşă.

— Leszek ! Stai o clipă – strigă în urma lui Pan Woitysz parcă amintindu-şi ceva. Spune-mi, Leszek, băiatule, ai aflat?

— Tata zice că a citit în ziare ceva... Dar că nu e pentru noi. Se mută acolo cei <le pe strada Viorii... P-ormă dărîmă pe Viorii şi face o stradă nouă... Tata zicea că poate acolo... Am vorbit şi cu Pan inginerul... M-a ridicat pe umeri să văd cum se mesteca betonul în burta betonierei.

—N-a zis că vine să se radă ?

—Nu, Pan inginerul n-a zis !...

— Bine, Leszek... Treci pe la Pan Didic şi spune-i că-l aştept... 0 să-i crească barba pînă la brîu diavolului ăluia bătrîn şi tot n-o să-şi mai amintească de mine.

Casa în care locuia Pan Woitysz se află între ruinele de la marginea dinspre Vistula a fostei pieţe medievale. În stînga, jos, se vedea aburind tomnatec fluviul, iar în dreapta, ca nişte trepte roşii urcau spre ccr acoperişurile caselor proaspăt clădite în jurul pieţii, fostă cîndva inima citadelei varşoviene. În faţă, încălccînd fluviul ca un gigantic miriapod de oţel,

se vedea podul Dabrowski.

De sub zidurile casei pînă la malurile fluviului coborau, în valuri sfîşiate, lanţuri de ruine negre invadate de ierburi şi mărăcini. Pe strada înfundată cu mormane de moloz, puţinii locatari care numai prin cine ştie ce minune au mai găsit în casele pîrjoliţe şi dărîmate o aproximativă locuinţă, treceau grăbiţi, trăgîndu-şi instinctiv capul între umeri, copleşiţi de teama prăbuşirilor.

Casa în care locuia Pan Woitysz era numită „casă" numai în virtutea trecutului ei, ea fiind în realitate ceva pentru care omul n-a născocit denumire.

Avusese cîndva cinci etaje şi trei aripi în formă de careu. O aripă a ars, incendiată de bombe, alta s-a prăbuşit sub canonadă, iar mijlocul a avut parte şi de foc

şi de explozii. Au ramas doar pereţii negri, cu ferestrele oarbe, pustii, întunecate. Aripa dinspre fluviu, cea prăbuşită, s-a rupt de restul casei în dreptul scării care urca în spirală încolăcindu-se pe un fus de piatră. Prăbuşind u-sc, aripa a smuls din scară treptele care erau prinse de trupul ei, lăsînd din spirală numai Gîtcva fragmente disparate pe care niciodată n-a mai putut urca ori coborî cineva. Sus au rămas, prin cine ştie ce capriciu al rezistenţei materialelor, suspendate din trei părţi deasupra golului, două cămăruţe, ca două cutii cu capacele smulse, dezvăluind între pereţii cu tencuiala spălată de ploi rămăşiţele unei mese şi ale cîtorva scaune spre care nu a riscat nimeni să se caţere.

Locuinţa lui Pan Woitysz, frizerul invalid, era unica locuinţă din toată casa. În mijlocul cimitirului de ruine unde, scara, puţinele lumini aprinse erau triste ca nişte candele, cele două ferestre ale camerei, rămasă prin cine ştie ce minune întreagă, luminau noapte de noapte, ca doi ochi stranii, deschişi între zeci de orbite seci. Fără această uni^ă prezenţă a vieţii, casa ar fi părut cu totul moartă. Pînă la camera lui Woitysz, ducea o scară dărăpănată, cu balustrada smulsă, prăbuşită dincolo de etajul doi între zidurile sfîşiate.

Şi deodată în acest cîmp de ruine care părea uitat, părăsit pentru cine ştie ce planuri îndepărtate, s-a deschis un şantier. Pan Woitysz a urmărit lucrul celor de afară, ceas de ceas, de la săpatul fundaţiei şi pînă la ridicatul zidurilor, privindu-i cu ochi severi, avizi, ne-răbdători ; parcă cei de afară ar fi lucrat pentru el. I se părea că oamenii atît de îndelung aşteptaţi lucrau în pripă, dorind să termine şi să plece cît mai repede. Ei nu bănuiau că în casa ruinată, aflată vizavi de şantierul lor, de cîteva săptămîni, învia un om. Pan Woitysz vedea puţini oameni, doar pe cei care, ca şi el, locuiau în casele ruinate din acea parte a Varşoviei. Se obişnuise atît de mult cu ei îneît i se părea că feţele unora seamănă leit cu faţadele caselor în care locuiau şi, după acest semn, le identifica chiar adresa. Mai vedea cîteva grupuri de copii care aici îşi găsiseră cel mai bun loc

de joacă, şi, în depărtare, zărea trecînd pc podul Da- browski im necontenit furnicar de oameni, de tramvaie şi maşini, toate grăbite, zorind undeva, într-un loc necunoscut de el. Il mai vedea pc Leszck care îi aducea rime pentru pescuit şi încă pe cîţiva clicnţi care îi rămă-seseră credincioşi, deşi aspectul lui şi felul în care era nevoit să-şi facă meseria putea îndepărta pe oricine. Acum, de cînd cu forfota de lingă ruina lui, le-ar fi plătit el numai ca cei de jos să urce pînă la camera lui, să-i ceară să-i tundă ori să-i radă. 11 chinuia o întrebare, pe care însă nu ar fi îndrăznit pentru nimic în lume să le-o pună. 0 întrebare care îl obseda zi şi noapte, care îi răpise şi ultimul dram de linişte, şi la care presupusul răspuns afirmativ îl bucura aproape pînă la extaz.

Sub imperiul acestei noi pasiuni, vechea lui preocupare de pescuitor în acvariu păli. După o jumătate de zi, cînd în uşa camerei sale se auziră primele bătăi, în borcanul cu apă de lîngă acvariu nu se mai adăugase nici un peşte.

Uşa se deschise cu scîrţîitul ci obişnuit şi în cameră intră aproape prelins un bărbat de vreo patruzeci de ani, cu plete blonde, cu ochii arzînd ca de febră. în loc de bună ziua strigă :

— Biip !... Biip !... Biip !...

Woitysz îşi întoarse brusc fotoliul spre uşă :

— A, Pan poetul era!... Şi mă rog, ce-i asta?

— N-auzi? Sputnikul!... Aşa face: Biip!... Biip!... Biip!...

— Zău?... Te razi, te tunzi, ce vrei?

Poetul îşi dădu pletele peste cap. Se uită prin cameră cu ochii arzători şi îşi opri privirile

în faţa întrebătoare a frizerului:

— Ce ? De tuns mă întrebi, pămîntene ? Ascultă : Dormeam. Visam că mă sufoc... Şi am strigat... Dar ceva îmi acoperea strigătul...

— Ce strigai?

— Nu mai ştiu... Nu mai ştiu bine nici ce visasem... ...Şi atunci, trezindu-mă, am auzit... Am auzit clar, aşa

Eliberarea Varşoviei

Cartiere noi în Varşovia

Alimente pentru locuitorii Pragăi (cartier din Varşovia), dar din partea Armatei Sovietice şi a

Comitetului polonez de Eliberare

ZVWNOSC o LA HIBZKANC8W PRAGI JAKO PODARUNEK OD VL : S0WIECK›CH • MLSKIEGO KOriITEÎU WVZWOLENiA NAMbOWFM

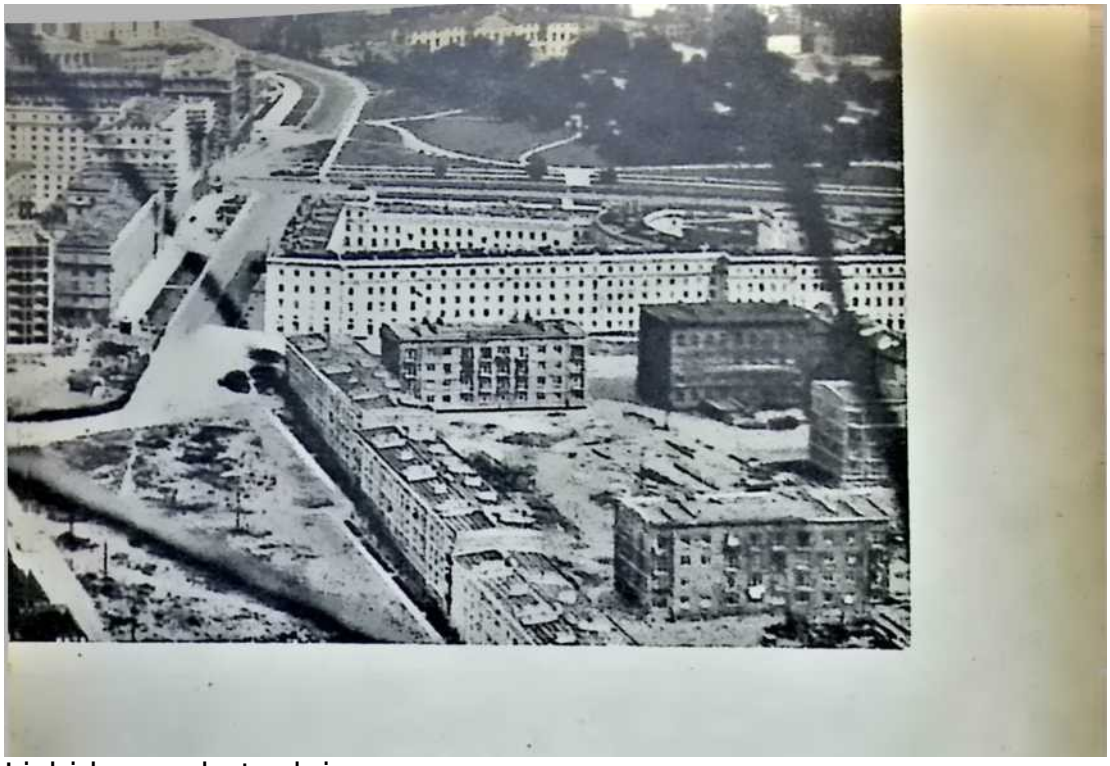

Lichidarea ghetoului

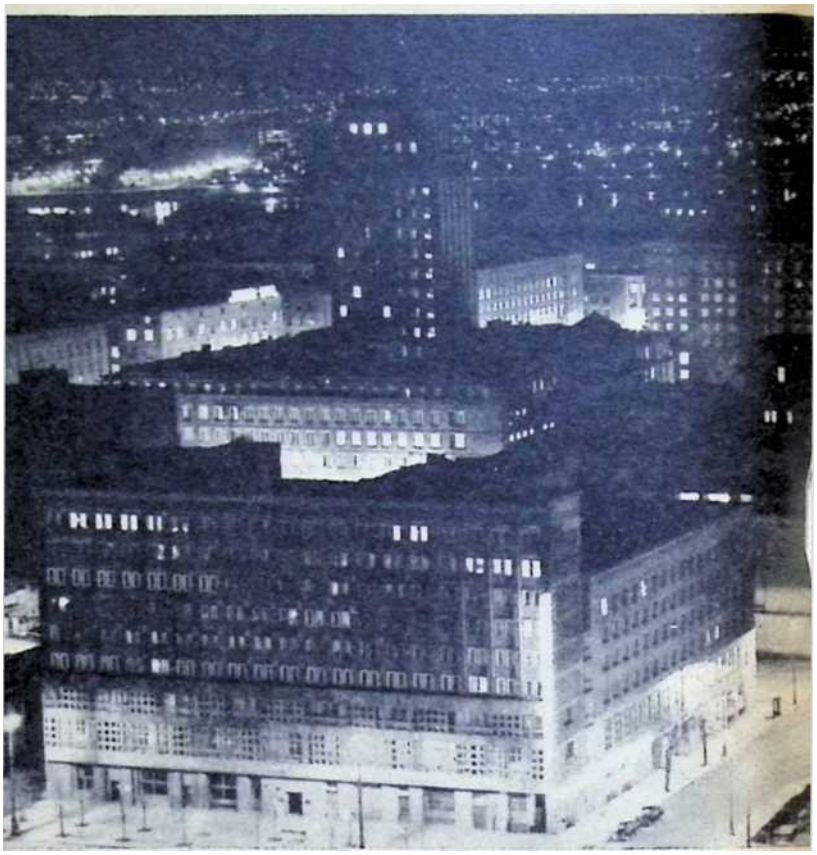

Varşovia noaptea

cum mă auzi şi cum te aud: Biip !... Biip!... Biip!... Răsunau toate mcgafoanelc în lungul străzii : Biip !... Biip!... Biip!... El mi-a vestit eliberarea... El a trecut atunci prin faţa gratiilor siârîmatc ale celulei mele milenare... Şi-atunci am înţeles că mi-a fost vestit secretul eternităţii şi toate tainele libertăţii... Ani aflat, bătrîne !

— Ce-i, frate? Ce tot vorbeşti acolo? Ai îuceput ca atunci, imediat după război, cînd veneai la mine şi ţineai discursuri în faţa aparatului de coafat zicînd că e microfon? Ce tot aiurezi?

— Taci! Am crezut că murind voi evada de pe acest pămînt... Uitasem că trupul meu va fi îngropat tot aici, .şi că acelaşi pămînt îl va macera pentru a reface din el aceeaşi viaţă.

Pan Woitysz îşi împinse fotoliul spre poet. 11 privi compătimitor şi-i zise cu bunătate :

— Aiurezi! De ce nu-ţi cauţi ceva de lucru? Nu-i vezi pe toţi în jurul tău?... Doar sputnikul a fost făcut de oameni... $i cîtă muncă o fi cerut!... Ia priveşte la cei de-afară...

Poetul se uită o clipă prin fereastră, apoi făcu cu mina un semn de lehamite.

— Voi pleca ! Voi fi primul om ale cărui rămăşiţe nu vor mai fi macerate de acest pămînt... Voi fi primul carc va'cunoaşte cu adevărat libertatea!

— Care ? Unde pleci ?

— Auzi : Biip !... Biip !... Biip !... zise el înălţîndu-şi un braţ cu un deget ridicat spre tavan. Aceasta va fi respiraţia mea şi bătaia inimii mele. Mă voi despărţi de voi, de cerul vostru, de trecutul şi de viitorul vostru... Voi fi singur, etern şi de neajuns... Auzi, bătrîne? Atunci cînd voi pleca, atunci cînd mă voi ridica în slavă cu o viteză mai mare decît viteza luminii, îţi voi da un semn... Să mă ascultaţi la megafoane!... Ah! De tc-aş găsi undeva, femeie cu păr ca noaptea şi surîs de Giocondă. Să înfrîngcm împreună spaţiile siderale şi să ardem în aceeaşi flacără... Căci ştiu, bătrîne! Acolo în înălţimi vom muri. Cei care mi-au deschis drumul spre suprema

8

113

libertate afirmă că mă voi topi de căldură. Vom arde ! Cenuşa noastră va călători în cosmos... Se va împrăştia pe toată Galaxia. Cenuşa noastră se va scutura deasupra sistemelor solare şi nu se va mai întoarce pe pămînt... Şi poate un fir din ea va cădea pe o planetă pustie... Iar din acest fir de cenuşă va apare poate amonitul care, peste milioane de ani, ne va permite renaşterea, acolo, a unei noi legende despre Adam şi Eva... Ce zici, bă* trîne? E sublim, nu? Să fii sîmburelc genezei, grăuntele primogen al unei alte vieţi carc poate se va deosebi de viaţa strămoşilor de pe Terra, de unde am evadat!?

Lui Pan Woitysz îi veni să rîdă, dar se opri. Fruntea poetului pletos era acoperită de sudoare. Ochii îi căpătaseră o strălucire stranie. În acelaşi timp pe faţă i se întipărise o expresie de extaz nemărginit.

— Ile ! Ile !... Gioconda aia n-o să te primească lingă ea cu aşa o barbă. Ce zici ?

Poetul privi în jur de parcă numai atunci ar fi descoperit unde se află. Făcu un gest a dispreţ, şi se trînti pe un scaun cu picioare scurte, în faţa manechinului. Pan Woitysz îşi pregăti uneltele şi, cu o agilitate şi o deprindere surprinzătoare, începu să-şi manevreze scaunul cu roate în jurul clientului. Poetul şedea absent, rMsucin- du-şi capul după briciul frizerului cu cea mai grozavă mină de jertfă a neînţelegerii.

— Cînd ţi-a venit asta ? întrebă Woitysz.

— Ce?

— Chestia cu sputnikul... Cu Galaxia şi Gioconda.

— Lasă-mă în pace ! Eşti prea ţintuit de fotoliul ăsta de invalid şi prea legat de acest pămînt ca să înţelegi demiurgii!

— Adică... buricii pămîntului ?

Poetul se bosumflă. Nu mai scoase nici un cuvînt, deşi Woitysz căută să-l irite spunîndu-i cele mai nesuferite lucruri. Ii spuse că e un pierde-vară, că de ani de zile nu-şi găseşte un rost, că umblă cu capul în nori alergînd prosteşte prin tot oraşul.

Poetul asculta poate pentru a suta oară morala lui Woitysz. Tăcea* cuprins de o apatic totală. Cînd bărbie

114

ritul sc termină, poetul se ridică de pe scaun fără măcar a mai schi(a vreun gest care să-i trădeze intenţia de a plăti. În prag se întoarse dispreţuitor :

— Ce pricepi tu, tembel paralitic!

Şi plecă. Pan Woitysz zîmbi îngăduitor şi se întoarse la fereastră. încercă să numere rîndurilc de cărămizi crescute în zid în ziua aceea, dar nu reuşi. Ochii nu-i mai distingeau bine liniile dintre rînduri. Reîncepu de cîteva ori, de jos, de la temelie, dar piuă sus, aproape de plafonul etajului doi, sc încurcă, şi în cele din urmă renunţă. Aţipi.

A doua zi, Lcszek ii aduse la tuns doi muncitori de la construcţie. Woitysz fu atît de emoţionat, îneît uită cu totul de băiatul care îşi aştepta răsplata : boarea frumos mirositoare din sticluţa cu băşică de cauciuc. Ii tunse ,,artistic", dar nu află mai nimic de la ci. I-au mărturisit că nu s-au prea interesat despre cine se va muta în casele construite de ei. Atît ştiau că noua construcţie trebuie terminată în mai puţin de trei luni, şi că, apoi, vor începe

alături alta, iar în primăvară vor trebui să lichideze toate ruinele rămase în această margine a Varşoviei. Plecară vădit nemulţumiţi de aspectul „salonului[11] în care îi „ajustase[11] Woitysz.

Pan Dîdic, căruia Woitysz îi trimisese vorbă prin Lcszek, veni abia a treia zi. Urcă scara călcînd greoi şi oprindu-se la fiecare cinci trepte pentru a-şi trage sufletul. Era un om rotofei, cu mîini scurte, cu capul chel, cu o faţă rotundă, cu mustăţi roşcate. Purta un şorţ dintr-o ţesătură păroasă, ca pîsla, în care sc prinseseră coji dc răchită şi aşchii mămuţe, albe, urme care îi trădau meseria de împletitor.

Trăia cu nevastă-sa şi cu cei cinci copii ai săi în subsolul unei case învecinate, de la care sc putea ajunge în casa lui Pan Woitysz trccînd direct priu spărturile zidurilor. Acolo, în subsol, îşi avea în acelaşi timp locuinţa şi atelierul de împletitor. Din mîinilc lui şi ale celor cinci

8*

115

fii ai sai ieşeau zilnic cîtcva pătucuri şi leagăne de prunci pe care, pînă să vină vinerea pentru a le putea duce la bazarul oraşului vechi, le cărau în casa lui Pan Woitysz şi le grămădeau în aripa dinspre Vistula, pe scara arsă, făcînd astfel din spirala de beton o vitrină ciudată, care, prin etajele ei de pătucuri şi leagăne, atrăgea numaidecît atenţia trecătorilor.

Ajuns în faţa uşii intră fără să mai bată.

— Mai poţi, mai poţi, bătrîne? întrebă el, iar Pan Woitysz îi răspunse morocănos :

— Eh!... Mi se pare c-o să mai ţin pămîntului umbră o vreme...

— Necazuri ?

— Şi necazuri! Dar acum cel puţin am la ce mă uita. Uite-o, în trei zile a crescut cît în toată săptăinîna trecută.

— N-avea grijă, nu pentru tine creşte.

— Prost! răspunse Woitysz supărat de răspunsul primit. Ăştia-s numai buni de ciorbă... I-am împuns de cîtcva ori şi aşa s-au speriat că nici nu se mai uită la rimă... Mîine o să-mi cumpere Ira alţii...

Pan Didic se uită la peştii din borcan, băgă mîna în apă şi prinse unul, îi cercetă buza de sus, apoP îl aruncă înapoi stropind în jur:

— Asta nu se mai dă la cîrlig nici să-l tai. Se vede că i-a fost foame şi prima muşcătură nu i-a folosit... Are buza ferfeniţă.

Woitysz se aplecă atent peste acvariu, apoi îşi împinse fotoliul pînă în faţa oglinzii. Pan Didic se aşează pe scaunul de alături.

— Zi-i rapid, Pane Woitysz... Munculiţă c caldă, aşteaptă...

— Cătinel, vecine... Rămînc timp destul şi pentru altele... Dacă ai face sicrie în loc de leagăne tot aşa le-ai grăbi?

— Am un frate la Lublin. Ăla-i' coşciugar. E zor destul şi pe capul lui, dar tot eu am mai mult de lucru... Acum, după război, mor mai puţini oameni şi se nasc mult mai mul ţi decît mor...

116

In|epcnit în fotoliul cu roate, Pan Woitysz săpuni faţa clientului şi ascuţi briciul în tăcere, frămîntat de un gînd neînţeles.

—Zici că ai un frate la Lublin?... Doi ani înainte de război cît am locuit acolo nici n-am băgat în scamă existenţa vreunui coşciugar în Lublin. Dar atunci eram şi cu tînăr, gîndurilc şi preocupările n-aveau de lucru cu moartea... Dar spune-mi, n-ai aflat nimic?

—Ce să aflu?

Pan Woitysz îi arătă cu briciul spre fereastră.

—Ascultă : Eu sînt ,,iniţiativă particulară”. O să-mi ridice mie statul casă? Ce să mai mă interesez?

— Da, dar se lichidează...

— Ce se lichidează ?

— Toate ruinele de aici!

— Fugi, că sînt prea multe!

— Dar în alte părţi? Mi-a spus baba că în locul ghetoului a apărut un întreg oraş nou... Şi că e aşezat pe nişte coline, mai înalte decît restul Varşoviei, după cît de înalte au fost grămezile de ruine... Tare aş vrea să văd şi eu. O fi adevărat ?

— Este, să vezi şi să nu crezi!

— Păi atunci, le-a venit rîndul şi ăstora, alor ,,noastre".
— Le-o fi venit. Eu unul nu-mi fac griji.
— Parcă ai fi ăla, pletos... Aşa vorbeşti acum.
— Care pletos?
— Poetul. Zicea că pleacă în lună cu una Gioconda...
— Cînd, Pane Woitysz ?
— Alaltăieri !
— Serios? Şi încă n-ai aflat?
— De unde, de la canari?
— Intr-adevăr, nu ştii nimic?
— Ce să ştiu, Pane, spune-mi odată ?
— Despre poet!
— A plecat?
— A plecat acolo de unde nu se mai întoarce nimeni.

117

Pan Woitysz sc opri cu briciul în aer. Privea fix în ochii clientului său din oglinda. Pe faţa acestuia, pe jumătate acoperită de săpun, sc strîmba un zîinbet :

— Zău nu-mi vine să cred că nu ai auzit încă. A murit, săracii ! Era el scrîntit, dar nu supăra pe nimeni... A murit ieri dimineaţă, aşa, pe neaşteptate, înghesuit la coadă, după peşte.

Pan Woitysz primi vestea ca pe un trăsnet din senin. Cîtcva minute nu scoase nici un cuvînt. Ii venea să rîdă şi să plîngă în acelaşi timp. 0 tristeţe adîncă îl cuprinse şi, într-un tîrziu, sc trezi că îşi rosteşte cu glas tare gîndurile :

— S-a dus, vasăzică. Atîl cît a trăit a făcut umbră degeaba şi abia cînd |icneala lui i-a adus o bucurie, s-a vîrît la înghesuială!... Ce ţi-e şi omul!... Trăieşte, sc zbate, aleargă, pînă îi sună ceasul... Uite şi noi amîn- doi... Ne ciondănim pentru fotoliul ăla de răchită pe care mi l-ai promis de un an întreg... vii aici şi te rad prost că nu mă pot scula, cînd te-ai putea duce la oricare frizerie cu chiuvetă şi halate albe... Şi ce sîn- tem noi ? Nişte gîngănii, nişte fărîmituri de viaţă, nişte firişoare de praf. În comparai ie cu universul, cu lumea aceasta colosală de aştrii şi planete, ce sîntem noi?... Asta-i, Pane Didic : firişoare de praf.

— Hap-ciu! strănută sonor Pan Didic.

— Să-ţi fie de bine, Pane... Lumea e uriaşă, deasupra noastră trăiesc alte lumi, se nasc şi mor sori care au luminat şi au încălzit mii de pămînturi.

— Hap-ciu! mai strănută o dată Pan Didic împrăştiind în jur spumă de săpun.

— încă o dată să-ţi fie de bine, Pane... Iar noi, firi- .şoarcle astea, cutezăm să ne măsurăm cu nemăsuratul şi să cuprindem necuprinsul... Ce searbădă c viaţa firi- şorului pe lîngă...

Gîdilat cu pensula cu săpun, Pan Didic strănută încă o dată.

— De trei ori. Pane !... zic pe lîngă nesfîrşirea asta de univers, pe lîngă coloşii de aştrii, pe lîngă lunele, sorii, planetele care...

118

— Hapciu!

— De patru ori !... Să-ţi fie de bine şi mai na, de opt sâ fie ca să ai arvună... Eu vorbesc de lucruri mari şi el strănută... Firişorul tot firişor rămînc...

— Eh, Pane Woitysz, eu n-am vreme să mă gîndesc la savantlîcuri de astea. împletesc, cobor pe Vistula la tăiatul răchitei, o pun la uscat, o curăţ, o lustruiesc, ies cu pătuţele la bazare, am şase guri de hrănit şi o casă de ridicat pentru a ieşi din ruine, înainte de a-mi face frate-miu sicriul. Ce firişoare de praf, ce aştrii, bre ?

Pan Woitysz se posomori. 0 vreme nu se mai auzi decît pîrîitul bărbii sub lama briciului şi sfada canarilor din colivii. Spre sfîrşit, parcă smuls dintr-o nouă frămîntare, Pan Woitysz zise :

— Dumneata ai un rost, l-ai avut întotdeauna, dar cu? înţelegi, Pane Didic ? Eu am trăit ca un castan sălbatic... În tinereţe am crescut înalt, puternic, am făcut flori frumoase şi o mulţime de castane ! Poame sălbatice... Ptiu! Cui i-au trebuit oare castanele mele?

— Ei lasă, lasă...

— Nu, nu poţi înţelege... Viaţa ta a fost croită altfel, după alt calapod... Fiecare cu soarta lui... şi soarta aşa e : cu unul mumă, cu altul ciumă... Castane! Cui i-au trebuit astfel de

roade? Copacul, frunza lată, florile ca nişte ciorchini... Dar roadelor le-au dat trecătorii cu piciorul. Şi n-a mai rămas decît umbra. Ştii ce înseamnă o viaţă care nu lasă lumii decît o umbră ?... Războiul a luat cu el totul!... Ea mai mi-a rămas – şi Pan Woitysz arătă cu briciul spre manechinul cu priviri dezolate. Ea, şi... castanul.

Parcă înţelegînd toate acestea, femeia de ceară privea trist la obrazul curat al împletitorului.

Woitysz strînse băşica roşie de cauciuc şi pe ţevuţa subţire ţîşni aburul parfumat. Pan Didic închise ochii şi, o clipă, chipul lui luă asemănarea lui Leszck copilul, atunci cînd în faţa acestuia şuiera la fel pulvcrizato- rul. Dar cînd deschise ochii, în locul luminiţelor clare

Încadrate in gene lungi, apărură două pupile verzi, spălăcite, prinse într-uu ţesut de vinişoare roşii.

Se sculă.

— Ştii ce? Cred că luni o să-ţi aduc fotoliul... Ţine-te bine.

— Mi-l faci? Zău, spune-mi, chiar mi-l aduci?... Ce bine !... Fotoliul de răchită scirţîie şi n-o să mai fiu aşa de singur...

X

Pan Woitysz îşi împinse căruciorul spre fereastră. Se uită îndelung la cei ce forfoteau în jurul construcţiei de afară încercînd să descopere cu ce anume se îndeletnicea fiecare muncitor din jurul casei care creştea în mijlocul ruinelor. Acolo era un furnicar neîntrerupt în care chipurile oamenilor se confundau estompate de distanţă. Doar pe cîţiva zidari Pan Woitysz îi recunoştea după îmbrăcăminte şi, mai ales, după gesturile cu care aşezau acolo sus, proiectaţi pe cer, rîndurile de cărămizi. încolo, omul de la betonieră, mare, vînjos, parcă el însuşi îndesat cu beton, apoi şoferul basculantei mereu arţăgos, mecanicul de pe macara cu care toţi vorbeau doar cu mîinile, şi un om cu cămaşă roşcată, descheiată la piept, blond, energic, pe care toţi îl ascultau ca pe un comandant. În mintea lui Pan Woitysz. acesta trebuia să fie inginerul construcţiei. 11 urmărea fără încetare şi cînd omul în cămaşă roşcată se depărta de construcţie şi se apropia de ruina lui Pan Woitysz acesta tremura, îmbătat de emoţia pe care i-o dădea gîndul că acum, acum, inginerul ra urca pînă la el şi îl va putea întreba... Dar omul nu intra niciodată în casa ruinată. Nici chiar acum cînd, văzîndu-l atît de aproape, parcă şi canarii au amuţit în coliviile lor, iar peştii din acvarium simţind şi ci emoţia lui Pan Woitysz au început să plescăie cu cozile suprafaţa apei. Dar inginerul reveni în mijlocul oamenilor lui, iar Pan Woitysz, arun- cînd o privire spre manechinul cu coafura savantă, văzu o faţă şi mai dezolată şi mai plină de resemnare. Rămase aşa îndelung, nici el nu putea spune cît anume,

cu privirile fixate lu ochii chipului de ceara, cu pledul alunecat de pe genunchii vlăguiji, cu mîinile bătriue, uscate, căzute fără viaţă. În minte, cuvintele lui Didic i se amestecau cu halucinaţiile poetului existenţialist, ori cu scîrţiitul fotoliului de răchită pe care încă nu-l avea, dar pe care îl simţea confundat cu fiinţa lui, moale, proaspăt şi cu miros de luncă verde. Nici nu îşi dădu seama cind lingă el apăru rîzînd, cu ochii sclipitori de energie, inginerul cu cămaşa roşcată.

— Dobry Dzicn, Pane Woitysz ! strigă el de cum îşi făcu apariţia.

Pan Woitysz se fistîcise însă cu totul. De emoţie nici n-a putut să răspundă la bineţe, se simţea încurcat, atît de încurcat încit uită că este imobilizat în scaunul său cu roate şi chiar puse un picior pe podea să se scoale. Şi dacă inginerul nu i-ar fi făcut un gest mustrător şi în acelaşi timp liniştitor, poate s-ar fi ridicat şi ar fi pornit în întîmpinarea lui. Dar omul atît de îndelung aşteptat s-a apropiat de el şi i-a apăsat uşor umărul cu palma :

— Nu, nu te deranja, Pane Woitysz, eu am intrat doar pentru o clipă să mă faci frumos. Zi-i repede, că am multă treabă.

Pan Woitysz şi-a luat repede foarfecele, şi-a pus pieptenul după ureche, şi-a aşezat mai la îndemînă maşina veche de tuns, maşina aceea cu nichelul jupuit, pe alocuri ruginită, unsă din belşug cu gaz. Nici nu şi-a dat scama cînd a început să-i vorbească inginerului despre fotoliul promis de Didic, despre moartea poetului care voia să evadeze de pe pămînt, despre peştii lui şi despre canarii din colivii. îşi dădea seama că ar fi trebuit să vorbească despre cu totul altceva, să-l întrebe pe inginer despre casa nouă, să-i spună ce se petrece cu el de cînd acolo, între ruinele rămase parcă pentru veşnicie uitate la marginea oraşului, a apărut

şantierul de construcţii. Dar ori cum întorcea vorba tot despre altceva îi vorbea, iar inginerul zîmbea privindu-sc în oglinda cu argintul parcă muşcat de pelagră, tot întrcbîndu-l cine e Didic şi cum anume a vrut poetul să evadeze.

121

— A vrut s-o ia pe una, Gioconda, cu el, acolo, unde n-ajung nici păsările cerului... zicea ca să aibă părul ca noaptea şi surîsul Madonei...

— Şi ce să facă cu ea acolo ?

— Ei, ce să facă ?!... zicea că să ia foc... şi să le cadă cenuşa pe alte stele... La spate cum vreţi părul ?... Mai scăzut, mai bogat? ...Aşa zicea, că dacă o găseşte pe aia, pe Gioconda, pleacă cu ca...

— Poli să iei puţin mai scăzut... Mi se pare că te mişti tot mai greu, nu-i .aşa ? De cînd te chinui în halul ăsta?

— Din 1944... Din timpul răscoalei. M-a îngropat un obuz şi după trei zile, cînd au dat ai noştri de mine, picioarele nu mai erau ale mele... O duceam aşa, liniştit, aş zice chiar resemnat, dacă nu apăreaţi cu aia...

— Cu ce anume?

— Păi, cum să vă spun?... Cu casa...

— A, da, cu casa... Vor răsări multe case aici... Un cartier întreg... Eşti gata ?

— Gata! Să vă fie de bine...

— Cît mă costă ?

— Pentru dumneavoastră nimic... Bucuria asta... n-aş fi crezut că o să mai am| parte de ea...

— Bine, o să facem la urmă socoteala rotundă.

Din uşă, inginerul s-a întors spre Woitysz :

— Uitasem să-ţi spun : am pus să se facă la intrarea din fund un prag cu marginile rotunjite, să poţi intra singur cu căruţul.

— Cum?... Ce anume?... Cine să aibă marginile rotunjite?

— Pragul! în casa nouă.

— Pragul?

— Da. Crezi că vei avea tot timpul pe cineva care să te ajute să-ţi salţi căruţul cînd vei veni de la plimbare?... Ori ceea ce facem acum* nu e şi pentru tine?!

Adormiseră, în coliviile lor, pînă şi canarii.

COMORILE CRACOVIEI

La fiecare amiază, toate posturile de radio poloneze transmit acelaşi program : „Hcinalul Cracoviei”. În receptor se aud mai întîi cinci paşi cadenţaţi răsunînd după toate aparenţele în podeaua unei încăperi goale, şi imediat după aceea scrîşnctul unei uşi sau poate al unei ferestre cu balamalele ruginile, deschisă brusc de o mînă imaginară. Apoi pîlnia receptoarelor vibrează de strigătul unei trompete care răsună ca o arhaică chemare la luptă, ceva prea melodios pentru un semnal de bătălie, prea trist pentru anunţarea unei victorii, prea nostalgic pentru un simplu orologiu de amiază. Melodia creşte, trompeta îşi înalţă spre slăvi strigătul său ciudat, împletindu-şi în văzduh cîntecul straniu ca o apariţie din vremuri de mult apuse. Pe cel ncavizat, semnalul acesta îl opreşte în loo şi îl face să-şi ciulească urechile. E parcă anunţarea unui spectacol rar sau, dacă e vorba numai de transmiterea orei exacte, sfidarea tuturor sunetelor electronice, care la toate posturile de radio de pe pămînt punctează prin două ţiuituri lungi de cîto o secundă şi una scurtă de o singură terţă amăgi- toarca oră exactă, imposibil de surprins în formă statică oricît de electronice ar fi maşinile puse să fixeze un punct exact în nestăvilita scurgere a vremii. Trompeta cracoviană trezeşte, cheamă, cere, spune un lucru uitat ca un cîntec prea vechi pentru timpurile noastre electronice, apoi deodată se frînge, sunetul ei moare într-un

123

vaiet jalnic ca un strigăt de ajutor, ca ţipatul unui înjunghiat, ca suspinul unui om ce se stinge. Tăcere. Din nou cinci paşi în aceeaşi cadenţa, din nou scrîşnctul unei ferestre cu balamalele ruginite şi trompeta învie parca mai puternica, parca mai triumfătoare, mai melodioasa şi mai nostalgica decît înainte. Aştepţi cu respiraţia tăiată momentul în care melodia se va frînge şi eşti sigur ca de data aceasta trompetistul îşi va cumpătă suflarea pentru ca ea să-i ajungă pînâ la capătul straniului său cîntec. Dar din nou chemarea va muri în vaietul sAu sfîşietor. Din nou cinci paşi, altă fereastră, alta trompeta... De patru ori răsună

acest straniu semnal slobozit de suflarea unui om viu, fără îndoială de un om şi nu de o maşinărie, cAci o ureche atentă poate deosebi de fiecare dată alte modulaţii în cîntecul trompetei cracoviene.

De unde vine, cine o cîntă şi de ce se frînge atît de neaşteptat această melodie ? Staţiile de radio nu explică nimic. A doua zi, exact la aceeaşi oră toate antenele de radioemisie din Polonia vor trimite din nou în eter paşii omului necunoscut, scrîşnetul ferestrei cu balamale ruginite şi chemarea trompetei care, ceas de ceas, moare în acelaşi chip.

De şase sute de ani, „heinalul" cracovian anunţă trecerea timpului. O singură dată în ultima sută de ani trompeta a tăcut şi poate nu în cel mai potrivit moment. Era prin 1920, imediat după sfîrşitul celui de al doilea război mondial cînd la Cracovia a sosit împreună cu toată suita sa mareşalul Foch, şeful armatelor aliate. De la banchetul tradiţional, cu cîteva minute înainte de miezul nopţii, mareşalul a ţinut să iasă în piaţa veche a Cracoviei şi să asculte hcinalul din tumul catedralei Sfînta Maria. Şi s-a oprit la picioarele turnului înconjurat de o sumedenie de demnitari, în pustietatea pieţii adormite. Au aşteptat cu gîturile întinse spre înălţimi să se deschidă ferestruica din turn şi la lumina lunii să sclipească viu aurul trompetei care să reverse peste oraşul adormit chemarea de miezul nopţii. Dar nu s-a

revărsat nimic, n-a strălucit nici o trompeta şi ferestruica a ramas închisa.

Orologiile altor turnuri au bătut unul cîte unul ora, clopotele şi-au consumat dangătul înfiorat de clipa sacră a miezului nopţii, oaspeţii şi-au privit îndelung ceasurile, dar turnul mare al catedralei a rămas solitar şi taciturn.

Şi s-a abătut iadul pe capul nenorocitului de trompetist care, cel dinţii din evul mediu pînă atunci, aţipise la postul său şi n-a mai cîntat hcinalul spre ghinionul Poloniei burgheze, dar, orice s-ar spune, nu spre primul ei ghinion.

Şi a mai tăcut o dată trompeta. În 1939 excelenţa sa gaulcitcrul Guvernămînlului General, cum supranumiseră fasciştii Polonia cotropită, Herr Frank, căruia îi plăcea să i se zică în intimitate „Sire" şi care pe banca acuzaţilor la procesul din Nürnberg a jurat că n-a auzit în viaţa lui de Auschwitz şi Maidanck, şi-a ales Cracovia drept reşedinţă oficială. La prima sa „augustă" plimbare prin piaţa medievală a Cracoviei a fost surprins de hcinalul din turnul catedralei.

— Was ist das ?[1] a întrebat el înălţîndu-şi o mănuşă albă – n-a purtat niciodată mănuşi de altă culoare – spre vîrful turnului.

— Obiceiul localnicilor, Sire, face aşa din oră în oră, de vreo şase sute de ani încoace...

— Aber das ist cine Barbarei meine Herrn ! [2]

Şi hcinalul a trebuit să tacă pînă în ianuarie 1945 cînd katiuşelc sovietice l-au făcut pe „excelenţa sa[1]' să-şi adune în grabă catrafusele şi, turbînd de furie că n-a putut da foc Cracoviei care astfel îi scăpa din mînă fără să fi primit din plin o lecţie de adevărată „cultură" fascistă, să fugă dincolo de Oder în Schöne Vaterland[3].

Şi hcinalul a răsunat din nou.

Bale primul clopot al orei de amiază. Din piaţa înfiorată de vibraţia dangătului solemn se ridică într-un

[1] **Cc-i asta ?**

[2] **Dar asta-i o barbarie, domnii mei !**

[3] **Frumoasa patrie.**

filfîit agitai, ca la auzul unei canonade, sloiul de po- rumbei care, dc fiecare data, alita timp cit bat clopotele şi sună heinalul, se roiesc deasupra monumentului lui Mickicwicz, înălţat aici. După ultima bătaie a clopotului, ferestruica din turn se deschide – îi auziţi scrîşnctul ? – şi în cadrul ei apare o scinlcic. E strălucirea arămii prin gura căreia se revarsă glasul trompetei vrăjite... La o fereastră, apoi cinci paşi spre fereastra dc apus, şi din nou scrişnclul balamalelor vechi, alţi cinci paşi, altă fereastră spre alte zări şi iarăşi melodia aceea stranie, prea melodioasă pentru a fi semnal dc bătălie, prea tristă pentru anunţarea unei victorii, prea nostalgică pentru un simplu orologiu... De fiecare dată, în acelaşi punct, la penultimul tact, sunetul moare in acel vaiet jalnic, ca un strigăt de ajutor, ca ţipătul unui înjunghiat, ca suspinul unui om ce se stinge.

Ştiu, mă veţi întreba dc ce heinalul cracovian se întrerupe de fiecare dală în acelaşi loc, tcrminîndu-sc astfel înainte de sfîrşit?

Legenda spune că straja din turn era pusă să dea alarma atunci cînd din înălţimile ci vedea că oraşul c ameninţat dc vreo primejdie. Şi că, odată, cînd Cracovia a fost călcată dc tătari, un arcaş duşman ajuns pînă la poalele turnului a ţintit în cel ce trezea oraşul şi i-a înfipt o săgeată în gît, exact în acest moment al cîntecului. De atunci melodia se întrerupe întotdeauna în acelaşi loc, de parcă din clipa naşterii legendei, în turnul catedralei nu şi-ar face serviciul unul din cei patru trompctişli-pompicri, trecuţi cu nume şi pronume în statul de salarii al Sfatului Popular Orăşenesc al Cracoviei, ci fantoma slrajei medievale cu săgeata în gît...

Porumbeii care acoperă cu norul lor fîlfîitor la fiecare dangăt de clopot piaţa Cracoviei, îşi au şi ci legenda lor. Se spune că demult, cînd Polonia era hăcuită şi împărţită între marii împăraţi ai Europei, un viteaz bătrîn s-a gîndit să plece şi să răscumpere libertatea ţării sale. zYvca însă nevoie de bani mulţi căci pe atunci libertatea nu se putea cumpăra decîl cu mulţi saci de aur răsună

126

tor şi, cum viteazul nostru era sărac, s-a dus la o vrăjitoare, ca orice viteaz din orice poveste, să-l sfătuiască ce să facă. Iar aceasta i-ar fi spus că va avea orici^i bani doreşte dacă ii va convinge pe orăşeni să so transforme în porumbei pînă la întoarcerea lui. Cracovienii îndrăgeau mai mult libertatea decît chipul omenesc şi au primit tîrgul. Vrăjitoarea i-a prefăcut în porumbei şi i-a spus viteazului să se ducă în piaţă, căci aceştia îi vor arăta de unde să-şi ia aurul. $i cînd a ajuns viteazul sub turnul catedralei, l-a înconjurat stolul de porumbei cenuşii, ca un uriaş nor fîlfîitor, stîrnind în văzduh o adevărată furtună. I s-au rotit deasupra capului, l-au ademenit sub zidul turnului cel marc şi izbind cu aripile în pereţi au început să cojească tencuiala de var şi nisip care, căzînd la pămînt, se prefăcea îndată în aur. Şi-a adunat viteazul cît aur a vrut, a umplut sacii, i-a încărcat în căruţă şi a pornit să răscumpere libertatea ţării. Dar drumul era lung şi călătorul singur, or c ştiut că la drum lung şi la singurătate tristă trebuiesc bani nuilţi, nu şagă. Şi viteazul nostru tot căutînd să-şi alunge singurătatea prin veselele hanuri de pe drumurile Europei a risipit toţi banii şi nu s-a mai întors acasă.

De atunci porumbeii Cracoviei aşteaptă întoarcerea celui ce le va reda chipul omenesc şi nu e de loc de mirare că, oprindu-te în piaţa medievală şi făcîndu-le cu mîna, să fii înconjurat de un stol rotitor, aureolă fermecătoare de păsări care te privesc curioase căutînd să vadă dacă nu eşti chiar tu cel aşteptat de sute de ani.

A ridicat mîna şi Herr Frank, dar porumbeii Cracoviei nu s-au rotit deasupra augustului său cap cu cap de mort pe chipiu, căci nu mai puteau fi curioşi să vadă dacă nu cumva el ar fi cel aşteptat, pentru simplul motiv că fuseseră de mult mîncaţi de către orăşenii cărora Ilerr gaulciter le adusese mizeria, foametea, ghcttourile şi lagărele morţii.

La douăzeci de ani după triumfala intrare a gau-]citer-ului Frank în Cracovia şi la cincisprezece ani după

127

ruşinoasa sa izgonire din Castelul Wawel al foştilor regi Jagelloni, ghidul vechiului muzeu cracovian mi-a spus :

— Eh, pane !... Altfel ţi s-ar fi părut Wawclul nostru dacă ţi-aş fi putut arăta acum adevăratele lui comori!

— Şi de ce nu mi le arătaţi ?

— Sînt hăt, departe, tocmai în Canada, ţinute sul) oboroc în lăzi de fier, prin beciuri adînci, ferite de văzul ochiului...

— Cum dc-au ajuns acolo ?

— Păi nu ştii? Cînd vine ciuma, porumbi*! i zboară* pe alte meleaguri... că astea nu-s păsări de hoit...

Fascismul n-a declarat război numai omului, ci şi celui mai sublim produs al minţii omeneşti – arta. Expresia goebbelsiană : „Cînd aud cuvîntul cultură îmi vine să scot pistolul” a devenit sinonimă cu un proverb al eticii fasciste. Din faţa invaziei hitleristc arta se retrăgea departe, în spatele fronturilor, la loc sigur, pentru ca cizma „tibcrmenschenilor” [1] să n-o calce. Se retrăgeau operele din muzee, statuile îşi acopereau feţele sub platoşa sacilor de nisip, marile colecţii de artă intrau în lăzi plumbuite şi porneau în peregrinări pe itincrarii necunoscute. Cînd vreunele din ele încăpeau pe mîinilc fasciştilor, după ce erau profanate, dacă nu căptuşeau colecţiile demnitarilor, încingeau focurile autodafeurilor din

pieţe. Goebbels îşi acoperise pereţii interioarelor sale cu capodoperele .muzeelor jefuite, Hitler acorda crucea de fier cu spade şi rubine pentru orice piesă de artă expediată pe adresa cartierului său general, iar de- portaţilor în lagărele morţii li se recomanda, dacă au opere de artă, să le ia cu ei pentru marea selecţie de pe rampele de descărcare din pragul crematoriilor. Soldaţii Wermachtului fascist profanau casa lui Ceaikovski, făceau cazarme la lasnaia Poliana, topeau bronzul monumentului lui Chopin sau jupuiau de pe pereţii Pctcr-hofului ştucatura policromă, îndesîndu-şi cu ea raniţele în speranţa că îi vor putea extrage stratul subţire do aur.

[1] Supraoameni.

Interior din castelul — muzeudin Wawel

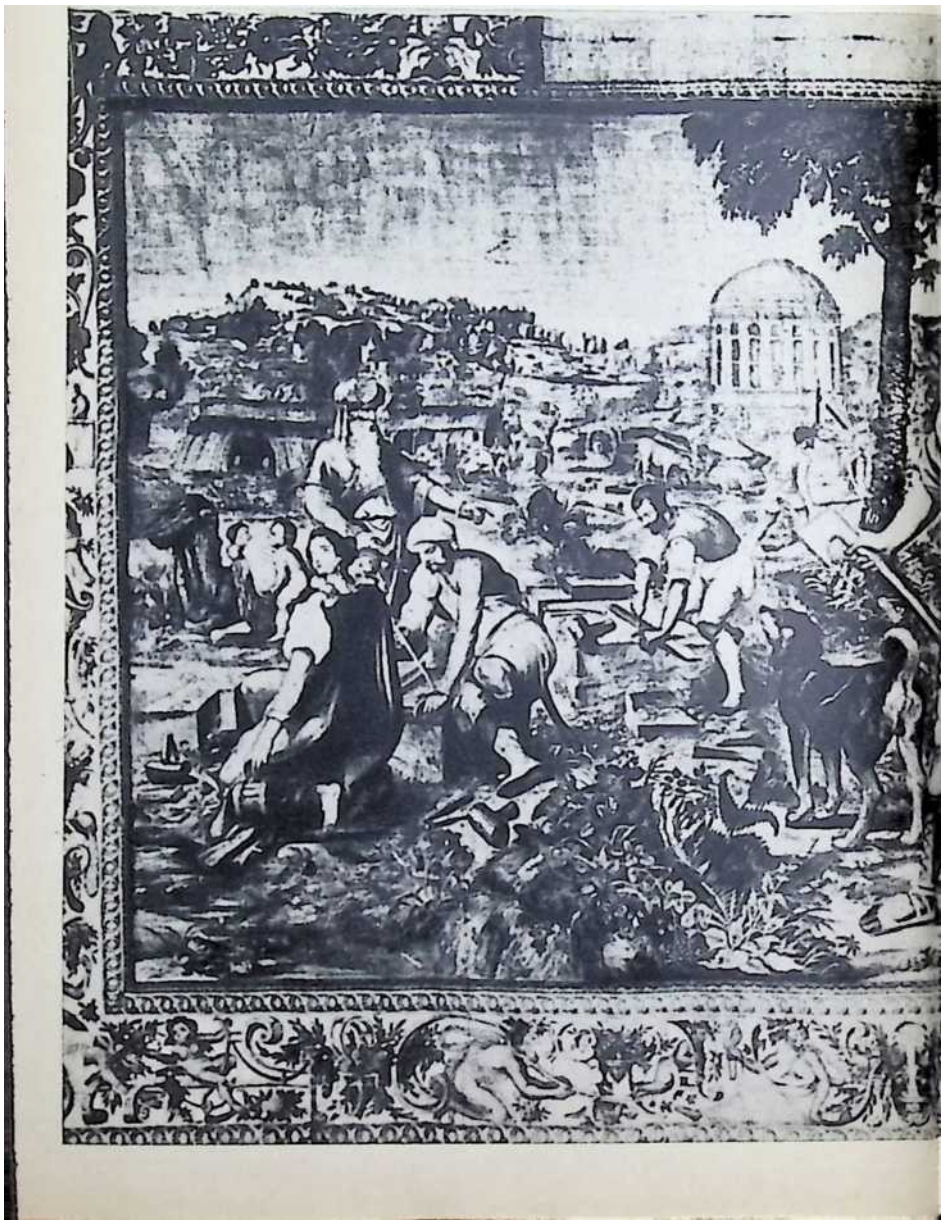

Arras din seria „Construirea turnului Babel”, secolul XV.

Despachetarea arrasurilor Întoarse din Canada

Şi ca în faţa pîrjolului, arta trebuia dusă la loc sigur. So apropia ciuma şi porumbeii trebuiau să zboare. Altfel împărtăşeau soarta catedralelor din Gdansk, a muzeelor flamande din Anvers şi Liège, a Kresciatikului din Kiev sau a palatelor din Ţarskoe Selo.

în 1939, cînd fiara fascistă răcnea stropşind venin la graniţele Poloniei, comorile Wawelului au fost împachetat© şi transportate la loc sigur.

Tot ce îşi arborase pe pereţi ca decor pentru cea <lc a treia sa nuntă petrecută cîndva, prin anii 1550, regele Zygmund August – ultimul Jagcllon – cu Ecaterina Mantua din casa Habsburgilor, lua drumul lăzilor de fier şi al lacătelor grele, ferecate. Era vorba de salvarea unui tezaur colosal al cărui preţ artistic nu se putea estima, deşi cîţiva preţuitori de specialitate de peste ocean îl evaluase la aproximativ 60 de milioane de dolari. La vederea acestor comori, ochii genera (iilor care au trăit de-a lungul a cinci sute de ani, se umpleau de strălucirea aceleiaşi admiraţii ce a îneîntat inima regelui polonez din noaptea cînd, pentru a tneia oară, oficial, smulgea florile de lămîiţc. Se vede treaba câ regina fusese deosebit de frumoasă de nu s-a temut ca la nunta ci ochii privitorilor să admire mai mult fabulosul decor din rare obiecte de artă, decîl strălucirea tinereţii sale.

Erau 350 de arrasuri, cea mai mare colecţie de acest gen din lume, în vremea aceea goblenuri lucrate la Arras, în Franţa, splendide ţesături decorative din fir de lînă colorată, de mătase, de aur şi argint cusute pe canava suri grele, ele înşilc adevărate opere de artă.

Din 1596 Polonia a devenit proprietar exclusiv al colecţiei de arrasuri, acestea fiind date cu straşnică pază sub ocrotirea Seimului şi sub directa veghe a vistiernicii: lui coroanei. Fără consimţământul lui nici chiar regele nu se putea folosi de aceste arrasuri. Odată, la vreme de restrişte pentru vistieria statului, în vremea războaie lor cu Suedia, cînd Jan Kazimierz a amanetat arrasurile unui neguţător bogat din Gdansk, o adevărată furtună a cutremurat

Seimul. De atunci tezaurul acesta de artă.

9 – Păşirea fenlx

129

declarat proprietate de stat, a fost dat cu o prudenţă şi mai marc pe mîna monarhilor. Ultima dată arrasurilc au fost expuse spre a da strălucire festivităţilor de încoronare a regelui Stanislav August, în anul 1764. încăpute din nou pe mîinile regilor, arrasurile s-au tot împuţinat, pînă cînd, în 1795, după cea de a treia împărţire a Poloniei, rechini mai mari şi le-au disputat intre ei. Cărate în Rusia ţaristă ele au fost puse să împodobească palatele ţarilor de la Gatcin şi Palatul de Iarnă din Petersburg.

0 sulă douăzeci de ani comoara aceasta a peregrinat prin castelele ţarilor ruşi. În 1921, tînăra putere sovietică, la directa indicaţie a lui Lenin, a restituit comoara de arrasuri poporului polonez. Colecţia pe care schimbul generaţiilor aproape că o dase uitării a ajuns din nou la Wawcl şi a fost expusă în sălile castelului- muzeu unde, tot timpul dintre cele două războaie mondiale, a slîrnit admiraţie prin strălucirea şi prin neobişnuita ei valoare artistică. Ea ajunsese să fie considerată una din cele patru mari colecţii mondiale de acest gen. Numai muzeele din Viena, Madrid şi Uniunea Sovietică se mai puteau făli cu astfel de podoabe.

$i totuşi, din viitoarea istoriei nu scăpaseră decît 130 de bucăţi din splendida colecţie de 350 arrasuri ale regelui Zygmund August. între cele salvate se aflau cîteva ţesături executate de maestrul Michel Coxncn (1499—1592) supranumit de contemporanii săi Rafael flamandul. Scene biblice, povestea potopului şi a lui Noe, legenda turnului Babei, tablouri de vînătoare, imaginile unor animale exotice, motive ornamentale şi flori, acestea erau subiectele tratate în goblenurile renaşterii din Arras, a căror ţesătură se vindea atunci pe greutatea egală în aur. Intre ele, piese unice semnate de Van Tiegcn, de Nicolas Logniers şi de renumitul artist Pasquier Grenier.

În 1939 aceste arrasuri împreună cu alte obiecte de mare artă, picturi, obiecte de cult, steme şi coroane regale, armuri medievale, numeroase vestigii legate de amintirea unor evenimente istorice importante pentru

130

cultura poporului polonez au fost ferecate şi depuse la loc sigur. Se apropia ciuma cea mai neagră din istoria lumii şi valorile geniului omenesc trebuiau salvate.

La 18 zile de la invazia fascistă în Polonia tezaurul de la Wawel a trecut graniţa Poloniei spre Romînia prin punctul Kuty.

Cînd Frank a ajuns la Wawel, unde s-a instalat cu fastul unui rege, n-a mai găsit operele de artă pe care căpeteniile de la Berlin şi le disputaseră deja, anticipat, ca pe blana ursului din pădure. Ceea ce n-a reuşit să captureze Frank, neîncoronatul rege al Poloniei cotropite, trebuia să-i pice în gheare lui Hcrr Fabritius, lóstul amabasador al Germaniei liitlcriste la Bucureşti. Demnitarii profascişti ai Romîniei burgheze s-au declarat gata să înfăptuiască ordinul Berlinului, gîndind poate că de la ospăţul zeilor crucii încîrligate le pică şi lor o ciozvîrtă. Dar acţiunile lor n-au dat rezultate. Duse din loc în loc, transportate în adîncul nop[ii prin Bucureşti, comorile Wawclului au ajuns la Constanţa şi, de acolo, îmbarcate pe vasul „Ardealul”, au poposit, după mai bine de o lună şi jumătate de peregrinări, la Marsilia. De aici, lăzile plumbuite au fost duse cu trenul la Aubusson şi depozitate vreme de şase luni în magaziile întreprinderii Brequenil. Cînd linia Maginot cădea în sfărîmături sub şenilele ,,Tigcr”-ilor fascişti, comorile Wawclului ieşeau din Franţa prin Bordeaux, spre ţărmurile Angliei. Ajuns pe malurile Tamisci. tezaurul cracovian poposea sub un cer brăzdat zi şi noapte de slukassurile cu cruce încîrligată, semnul ciumei hitleriste. Şi porumbeii din nou au trebuit să zboare. De astă dată pe bordul vasului „Báthory” care, traversînd oceanul într-un convoi puternic, a ancorat la 13 iulie 1940 în portul Halifax. De aici prin Montreal lăzile cu comorile din Wawel au fost depuse la Ottawa, capitala Canadei.

Şi totuşi, acesta n-a fost decît începutul odiseei comorilor scoase din Wawel. Au trecut anii, fiara fascistă a fost zdrobită în propriul ci birlog, Polonia s-a ridicat din ruine mai demnă şi mai puternică decit oricîud.

9*

131

Wawclul şi-a redeschis porţile pentru iubitorii de artă şi de istorie, dar comorile sale n-au mai putut face calea întoarsă. Celebrul altar al lui Wit Stwosz, cu care Herr gauleiter Frank a

trebuit să se consoleze în lipsa tezaurului din Wawel şi pe care l-a expediat pe adresa personală a Führerului, a fost descoperit în 1946 în beciurile castelului din Nürnberg şi restituit Poloniei, în schimb comorile Wawelului, a căror adresă era binecunoscută întregii lumi, întîrziau să se mai întoarcă.

Parcă intrase în pămînt – şi într-adevăr. vreme de cîţiva ani, tezaurul acesta a fost ascuns în beciurile a două mănăstiri din Canada şi în seifurile băncii Montreal din Ottava – nimeni nu vroia să denunţe locul comorilor vehement reclamate de singurul lor stăpîn – poporul polonez.

La începutul anului 1945, guvernul burghez fugar al Poloniei, stabilit ,.în emigraţie" la Londra, a hotărît prin ,,ambasadorul" său în Canada Pan W. Babinski să împiedice întoarcerea comorilor din Wawcl la locul lor de baştină, preferind să le împartă în cîteva depozite tainice, ascunse sub numele unor persoane particulare. în felul acesta guvernul „palrioţilor" transfugi, în cîrdăşie cu cîţiva potentaţi canadieni, au hotărît să dispună cum vor crede ei de cuviinţă de comorile Wawc- lului. Şi ceea ce poporul reuşise să salveze de pe masa de pradă a fasciştilor acum era împărţit, deocamdată titular, între miniştrii burghezi ai Poloniei transfuge. Pan Babinski a devenit stăpînul tezaurului de care putea dispune după cum îl tăia capul. Nici că se putea să-i pice pe cap unui ministru „patrrrriot" o pleaşcă mai bună. Doar nu slăbea poporul dacă el se înfrupta din lucrurile ce aparţinuseră cîndva unor păcătoşi de regi care-şi trăiseră prea huzuritul trai şi îşi mîncaseră istoricul mălai.

în clipa cînd Legaţia polonă la Ottawa identificase ascunzătorile comorii răpite şi puse să mucegăiască prin beciurile mănăstirilor, tezaurul a dispărut. S-a stabilit atunci că o parte din obiecte a fost transportată în mănăstirea Hotel Dieu din Quebec. Cînd şi urma

aceasta a fost depistată şi cînd Legaţia polonă sc pregătea să preia obiectele păstrate acolo, prea sfînla stareţă a mănăstirii a declarat câ nu poate preda aşa nişte comori păcătoasei Polonic şi că acestea vor fi puse numai la dispoziţia preacucernicului enoriaş al mănăstirilor de maici canadiene, Pan Babinski. Şi din nou comoara a fost scoasă pe furiş şi transportată înlr-un camion de la abator spre alt loc de tăinuire. Faptul s-a comis sub ochii poliţiei federale canadiene şi cu acordul premierului de atunci al provinciei Quebec, un alt prea alintat enoriaş al mănăstirilor de maici canadiene. 1)1. Duplcssis.

Au fost necesari 15 ani dc tratative între Polonia populară şi guvernul Canadian, 30 dc note şi 91 de convorbiri diplomatice, nenumărate demersuri pe lingă organizaţiile internaţionale, pentru ca tezaurul Wawe- lului ascuns la Ollawa să fie scos la iveală şi înapoiat Poloniei.

În momentul cînd această carte pornea spre li par, în rada portului Gdinia intra, scoţînd sunete triumfătoare dc sirenă, transoceanicul polonez „Bathory", acelaşi care, în urmă cu 20 dc ani, a transportat spre Canada lăzile ferecate, evacuate din Wawel. Pe bordul lui se aflau comorile Cracoviei, splendidele arrasuri ale Jagcllonilor îndelung aşteptate de pereţii goi ai caslelului-muzcu Wawel.

îmi închipui cit dc marc le c bucuria celor ce din nou urcă colina Wawelului şi regăsesc acolo fala muzeului cracovian întoarsă acasă. Şi, fără putinţă de tăgadă, parcă aud cu urechile minţii cuvintele pe care mi le-ar spune bătrînul meu ghid :

— Acum să vii la noi, la Wawel, Pane!... Avem ce-ţi arăta !

Şi iarăşi aud heinalul cracovian, dc astă dală răsu- nînd parcă mai victorios.

LA ZID!

Săracul! ‘

Cuvîntul acesta s-a auzii clar spărgînd încremenirea tăcerii secondată doar de zumzetul aparatelor de filmat şi de ţăcănitul declanşatoarelor fotografice. Deşi ceea ce se petrecea în faţa lui îi solicita toată atenţia, Jamier de la „LTluma"... s-a întors brusc spre omul care-l rostise. Era confratele său de breaslă din Hamburg, sosit special la Varşovia pentru evenimentul la care ‘asistam.

— Cum?

— Păi nu vezi, dom'le, în ce hal e?

. – Şi îţi vine să-l compătimeşti?

— Oameni sîntem!... Arată ca o...

— Ca o otreapă! Asta vrei să zici, nu?...

— Ca un învins... Şi de învinşi trebuie să ai...
— De ăsta?
— Chiar şi de ăsta!
— La zid!
— Tăcere, domnilor!... Intră înaltul tribunal.

Adus pe sus, de subţiori, ca un paralitic, de către doi miliţieni urmaţi de o soră de caritate îmbrăcată în alb, acuzatul n-a apucat încă să se aşeze în fotoliul său. Un bătrînel mizer îmbrăcat în haine vechi, de sub care se vede cămaşa curată şi o cravată înmuiată de prea mult spălat. În picioare are ghete scîlciate, cu hom-beurilc scorojite, ridicate ca nişte vîrfuri de opincă, cu ciorapi cenuşii peste care îi cad pantalonii prea largi

134

pentru trupul supt, vlăguit. Arc faţa cenuşie, o căutătură de animal Încolţit în ochii albaştri de pură rasă ariană, gîtul stors, uscat, ca de curcă, părul cenuşiu pieptănat peste cap. O mustaţă pleoştită îi dă feţei un aspect de cumsccădenic, îneît, intîlnindu-l pe stradă, l-ai putea crede un pensionar cu tabieturi sau un mărunt fermier prusac a cărei fermă decade o dată cu el.

Vocea judecătorului, sobră, pătrunsă de gravitate îl face doar să clipească absent ca şi cînd nu despre el ar fi vorba :

— Deschid prima şedinţă a Tribunalului Vocvodal din Vocvodatul Varşoviei pentru dezbaterea cazului Erich Koch acuzat de crimele prevăzute de articolul 1 paragrafele 1 şi 2 din Decretul datat la 31 august 1944, privitor la pedepsirea criminalilor hitlerişti...

Era ziua de 20 octombrie 1958. Sentinţa urma să se pronunţe la patru luni şi jumătate distanţă, în 1959, după ce zeci de martori şi-au făcut depoziţiile şi abia cînd s-au terminat de citit cele 12 volume groase care conţineau dovezile acuzării. $i acestea constituiau doar o parte din noianul documentelor cunoscute. La Staatsarchiv din Nürnberg unde s-au centralizat toate scriptele privitoare la procesele marilor criminali de război, pentru păstrarea documentelor a fost necesară instalarea unor rafturi care, puse cap la cap, au o lungime de 250 de metri. Undeva, pe unul din aceste rafturi se află şi actele care îl acuză pe Erich Koch, fostul gaulcitcr al Prusiei Orientale şi guvernatorul suprem hitlerist al Biclorusici şi Ucrainei Sovietice. Dar Herr Schäffer, ministrul justiţiei din Germania lui Adenauer, a socotit că numai ,,guvernului de la Bonn" i s-ar fi cuvenit să-l judece pe Koch. Contrar, n-a vnit să acorde nici un fel de sprijin vreunui alt tribunal. Cu alte cuvinte, nici prin cap nu i-a trecut să livreze documentele de la Nürnberg privitoare la Koch.

Din „fericire" capetele acuzării în procesul lui Koch se află în mîinile poporului polonez. În memoria sa, în arhivele sale, în groaznicele amintiri ale celor ce au trăit sub guvernarea „pupilei" lui Hitler din regiunile

135

poloneze anexate Prusiei Orientale. Tone întregi <lc documente privitoare la crimele lui Koch în Bielorusia şi Ucraina se află în mîinile justiţiei sovietice. Deci cu sau Liră cei 250 de metri cu documente din arhiva de la Niimberg, cu sau fără suspinul confratelui de breaslă de la Hamburg ,,Săracul!", soarta lui Koch era pecetluită.

„Pupila" fiihrerului n-a purtat întotdeauna ghete scîlciatc şi haine ponosite. I s-au pus şi pentru proces la dispoziţie cîtcva costume din fosta sa garderobă, pantofi scumpi de şevro şi cămaşă cu guler tare. Le-a refuzat. Domnul Koch îşi are tactica lui. Şi-a cerut pantalonii vechi, ghetele scîlciatc, flanelul ros, cravata devenită cîrpă. Şi totuşi îi priveam cămaşa albă, curată, spălată poate de mîinile unei femei poloneze. Opt ani şi jumătate cît Erich Koch a stat în spitalul închisorii poloneze a fost îhgrijit de o doctoriţă evreică, femeie care, după cum a recunoscut chiar el, i-a salvat viaţa. Ştiinţa a avut de astă dată o misiune ingrată. Trebuia să fortifice trupul unui om condamnat înaintea tuturor bolilor de pe pămînt. de către oameni. Sentinţa era ca şi cunoscută. Şi totuşi, omul acesta care îşi rezervase o existenţă morbidă, ceva între viaţă şi moarte, trebuia mai întîi salvat, restabilit, pentru ca sfîrşitul să nu*i vină din partea vreunei justiţii imanente, ci din partea judecăţii oamenilor, a acelora care au avut atît de suferit de pe urma criminalului.

Ştiinţa a fost pusă de astă dată exclusiv în slujba justiţiei. Orice doctor ar fi refuzat să-i acorde asistenţă celui care a patronat uciderea a patru milioane şi jumătate de oameni. I-a fost dat însă călăului să-i fie ridicat tăiuşul satirului sub care el însuşi îşi vîrîse gîtul tocmai de victima sa. Totul pentru această zi cînd Koch să-şi ceară ghetele stîlcite şi pantalonii vechi, şi abor- dîndu-şl masca unui mucenic ros de chinuri să se aşeze pe fotoliul „comod" din boxa acuzaţilor, asistat de doi miliţieni varşovieni şi de o soră de caritate. N-a cerut pentru această zi nici vestonul croit „â la fiihrer", nici
costumul alb cu svastică pe braţ „â la Goering[44] şi nici nu a ţinut . să-şi. scurteze mustaţa pînă la „fluture[14], mustaţa aceea care îl făcea să semene atît de frapant cu idolul său de la Berlin.

Se visa, nici mai mult nici mai puţin, declt „Ţar al Ucrainei[44] şi pentru aceasta făcea totul ca să-i fie pe plac fübrerului. îi imita ţinuta, mersul, îmbrăcămintea, frizura şi manierele. îi „dezvolta[44] sistemul de gîndire, lucru care îl ducea la eroarea unor maxime savurate întotdeauna în cercurile ierarhiei superioare fasciste. El este autorul panseului nazist „mai bine să spînzur o sută de oameni în plus decît unul singur în minus[44], atribuit de Hitler unui „încercat oştean al partidului[44].

De „încercat[44], a fost într-adevăr încercat.

Intre procesele intentate de popoare criminalilor de război fascişti, procesul lui Erich Koch s a înscris ca unul din cele mai răsunătoare. Prin timpul şi locul unde 6-a desfăşurat, el a concentrat atenţia lumii întregi.

Fără îndoială că, dacă nu ar fi dispărut imediat după război, Koch s-ar fi găsit pe banca acuzaţilor alături de principalii criminali de război judecaţi la Nürnberg. Mai bine de 14 ani a supravieţuit Erich Koch dascălilor şi ciracilor săi prinşi prin vigilenţa popoarelor. Trei din subalternii săi, căpitanul SS Fritz Friedel, comisarul Paul Melzer şi căpitanul Waldemar Machal (fost şef al sinistrei „Komando 1005" care în încercarea naivă de a şterge urmele asasinatelor de masă fasciste a deshumat şi ars peste 40.000 de cadavre) au fost condamnaţi la moarte în 1949. în timpul instrucţiei judiciare în Polonia, nebănuind că Erich Koch trăieşte încă, ei au făcut declaraţii care în procesul din 1959 s-au găsit între capetele de acuzare. în vremea cînd subalternii săi îl descriau în faţa judecăţii ca pe capul răutăţilor fasciste, Koch se ascundea, sub numele de Rudolf Berger, undeva în vestul Europei. Prins abia în vara lui 1949 de către jandarmeria britanică, el a fost judecat de Tribunalul de Extrădare de la Flensburg şi, cu toată atmosfera prielnică lui Koch (există deja guvernul Republicii Federale Germane şi tendinţa de a da „uitării[44] crimele de

război), dcscoperindu-se cit de mari şi dc grave ii erau crimele comise împotriva umanităţii, a fost extrădat şi pus în 1950 la dispoziţia justiţiei poloneze. Din acest moment începe prologul ultimului act al vieţii lui Koch. Pentru a prelungi acest act pînă la sfîrşitul firesc, Koch a recurs la o stratagema care i-a reuşit timp de peste opt ani. Cu puţin înainte dc începerea procesului, în celula lui a fost descoperit un ac cu ajutorul căruia criminalul de război ¡şi provoca hemoragii creîndu-şi o permanentă stare dc slăbiciune. Dar jocul meschin i-a fost descoperit. Ex-gauleitcrul Prusiei Orientale, al Bielorusici şi Ucrainei, fosta mină dreaptă a lui Hitler în aceste regiuni ale Europei, a păşii în sala de judecată fără prestanţă, cenuşiu ca un şobolan, mizînd în mod vădit pe imprcsionabilitatea tribunalului şi îndeosebi pe cea a corespondenţilor dc presă străini – „săracul". Privin- du-i făptura, aproape nimănui nui venea să creadă că acest om-reptilă cu chip dc fermier ros de sciatică, cu respiraţia astmatică, cu privirea somnolentă, este faimosul gaulciter dc altădată, ferocele germanizator al Ucrainei Sovietice (sub „administraţia" lui Ucraina a fost păgubită dc aproape 3 miliarde ruble), infailibilul „cu- rătitor" de rasă şi creatorul celor mai „sigure" regiuni inundate de fascişti, omul pe teritoriile căruia, la Ketrzyn. Ilitlcr a pus să i se construiască paranoicul oraş subteran din beton şi oţel, dc unde a condus operaţiunile militare fasciste, pînă la eliberarea Poloniei de către Armatele Sovietice. „Săracul" nu era decît teribilul cirac al lui Ilitlcr, omul despre care Roscnhcrg, ideologul fascist, afirma că ar fi cel mai potrivit comisar hitlerist pentru Moscova şi Leningrad.

Al 90-lea înscris în partidul nazist. Erich Koch a fost unul din principalii adopţi şi iniţiatori ai agresiunii asupra Uniunii Sovietice. Planurile lui au fost cuprinse în cartea „Das nene Oslpreussen" * apărută în 1935 : „Poziţia noastră pe malurile Vistulei şi la Mcmcl trebuie să

fie consolidată. Ca şi teritoriile dunărene, cele

*** Noua Prusie Orientala.**

138

de pe malurile Vistulei trebuie să devină bastionul omu- lui german În acţiunile sale viitoare din răsărit". După aprecierile buletinului din Hamburg al aşa-zisci Asociaţii a băştinaşilor din ,,Prusia Orientală", Koch poseda în 1943, după numai 15 ani de „guvernare" a Prusiei şi doi ani de ocupaţie a Ucrainei Sovietice, 56 de întreprinderi industriale a căror valoare se ridica la peste 50 milioane de mărci. Gaulciţcrul fascist era pe atunci latifundiar cu ogoare întinse, păşuni şi păduri. „Săracul" a fost proprietarul a două ziare fasciste la care hitleriştii de pe teritoriile sale erau abonaţi din oficiu. Avea o herghelie de cai arabi şi o flotilă de nave comerciale.

În cursul administraţiei sale în ţinuturile poloneze au fost exterminaţi 72 000 polonezi, iar alţi 50 000 au fost trimişi în lagărele de exterminare. Din ordinul lui au fost ucişi 200 000 de evrei şi alţi 200 000 au fost deportaţi în lagăre. În Ucraina, sub „guvernarea" sa au fost ucise peste 4 000 000 persoane, iar alte 2 000 000 au fost deportate la iriuncă forţată în Germania. Pe teritoriul Ucrainei „săracul" a organizat 45 de lagăre de concentrare.

Hitler îl învestise cu puteri depline. Erich Koch, „şeful administraţiei civile – decreta Hitler la 15 august 1941 – îmi este subordonat direct şi primeşte instrucţiuni de la mine. Pe baza lor trebuie să aplice o administraţie care să funcţioneze bine. Are dreptul s*ă creeze norme juridice prin dispoziţiuni date de el". Şi Koch a „creat". A tăiat, a spînzurat, şi-a stropit drumul pe care * a trecut, abundent, cu sînge. A făcut-o nu îmbrăcat în pantaloni vechi şi cu ghete scîlciate în picioare, ci cu mănuşi fine şi guler alb. Cu „demnitate". La Konigs- . berg, în vreme ce îi prindea de rever insigna de aur a partidului nazist, Hitler a rostit: „Tot ce s-a realizat în Prusia este meritul lui Koch".

Acum e jalnic, terfelit ca o otreapă. Sinistră rămăşiţă a hidoşeniei hitleriste, Erich Koch a constituit în procesul de la Varşovia mai mult un simbol decît o „per- • sonalitate". În patru luni şi jumătate de judecată, o

139

galerie de peste 60 de martori ai acuzării s-au perindat la bară. Pe adresa Tribunalului din Varşovia au sosit inii de scrisori, iar zecile de mii de documente cuprinse în actul de acuzare au umplut o duzină de volume groase. În acest răstimp Erich Koch a depănat tot ce şcoala celei mai josnice meschinării îl învăţase. A negat, a flatat judecătorii polonezi pentru ca apoi să le conteste dreptul de a-l judeca, a mimat suferinţe şi înduioşări, a recurs la toate maşina(iunilc posibile pentru a prelungi cît mai mult procesul, sau a dormitat absent, pentru ca din moment în moment să izbucnească vehement, gata să respingă dovezile zdrobitoare ale martorilor. A dormitat îndeosebi atunci cind s-a vorbit de masacrele în masă din regiunile Bialystok şi Ciechanow, a dormitat nevoind să audă, pentru că aşa cum declarase, în tot timpul „funcţionării" sale în regiunile ocupate, pasămite nu a auzit nici o împuşcătură trasă din ordinul său.

Dar în urma trecerii sale prin Polonia, Bielorusia şi Ucraina, au rămas îu sat la Grabowka un cimitir cu 16 000 de împuşcaţi, la Novosiolki 4 000 de morminte, la Biacziezki o cruce de fier care anunţă că în acest loc au fost asasinaţi 3 000 de polonezi, iar pe pămînlul Podlaskului mormintele comune a 22.000 oameni împuşcaţi.

Koch cere cuvîntul:

„Nu mă simt vinovat... Am învăţat să respect poporul polonez... (abia în închisoare! – n.n.). Nu am ştiut nimic despre aceste crime. Am aflat despre ele abia în timpul instrucţiei de extrădare, la Hamburg..."

Să-i amintim ceva : la 5 martie 1943 Erich Koch a rostit la Kiev o cuvîntare : „...Vom exploata această ţară pînă la ultima rămăşiţă. Nu am venit aici pentru zi stăpînii filantropic, ci pentru a-l ajuta pe iuhrer... Sîn- tem un popor de slăpîni şi trebuie să fim convinşi că cel mai din urmă german este din punct de vedere rasial şi biologic de o mie de ori mai preţios decît populaţia locală..."

140

Varşovia 1939

Monumentul eroilor ghettoului Varşo- vian

Palatul Culturii din Varşovia

Varşovia 1960

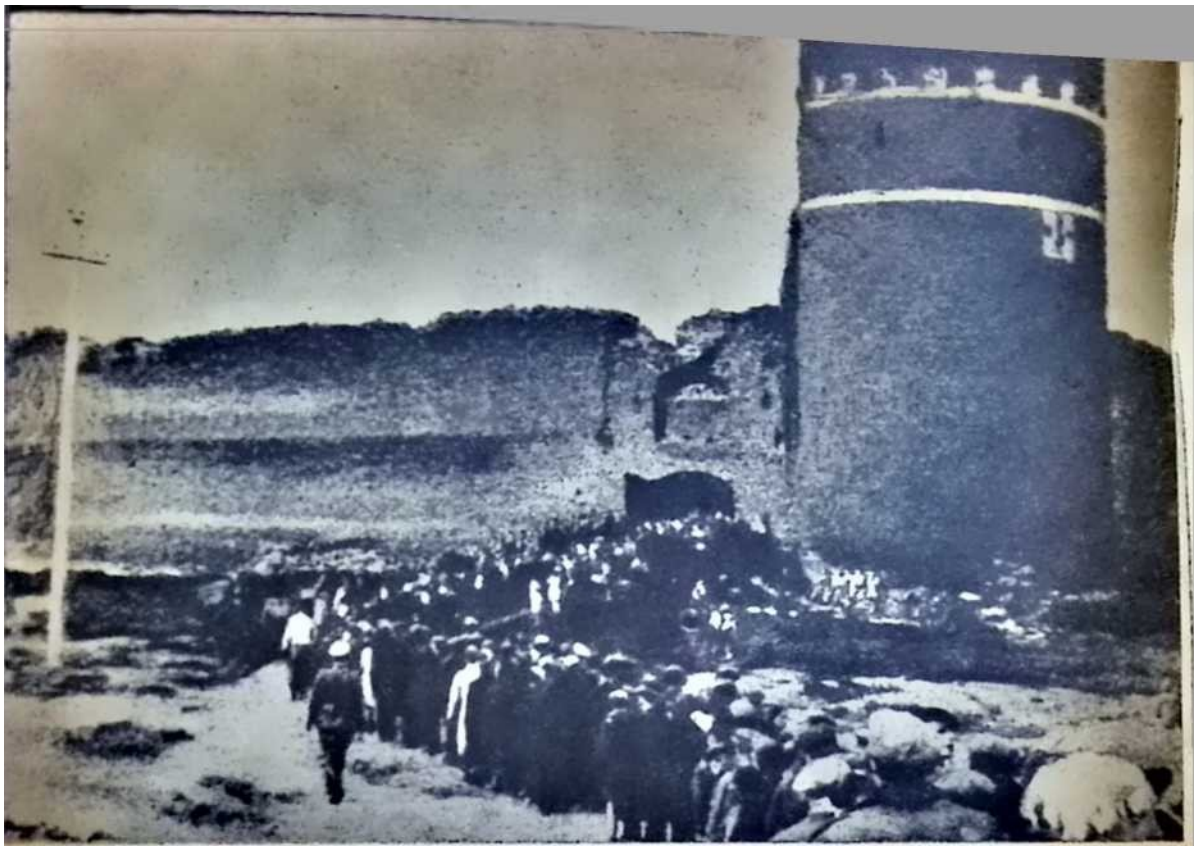

Aceşti oameni nu mai trăiesc. Din ordinul lui Koch au fost împuşcaţi sub zidurile cetăţii Ciechanowsk din Polonia

Astfel arăta Koch în februarie 1959 în timpul procesului de la Varşovia

În cea de a treia zi a procesului, după citirea actului de acuzare, Ericli Koch nu şi-a recunoscut vina. S-a apărat. IiiLr-a şaptea zi, cu un cinism fără pereche, el a încercat să apere cea mai bestială organizaţie politică şi militară din istorie – fascismul. I-a acuzat apoi de situaţia sa pe cei ce l-au extrădat. Mai tîrziu, Koch a declarat incompetenţa tribunalului polonez de a-l judeca. La Hamburg adresase un apel ofiţerilor britanici care făceau parte din completul de judecată, ccrîndu-le să nu-l predea „polonezilor barbari care-l vor ucide fără judecată, ci mai bine să fie judecat în mod obiectiv de către autorităţile britanice.[u] La Varşovia, Koch a acuzat tribunalul din Hamburg încercînd cu meschinărie să-i flateze pe

judecătorii polonezi. Ar fi vrut probabil Hor Koch, gauleitcrul – călău al Prusiei şi Ucrainei – să fie judecat de vreunul dintre tribunalele Bonn-ului din care fac parte nu mai puţini de 600 foşti ofiţeri SS-işti şi înalţi funcţionari hitlcrişti. 153 din aceştia sînt procurori şi 149 judecători. Nu mai puţin de 93 sînt directori sau preşedinţi ai tribunalelor şi curţilor supreme ale Landurilor vest-germane. Lor ar fi vrut să le încredinţeze Koch soarta sa. Dacă ar fi ajuns acolo, ar fi putut aspira la candidatura pentru cel dc-al şaselea loc în Spadau sau poate chiar pentru carnetul de pensionar al cancelariei de la Bonn.

Dar judecata s-a făcut.

Jamier de la „LTIuma”... cel care atunci, în prima zi a procesului, cînd fantoma fascismului a pătruns în sala Tribunalului varşovia» o dată cu epava lui Koch, a aruncat în faţa compătimirii cu cuvintele grele „La zid !u, îmi explică :

— în ziua aceea am împlinit 28 de ani. Sînt născut la 20 octombrie 1930. Tatăl mi-a murit la Auschwitz. Sînt în partid de la 18 ani. Ştiu, e greu să pronunţi cu- vîntul moarte atunci cînd îţi trăieşti ziua naşterii. Şi totuşi, de-o sută de ori de-ar mai trebui, în orice zi ar fi nevoie, aş răspunde compătimirii josnice în faţa progeniturilor fascismului prin aceleaşi cuvinte :

La zid !

VARŞOVIA LUI CANALETTO

/

• z

Omul în uniformă de feroviar â împins uşa cu mişcări stînjenite. Ducea sub braţ, strîngîndu-l între cot şi şold, deoarece mîna nu-i ajungea să-l cuprindă pînă jos, un tablou învelit în hîrtie de ziar, legat cu sfoară. În sala cu desenatori în halate albe, care lucrau concentraţi asupra planşelor lor, nimeni uu i-a acordat vreo atenţie. Feroviarul s-a uitat împrejur, a măsurat pereţii încărca ţi cu planşe şi, zărind în capătul sălii, lîngă un mic cabinet cu pereţi de sticlă, în care se afla un singur birou şi un singur om – probabil directorul – cîţiva oameni, îmbrăcaţi în haine de stradă şi aşezaţi pe scaune de-a lungul peretelui, s-a apropiat de ei:

— Aici e?

— Cu anunţul din „Express” ?

— Da, cu anunţul.

— Aici.

El era al patrulea. S-a aşezat pe ultimul scaun, spriji- nindu-şi tabloul cu marginea de jos pe bombeurile bocancilor prăfuiţi. Era linişte şi răcoare ca în biserică. Se auzea doar fîşîitul planşelor, alunecuşul riglelor, al creioanelor şi compaselor. Primii doi, dintre cei aşezaţi lîngă peretele de sticlă, discutau în şoaptă, unul arătînd cîteva schiţe a căror hîrtie îngălbenită le trăda de departe vîrsta, celălalt răsfoind în faţa vecinului un teanc de vederi varşoviene dinainte de război. Directorul vorbea cu o bătrînică de modă veche, îmbrăcată din cap

pînă în picioare în negru, cu dantele la borul pălăriei pe care sălăşhiiau doua rîndunelc cu aripile tocate de molii. Batrînica vorbea repede, dînd din mîini şi bă- tînd cu un deget osos în cartoanele înşirate pe biroul directorului, iar acesta, cu un zâmbet de stînjencală pe faţă, ridica întruna din umeri.

Primii doi din şir continuau să discute, dar acum nu mai vorbeau in şoaptă, ci destul de tare, aşa că puteau fi auziţi de toţi ceilalţi. Omul cu schiţele îngălbenite spunea ceva despre trecut, despre artă, despre cultul frumosului care, pasămite, a apus definitiv, fiind înlocuit de gustul searbăd al utilului.

— Mie-mi spui, Pane? i se adresă vecinul şi în ochi i se putea cili că fusese cu totul cîştigat de discuţie. Era un om trecut de cincizeci de ani, slab, înalt, cu o chelie lunguiaţă, ca o clătită lipită în lungul creştetului. Mie-mi spui? Adio, artă! O cunosc, doar pc mine arta m-a mincat, Pane. Ei i-am închinat viaţa, din ea mi-am scos pîinea, aşa că ce să mai vorbim ? Prinţii şi nobilii s-au dus ? S-au dus ! Nici mari avocaţi nu mai există, nici escroci internaţionali... Ţin minte un diplomat dinainte de război, avea trei casc şi trei prietene ; pe fiecare am aranjat-o.

— Prietenele ?

— Nu, frate, casele... Lux a-ntîia... Artă !... Ăla ştia să preţuiască frumosul ! Sau

Pazdzierski, cel cu crema „Halina” ! După urma lui tot mai puteai cîştiga un ban... Dar astăzi? .Astăzi a rămas crema „Ilalina”, dar nu mai există Pazdzicrştii !

— Eh, Pane, ce să-i faci? La drept vorbind, escrocii n-au dispărut, doar că ăştia nu simt nevoia de artă... Ba şi avocaţi s ar găsi, numai că ăştia nu prea mai au bani...

— îmi daţi voie? Vorbim şi nici nu ne cunoaştem... Lcpian Graţienko, ştiţi pc Krakowskie, firma cu conservarea obiectelor de artă, lipitul porţelanurilor şi restaurarea tablourilor... Graţienko, casa aia, Pane, cu un singur etaj din dreapta statuii lui Kopernik ! ?

143

— Mă bucur. Dubrewicz, îndrăgostit de artă şi... var- şovian... Strînse mîna chelului şi continuă sentenţios : cum vă spuneam, sînt convins că epoca atomică nu inspiră ataşamentul pentru bunurile materiale. Epoca spaţiului locativ poartă în sine spectrul devastării interioarelor şi mobilelor, distrugerea obiectelor de valoare artistică !

— Exact, Pane Dubrewicz ! Varşovia de azi înseamnă oameni noi. Tînăra generaţie nu simte nevoia inimosului, nu se pricepe la lucrurile de artă. Oamenii veniţi de la ţară au alte criterii artistice, de cele mai muiic ori de neacceptat.

în clipa aceea, directorul o conduse pe bătrînică pîn*t la uşa cabinetului său de sticlă şi îl invită pe omul chel. Discuţia dintre cei doi se întrerupse. Feroviarul le ascultase schimbul de replici cu condescendenţa plină de rezervă pe caro întotdeauna o simţea faţă de intelectualii rafinaţi, pricepuţi la ceea ce el abia intuia. În acelaşi timp, îi venea însă să li se amestece în vorbă, să le zică ceva greu, jignitor, deoarece instinctiv se simţise vizat de ei atunci cînd vorbiseră despre oamenii de azi. Nu ştia ce le-ar fi spiis, nu-şi pregătise încă o replică, dar intenţia de a le răspunde continua să-l preocupe şi după ce primul din ei trecuse în camera directorului. îşi depănă gîndurile căutîndu-l pe cel mai iscusit dintre ele, pe care să li-l arunce în faţă cu vorbe nealese. Dar îi era ciudă că nu găseşte nimic şi mai ales că, aşa cum i se întîinpla aproape întotdeauna, avea să-i vină răspunsul potrivit abia cînd va coborî scările în stradă şi cînd, desigur,-va fi prea tîrziu.

L-a smuls din preocupările acestea vecinul de scaun, un tînăr după înfăţişare student, care l-a întrebat pe feroviar dînd cu familiaritate un bobîrnac în hîrtia în care acesta îşi învelise tabloul :

— Un tablou ?

— Da!

— Portret, peisaj ?

— Un peisaj...

— Amintire de familie ?

144

— Nu, de război.

— Şi credeţi că o să-i intereseze?

— Poale...

— Ştiţi, tablourile nu sînl niciodată prea precise în redarea detaliilor arhitecturale. E clasic ori contemporan ?

— Cum?

— Zic este aşa. mai vechi sau e pictat în vremea noastră ?

— Nu ştiu! Mic-mi place... E ca nou. Uneori îl privesc ceasuri întregi, fără să mă plictisesc. Nu m-am întrebat niciodată dacă este clasic sau nu...

— Şi se potriveşte la tema lor?

— La „temă” ?

— Da, doar aţi venit pentru anunţ ?

— Din „Express” !

— Anunţul avea o temă precisă.

— Casa Stanislavski, pe Vistula... Nu?

— Exact !

— Atunci se potriveşte... Sini mai multe; între ele şi casa Stanislavskilor.

— Cine l-a pictat ?

— Cine? După nume un italian... Unul...

Feroviarul n a mai pronunţat numele pictorului. Chiar in clipa aceea ieşea din cabinetul directorului „îndrăgostitul de artă” strigînd :

— Ţinc-ţi minte, dircctorc ! Modestele mele servicii vă pot fi de un real folos. Nu uitaţi: de

naţionalitate nu sînt polonez, ci varşovian ! Aşa că pentru lot ce vă interesează în legătură cu mica mea patrie dinainte sau după distrugere, solicitai i-mă !

— Deocamdată, v-am spus : casa Stanislavski. Este lucrul care în momentul de faţă ne preocupă cel mai mult. Dacă ne veţi găsi ceva, vă vom fi recunoscători. Şi. grăbit, directorul făcu semn studentului să intre.

Feroviarul a rămas singur. Rama grea îi turtea degetele picioarelor, dar omului nu-i venea să pună tabloul pe parchet. încerca să-şi dea scama dacă tabloul lui era „clasic" sau „contemporan". La asta nu găsea dccît

145

acelaşi răspuns : lui îi plăcea, ba mai mult decît atît, îi provoca bucurie, mulţumire. Era ca o muzică preferată care evocă locuri natale. A încetat să se mai fră- mînte cu întrebarea pusă de student, socotind că anunţul nu cerca să *fie numaidccît clasic sau contemporan. Laconic,.ca orice anunţ de mică publicitate, cel publicat ele „Expresul de seară" nu cuprindea decît atît: „Centrul de arhitectură, reconstituire şi sistematizare a oraşului Varşovia caută gravuri, fotografii, schiţe, desene, tablouri din orice epocă, reprezentînd casa Stanislavski de pe faleza Vistulei, distrusă de fascişti în 1944. Cei ce posedă astfel de documente sînt insistent rugaţi a vizita Centrul".

A citit anunţul maşinal, mai mult din obişnuinţa cu care citea tot ce-i cădea sub ochi din coloanele ziarului preferat, pe care şi-l cumpăra după-amiaza, la ieşirea din depou. în anii de după război mai citise astfel de anunţuri publicate de ziare şi ştia că cele cerute erau necesare pentru reconstrucţia unor casc, palate şi clădiri publice de mare valoare arhitecturală, distruse pînă în temelii de fascişti şi ale căror planuri fuseseră pierdute. A ridicat din umeri neputincios. Doar scara tîrziu, în clipa cînd a stins lumina, în acea fracţiune de secundă, cînd, ca totdeauna, înainte de răsucirea comutatorului, se uita în cameră mai ales pentru a vedea drumul spre pat, a observat că acolo, pe pînza tabloului prins deasupra patului, se afla casa Stanislavski şi o bună parte din faleză. Ştia amănuntul acesta de mult, tabloul îi era drag, îi cunoştea fiecare amănunt dar, lucru ciudat, cînd a citit anunţul nu s-a gîndit la tabloul său, iar acum, privindu-1, nu-şi mai amintea unde anume, recent, i s-a vorbit, a auzit. sau a citit ceva despre casa Stanislavski ? S-a culcat, dar nu a putut adormi. Căuta în minte un amănunt de care să se poată lega pentru a-şi aminti, dar orice încercare îi era searbădă, ca atunci cînd, după ce pleca să caute un anumit lucru în curte sau în camera vecină, ajuns acolo; uneori uita pentru ce a venit şi orice încercare de a-şi aminti îi era zadarnică. Pentru a-şi alunga obsesia, a încercat

146

să sc gîndească la altceva. Dar tabloul cu întrebarea sa îi revenea in memorie cu insistenţă şi nu-l mai părăsea.

11 păstra din 19-11, din timpul răscoalei varşovicnilor şi a nimicirii melodice a Varşoviei de către fascişti. Avusese „sarcina să transmită detaşamentelor din cartierul Wola direcţia de rctragcrc şi să părăsească oraşul o dată cu rămăşiţele acestuia. A ajuns acolo, a transmis ordinul, dar nu a plecat cu ci. Abia spre scara, cind nemţii au trecut la distrugerea organizată a oraşului, stradă cu stradă, casă cu casă, a hotărît să plece din oraş spre a sc salva. Trccînd prin curţi, sărind ruine fumcgîndc, nici nu a băgat de scamă cind i s-a alăturai un alt fugar, om dc peste cincizeci de ani, cu haine negre şi cu pălărie, pătate dc funingine şi moloz, înalt, slab, cu faţa pămînlic pe care i sc întipărise o expresie plină dc disperare.

— Varşovia, domnule... Varşovia noastră... Piuă ma există, priviţi-o...

Cu cuvintele acestea i s-a alăturat şi, cît a mers cu el, numai pe ele le-a repetat, ca un nebuu. Era neinarmat, ducea o cutie dc pălării prinsă la spate cu sfoară, ca un rucsac, în mîini ţinea un tablou învelii intr-un cearşaf murdar. Tabloul acesta îl încurca mult la mers dar, în schimb, ori dc cîte ori auzea bubuitura vreunei explozii, şuier dc bombă sau dc obuz, şi-l punea în cap ca o pavăză şi se pitula sub el ca sub cel mai de nădejde adăpost. L-a culcat la pămînt un glonte rătăcit, în piaţa Narutowicz, înainte ca feroviarul să afle cine era, cum îl chema şi de unde venea. Crezîndu-l rănit, feroviarul l-a ridicat şi l-a sprijinit dc un zid. Se înserase. Tavanul de fum ridicat peste oraş era luminat de pălălaia Varşoviei incendiate. Ultimele cuvinte ale muribundului au fost tot despre Varşovia.

A murit parcă fără să ştie ce sc petrecea cu el, în momentul în care feroviarul smulgea cearşaful murdar pentru a-i lega pieptul însîngerat. Atunci, în coşmarul de fum, explozii şi flăcări, feroviarul s-a trezit în faţă cu un colţ din vechea şi frumoasa Varşovie.

147
Şi a înţeles că omul mort fusese uuul din acei varşovieni legali cu trup şi suflet de oraşul natal, pe care în cele mai groaznice clipe nu l-au părăsit. A luat tabloul cu el şi ani de zile l-a purtat pretutindeni, în cabina locomotivei cu care a cutreierat toată Polonia, în vagonul-cămin – prima locuinţă de după război, în subsolul unui bloc pe jumătate prăbuşit unde, prin 1947, îşi „organizase*’ o cameră, in căsuţa pe care apoi şi-a construit-o nu departe de depou, lingă Gara de Est. Tabloul i se părea că este o fereastră spre Varşovia dinainte de război şi, deşi prin fereastra aceea nu se vedea decît un colţ din fostul cartier aristocratic, unde el nu călcase decît prea rur, ghicea restul oraşului, Vistula, străzile cartierului natal, dincolo de marginile pînzei luminoase.

— Tovarăşe !... Mă auziţi ?... Aţi adus ceva în legătură cu anunţul din „Exprcss” ?

Feroviarul s-a trezit buimac. /Vţipise. Greutatea tabloului îi amorţise degetele picioarelor. îl mişca de umăr directorul.

— Veniţi probabil din cursă, obosit frînt, nu ?

Şi-a amintit că noaptea trecută găsise legătura dintre imaginea din tabloul său şi anunţul citit în ziar. A venit cu el imediat după ieşirea din serviciu. Directorul l-a invitat în cabinetul cu pereţi de sticlă şi l-a ajutat să despacheteze tabloul. În faţa pînzei a rămas mut, apoi s-a repezit la birou, şi-a pus ochelarii, a cercetat pînza cu ochi de cunoscător, l-a măsurat pe feroviarul care îi urmărea fiecare mişcare cu o gravitate nelipsită de stînjeneală şi, pe neaşteptate, a deschis uşa şi a strigat spre sală :

— Domnilor, s-a găsit Canaletto !... îl am aici !

Desenatorii şi-au lăsat lucrul şi au dat buzna în cabinetul directorului. Nu au avut loc cu toţii. Directorul a scos tabloul în sala mare şi l-a aşezat pe un şevalet în bătaia luminii.

— E într-adevăr un Canaletto !

— V-am spus doar că există. înainte de război s-a aflat într-o colecţie particulară, apoi a dispărut.

148
1

— Dc unde îl ai, tovarăşe?

Toţi ochii s-au întors spre feroviar. Omul stătea stingher la o parte, bucurîndu-se în sinea lui de bucuria ce o pricinuise oamenilor cu tabloul său.

— De la un necunoscut... Din timpul răscoalei. Nu ştiu nimic despre el. Dar cred că dc naţionalitate era, aşa cum a spus cineva aici mai devreme, nu pur şi simplu polonez, ci varşoviati... Dar unul adevărat. A murit vorbind despre Varşovia...

— Şi unde l-ai ţinut pînă acum ?

— La mine... Adică la noi... În vagonul-cămin... Întorcîndu-nc dintre ruine, îl priveam, şi vedeam Varşovia aşa cum a fost înainte... Ziceţi că c Canaletto ? Desigur, un pictor marc...

— Un veneţian dc acum două sute dc ani. Un pictor renumit, care a pictat cele mai frumoase oraşe ale Euro pei, şi a pictat tot ce avea capitala noastră mai mîndru. Pînă la război, tablourile lui au avut pentru noi numai o valoare artistică. Cînd am început reconstrucţia şi mai ales cînd ne-am pus în gînd să refacem totul aşa cum a fost mai înainte, ba mai frumos, Canaletto ne-a fost dc mare folos. Multe palate şi pieţe nimicite pînă la temelii nu-şi mai păstrau planurile ; faţadele caselor ne rămăseseră doar în amintire, culorile, proporţiile detaliilor ornamentale nu mai puteau fi restabilite cu precizie. Şi atunci ne-a venit în ajutor Canaletto. în tablourile lui am găsit ceea ce căutam... După ele am re-construit numeroase casc din Piaţa oraşului vechi, Palatul Lubomirski, strada Miodova, biserica Sf._ Anton şi altele. Tabloul adus de dumneata e tocmai ceea ce căutam, deşi, ţi-o spun sincer, nu aveam nici o speranţă că va mai fi regăsit.

— înseamnă că vă e de trebuinţă ?

— Desigur. Auzi întrebare ? Sîntcm gata să cădem îa învoială.

— Să cădem la învoială ? Cu ce ?

— Condiţiile dumneavoastră de vînzare ?

— Dc vînzare? Nu-l vînd... îl dau... îl cedez...

149

Directorul îl bătu pe umăr, zîmbindu-i ca un vechi prieten:

— Va fi pus la muzeu, lingă celelalte tablouri ale lui Canaletto.

— Mă voi duce chiar mîine, după cursă, să le văd. . Dar o condiţie tot am.

— Care?

— îmi daţi în schimb o copie... Se poate face, nu? 0 copie pe care s-o facă un meşter bun... Ştiţi, mi s-ar părea casa pustie fără el. M-am obişnuit să-l privesc, mai vin la mine şi prieteni, tot feroviari, unii îl ştiu de cînd îl ţineam în vagonul-cămin... Mi-ar fi tare greu fără el!

CUPRINS

Acolo unde a fost asasinatăPasărea Fenix 5
Paranoia în beton armat 23
0 destăinuire 36
Miracolul Varşovian 39
Dialoguri la Nova Huţa 46
La Dolny lîngă Wroclaw 53
Ultimele crizanteme 58
Oameni urgent căutaţi . 62
Tablouri Sileziene 77
Interludiu oracovian 87
Ultima aventură a cavalerului teuton 94
Pragul 105
Comorile Cracoviei 123
La zid! ; 134
Varşovia lui Canaletto 142

Redactor responsabil: C. MĂCIUCA Tehnoredactor: C. VULCĂNESCU

Dai la cules 21.02.1061. Bun de tipar 24.04.1961. Apărui 1961. Comanda nr. 4122- Tiraj 15 210. Bro- fate 14.080+Legate 1.130. Hlrtle semlveJină de 65 g/m*, 840X1080/32. Coli editoriale 9.2. Coli de tipar 9,5. Planşe 8 .A. 01070 C Z. pentru bibliotecile mici 8 (R).

Tiparul executat sub com. nr. 10.351 la Combinatul Poligrafic Casa Sdnteli „I. V. Stalln', Piaţa Sdnteli, Bucureşti – R.P.R

În aceeaşi colet(ie apărui:

au mai

DUMITRU CORBEA VIRGIL DĂNCIULESCU NICOLAE MORARU N. N. MIHAILOV SERGHEI OBRAZŢOV BORIS POLEVOI MÎNZU RADIAN HORIA STANCU ALEXANDRU ŞIPERCO

***De peste ţări şi mări Prieteni do departe în lumea contrastelor De la Polul Nord la**

Polul Sud

Londra

Impresii din America Itinerar coreean

Călătorind prin ţările nordului

Note de drum

Lei 6,30